

1.

Αἰδῶς καὶ Δίκη

Γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου (τῆς ὀργανωμένης συνύπαρξης τῶν ἀνθρώπων) συγκροτοῦμε ὑποθετικὰ ἐνδεχόμενα: Ἀπὸ τῆ μελέτῃ τῆς ἐξέλιξης τοῦ φαινομένου (τῶν ἱστορικῶν μορφωμάτων πολιτικοῦ βίου) συνάγουμε ἐνδείξεις (λογικοὺς ὑποθετικοὺς συμπερασμοὺς) γιὰ τὶς καταγωγικὲς ἀνάγκες καὶ ἀφορμὲς ποὺ καθόρισαν τὴ γένεση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὅχι μὲ βεβαιότητα, μὲ ἐπαρκὴ ὥστόσο λογικὴ σιγουριά ὀπισθοβατοῦμε ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν στὴν Προ-ἱστορίαν.

Ὁ μῦθος ποὺ διέσωσέ ὁ Πρωταγόρας καὶ τὸν ἐπανάλαβε ὁ Πλάτων, ἀποδίδει τὴν καταγωγὴ καὶ ἀφετηρίαν τοῦ πολιτικοῦ γεγονότος σὲ ὑπερβατικὸ παράγοντα, ἱερὴ ἀφετηρία: *Κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὥκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν. Ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι. Καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφὴν ἱκανή*

βοηθός ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής. Πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὕτω εἶχον, ἥς μέρος πολεμική. Ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις. Ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθέροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν, μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῇ πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί.*

(Ἀρχικά οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσαν σκορπισμένοι, συνοικισμοὶ δὲν ὑπῆρχαν. Ἔτσι τοὺς ἀφάνιζαν τὰ θηρία, ἀφοῦ ἦταν πιὸ ἀδύναμοι ἀπὸ αὐτά. Καὶ οἱ τέχνες ποὺ εἶχαν ἐφεύρει, τοὺς πρόσφεραν ἐπαρκὴ βοήθεια γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς τροφῆς τους, ὅχι ὅμως καὶ γιὰ νὰ νικοῦν τὰ θηρία. Δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀναπτύξει τὴν πολιτικὴ τέχνη [τίς προϋποθέσεις τῆς συνύπαρξης] ποὺ ἓνα μέρος της εἶναι ἡ τέχνη τοῦ πολέμου. Προσπαθοῦσαν λοιπὸν νὰ συναθροίζονται σὲ συγκατοικήσεις χτίζοντας συνοικισμούς. Ὅμως στὴν κοινὴ συμβίωση ὁ ἓνας ἀδικοῦσε τὸν ἄλλον, μὴ γνωρίζοντας τὴν τέχνη τῆς συνύπαρξης κι ἔτσι σκόρπιζαν, καὶ πάλι, καὶ τοὺς ἔτρωγαν τὰ θηρία. Τότε φοβήθηκε ὁ Δίας, μή-

πως ἀπολείψει τὸ ἀνθρώπινο γένος, καὶ ἔστειλε τὸν Ἑρμῇ κομίζοντα στοὺς ἀνθρώπους τὴν αἰδῶ [αὐτοσεβασμό, συστολή, φόβο τοῦ διασυρμού, φιλοτιμία] καὶ τὴ δίκη [τὸν τρόπο τῆς λογικῆς τάξης, τῆς εὐπρέπειας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιβολῆς τους], γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ὑπάρξουν οἱ λογικὰ ὁργανωμένες συνοικήσεις, δεσμοὶ-θεσμοὶ φιλίας καὶ συνοχῆς τῶν ἀνθρώπων.)

Ὁ μῦθος, ἀπήχημα, ἴσως καὶ γέννημα τῆς κοινῆς ἐμπειρίας, βλέπει καταγωγικὰ δεδομένον τὸν ἀτομοκεντρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου — τὸν βλέπει νὰ εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἡ συλλογικότητα (ὁργανωμένη συνύπαρξη) συνιστᾷ ἐπιφαινόμενο, δὲν εἶναι καταγωγικὰ δεδομένη, εἶναι κατορθούμενη — ὅχι προῖόν τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ δῶρημα τῶν «θεῶν», δηλαδὴ ἐπίτευγμα ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση.

Χαρίζεται, λέει ὁ μῦθος, ἡ ὁργανωμένη συνύπαρξη (ὁ πολιτικός, συγκροτημένος σὲ πόλιν βίος) ἀπὸ τοὺς «θεοὺς» στὸν ἄνθρωπο ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ὑπαρξῆς του. Χωρὶς νὰ εἶναι προῖόν τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἡ συνύπαρξη, λειτουργεῖ ὡς ἀναγκαῖος ὅρος γιὰ τὸν μὴ ἀφανισμὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἄρα ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ της. Ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀτομοκεντρικῆς, ἐπιβιώ-

* DIELS-KRANZ, *Fragmente der Vorsokratiker*, II, σελ. 270, 5-14 — ΠΛΑΤΩΝ, *Πρωταγόρας* 322 b1-c3.

νει ως φυσικό είδος, μόνο ἐπειδὴ τὰ ἄτομα τοῦ φυσικοῦ εἴδους ὑπερβαίνουν τὸν φυσικὸ ἄτομο-κεντρισμὸ τους καὶ κοινωνοῦν τὶς ἀνάγκες τους. Κοινωνοῦν τὴν ἄμυνα ἔναντι τῶν ἔξωθεν ἐχθρῶν, κοινωνοῦν καὶ τὴ διαχείριση τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν ἐξειδικεύοντας τὴ γνώση καὶ τὴν ἀπασχόληση.

Ἔτσι ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη (ὁ κοινὸς τρόπος ποὺ ὑπάρχουν οἱ ἄνθρωποι, ἡ φύση-οὐσία τοῦ ἀνθρώπου) μοιάζει νὰ ἐνσαρκώνει μιὰν ἀντίφαση, μιὰ διπολικότητα ἢ ὑπαρκτικὴ σχιζοείδεια: Κυριαρχεῖται καταγωγικὰ ἀπὸ ἀνάγκες ἀτομο-κεντρικὲς (ἐνστικτα, ἐνορμήσεις, ὀρέξεις) αὐτονομημένες ἀπὸ κάθε ἄλλη ὑπαρκτικὴ λειτουργία. Παράλληλα ὅμως εἶναι δεδομένες καὶ οἱ μὴ ἐνστικτώδεις ὑπαρκτικὲς λειτουργίες τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης (καθοριστικὲς ἐπίσης τοῦ τρόπου τῆς ὕπαρξης) — ἡ λογικὴ, ἡ θέληση, ἡ φαντασία, ἡ διαίσθηση, ἡ συμβολικὴ σημαντική. Μὴ ἐνστικτώδεις σημαίνει: λειτουργίες ποὺ λειτουργοῦν ὄχι ὡς ἀπρόσωπες (ἀδιαφοροποιήτες) ἀναγκαιότητες, ἀλλὰ λειτουργοῦν πραγματώνοντας καὶ φανερώνοντας τὴν ἐτερότητα (ὑπαρκτικὴ μοναδικότητα καὶ ἀνομοιότητα) ποὺ χαρακτηρίζει κάθε ἀτομικὴ ὕπαρξη, παράλληλα μὲ τὸ ἀδιαφοροποίητο τῶν ἐνστικτων.

2.

Ἀναγκαιότητα καὶ ἐλευθερία

Θὰ μπορούσαμε νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ τὸν ὅρο διφυῆς γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη: συνιστᾷ μιὰν ὑπαρκτικὴ πραγματικότητα σύνθετη ἀπὸ δύο «φύσεις», δηλαδὴ δύο τρόπους ὕπαρξης: τὸν τρόπο τῆς ἀναγκαιότητας καί, ταυτόχρονα, τὸν τρόπο τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἀτομοκεντρικὲς ἐνορμήσεις ἀντιστρατεύονται (ὡς μονοδρομικὲς ἀναγκαιότητες) τὶς ἐλεύθερες ἀπὸ προκαθορισμοὺς λειτουργίες τῆς ἐνεργούμενης ἐτερότητας — τὴ λογικὴ, τὴ θέληση, τὴ φαντασία, τὴ συμβολικὴ ἐκφραστική. Ὑφίσταται (πάσχει) ἡ ἀτομικὴ ὕπαρξη τὶς ἀναγκαιότητες ποὺ τὴ διέπουν, ὀνομάζουμε πάθη τῆς ὕπαρξης τὶς νομοτέλειες τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Τὸ ἀντίθετο τοῦ πάθους, στὸ πεδίο τόσο τῆς ἐμπειρίας ὅσο καὶ τῶν ἐννοιολογικῶν ὀρισμῶν, εἶναι ἡ ἐλευθερία: θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ὀρίσουμε-σημάνουμε ὡς δυνατότητα διαστολῆς-διαφορᾶς τῶν ὑπαρκτικῶν δυνατοτήτων ἀπὸ τὶς ὑπαρκτικὲς ἀναγκαιότητες.

Ἐντοπίζεται ἐμπειρικά ἡ ἐλευθερία στὸ βουλευτικὸ (τῆς θέλησης) πεδίο, ὀρίζει-ὀριοθετεῖ τὴ θέληση ὡς ἐπιλεκτικὴ δυνατότητα. Ἀλλὰ ὄχι μόνο: Ἐλεύθερη ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἀναγκαιότητες εἶναι καὶ ἡ δημιουργικὴ δυνατότητα (τὸ ποιεῖν, τὸ τεύχειν), ποὺ ἐνδέχεται νὰ ὑπηρετεῖ τὴ φυσικὴ ἐνὸρμηση τοῦ ναρκισσισμού, ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ τὴν ὑπερβαίνει, νὰ ὑπηρετεῖ (τὸ τεύχειν, ἡ τέχνη) τὸν ἔρωτα τοῦ κάλλους — καὶ ἡ σημαντικὴ τοῦ κάλλους νὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἔκφραση-φανέρωση-κατάδειξη τοῦ ἀληθοῦς. Ὅπως ἐνδέχεται, ἐπίσης, νὰ ὀρίζει ἡ ἐλευθερία τὴν ὑπαρκτικὴ αὐθυπέρβαση καὶ ἀγαπητικὴ αὐτοπροσφορά, τὴν εὐρύτατη κλίμακα τῶν διαβαθμίσεων ἀπὸ τὴ συμπάθεια ὡς τὴν αὐτοθυσία.

Ὁ ἀτομοκεντρισμὸς τῶν φυσικῶν ἀναγκαιοτήτων ποὺ διέπουν τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη εἶναι παράγων ἀνασχετικὸς τῆς συλλογικότητος καὶ συνύπαρξης. Ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τὶς ἐνστικτώδεις ἐννομήσεις καὶ τὰ πάθη, ἡ χαλιναγώγησός τους ἀπὸ τὴ λογικὴ καὶ τὴ θέληση, εἶναι παράγων προϋποθετικὸς τοῦ ὁργανωμένου κοινοῦ βίου. Ἡ ἐπίγνωση τῶν δύο αὐτῶν θεμελιωδῶν διαπιστώσεων ὑποβάλλει τὴν ἀνάγκη νὰ καταστεῖ ἡ πραγμάτωση τῆς ἐλευθερίας διατακτικὴ ἐπιταγὴ ἀναγκαστὴ κατὰ πάντων. Καὶ κάτι

τέτοιο μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐφικτὸ μὲ τρεῖς τρόπους (ἢ ἀπὸ τρεῖς ὁδούς): Νὰ περιβληθεῖ ἡ διατακτικὴ ἐπιταγὴ ὑπερβατικὸ κύρος: νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (τῆς ὑπέρτατης Αἰτίας καὶ Ἀρχῆς τῶν ὑπαρκτῶν), νὰ καταστεῖ θεῖος νόμος. Ἡ νὰ θεσπιστεῖ ἡ διατακτικὴ ἐπιταγὴ μὲ κοινὴ συμφωνία-σύμβαση ὡς νόμος-προϋπόθεση μετοχῆς στὴ συλλογικότητα, καὶ μὲ ποινικὲς συνέπειες σὲ περίπτωσιν ἀθέτησός του. Ἡ, τρίτο, νὰ ταυτιστεῖ ἡ διατακτικὴ ἐπιταγὴ μὲ τὴν ἀλήθεια, δηλαδὴ μὲ τὸν κοινὰ πιστοποιούμενον τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συγκροτεῖται καὶ λειτουργεῖ ἡ δεδομένη κοσμικὴ πραγματικότητα: τρόπο ποὺ δὲν μεταβάλλεται, δὲν φθείρεται, δὲν πεθαίνει.

Οἱ τρεῖς αὐτοὶ τρόποι ἢ ὁδοὶ χαλιναγώγησης τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ προκειμένου νὰ καταστεῖ ἐφικτὸ τὸ κοινωνικὸ (πολιτικὸ) γεγονός, διαμόρφωσαν μέσα στὴν Ἱστορίαν τρεῖς τύπους ὁργανωμένης ἀνθρώπινης συνύπαρξης: Τὴν ὁργανικὴ διαπλοκὴ (ἢ συμφυτῶν) ἐξουσίας καὶ μεταφυσικῆς, κράτους καὶ θρησκείας, ὁργανωμένης συλλογικότητος καὶ ὑπερβατικοῦ ἐπικαθορισμοῦ τῆς. Δεύτερος τύπος ἢ μόρφωμα, ἡ «ἐκκοσμίκευση» (secularisation) τῆς πολιτικῆς συμβίωσης, δηλαδὴ ἡ ἀπεξάρτησή της ἀπὸ κάθε μεταφυσικὴ αὐθεντία, πρότυπο ἢ δεοντολογία καὶ ἡ θεμελίωσή της, ἀποκλειστικὰ καὶ

μόνο, στη χρηστική λογική της ωφελιμοθαρίας, επομένως (ἀπώτερα) στη λειτουργικότητα της κοινῆς ἀνθρώπινης λογικῆς. Καὶ τρίτος τύπος, τὸ ἐλληνικὸ μὶκρῶμα τῆς πόλεως, τοῦ πολιτικοῦ βίου, τῆς δημοκρατίας, ὅπου στόχος τῆς συνύπαρξης - συμβίωσης - ὁργανωμένης συλλογικότητος εἶναι: ἡ κοινωνία τῆς χρείας νὰ πραγματώνει τὸν κατ' ἀλήθειαν τρόπον τῆς ὑπάρξεως. Ὁ τρόπος τῆς συλλογικότητος νὰ εἶναι ἡ κατὰ λόγον (ἁρμονία, κοσμιότητα) κοινωνία τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν σχέσεων, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς συμπαντικῆς, αἰώνιας καὶ ἀμετάβλητης, λογικῆς τάξεως.

Νὰ ἐπιμείνουμε, συνοπτικά, στὴ διασάφηση τῶν τριῶν τύπων ἢ μορφωμάτων:

3.

Τύποι ὁργανωμένης συνύπαρξης

Πρῶτος τύπος: Ἡ θρησκεία-μεταφυσικὴ ἰδρυτικὸς καὶ συνεκτικὸς ἄξονας τῆς ὁργανωμένης ἀνθρώπινης συμβίωσης.

Οἱ ἀπαρχές τῆς διαπλοκῆς ἐξουσίας καὶ θρησκείας, στὴν περίπτωση τῆς ἀνθρώπινης συλλογικότητος, πρέπει μᾶλλον νὰ χάνονται στὰ βάθη τῆς Προϊστορίας. Μοιάζει νὰ πρόκειται γιὰ συμφύτα-συνύφανση, καὶ ὄχι γιὰ συσχετισμὸ-συστοιχία.

Βασικὸ δεδομένο τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς ἀντιληπτικῆς ικανότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ προφάνεια (τὸ κοινὰ αὐτονόητο) τῆς ἀλληλουχίας αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. Λειτουργεῖ ἡ ἀντιληπτικὴ ικανότητα ὡς νομοτελειακὴ μετάβαση τοῦ νοῦ ἀπὸ τὸ μερικὸ στὸ γενικό, ἀπὸ τὸ γενικὸ στὸ καθόλου, ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα στὴν αἰτία του. Ἡ φράση πᾶς οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὃ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεὸς (Ἑβρ. 3,4) συνοψίζει παραστα-

τικά τῇ λογικῇ αὐτῆς τῆς αὐτονόητης ἀναγωγῆς κάθε ὑπαρκτοῦ στὴν αἰτία του καὶ ὅλων τῶν ὑπαρκτῶν σὲ μία ἀφετηριακὴ Πρώτη Αἰτία τοῦ ὑπάρχειν.

Ἡ ἀλυσιδωτὴ ἀλληλουχία αἰτίων καὶ αἰτιατῶν καθιστᾷ λογικῶς προφανή (ὑποχρεωτικὴ) τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς Αἰτιώδους Ἀρχῆς τῶν πάντων: δημιουργικῆς ἀφετηρίας (ἐναρξης, ἀπαρχῆς) τῶν δεδομένων τῆς πραγματικότητος. Ἀλλὰ ἐξίσου προφανῆς λογικὰ (αὐτονόητη) εἶναι καὶ ἡ σύνδεση τῆς αἰτίας μὲ κάποιον σκοπό-στόχο — ἀνήκει καὶ ἡ σύνδεση τῆς αἰτίας μὲ τὸν σκοπὸ στὸν δεδομένο λόγο-τρόπο λειτουργίας τῆς ἀντιληπτικῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου: Τὸ ἄσκοπο τῆς ὑπαρξης, ἡ ἀλογία της, εἶναι μιὰ κατανοητὴ νοητικὴ σύλληψη, ἀλλὰ συλλαμβάνεται μόνο σὰν προῖόν φαντασίας, δὲν ἔχει τὴν ἄμεση προφάνεια τοῦ κοινὰ αὐτονόητου καὶ ἐμπειρικὰ τεκμαιρόμενου.

Ταυτόχρονα, ἡ σύνθεση τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς μὲ σκοπούμενο τέλος προσδίδει (αὐτονόητα) στὰ παράγωγα τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς ὄχι μόνο προφάνεια καταγωγικῆς λογικότητος, ἀλλὰ καὶ κανονιστικὸ χαρακτήρα στὴ λογικὴ προφάνεια: Βασικὸ δεδομένο τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς ἀντιληπτικῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ συνδέει (μὲ τὴν ἄμεση προφάνεια τοῦ αὐτονόητου) τὴν ἔννοια τῆς Αἰτιώδους

Ἀρχῆς ὄχι μόνο μὲ τὴ δημιουργία-γένεση τῶν ὑπαρκτῶν (τὴν *ex nihilo* [ἐκ τοῦ μηδενός] ἀνάδυσή τους στὴν ὑπαρξὴ), ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ συντήρηση-πρόνοια-σοφὴ πρόβλεψη τῶν προϋποθέσεων παραμονῆς τῶν ὑπαρκτῶν στὴν ὑπαρξὴ. Τόσο ἡ δημιουργία ὅσο καὶ ἡ συντήρηση τῶν ὑπαρκτῶν εἶναι αὐτονόητες λογικὲς συνεπαγωγές, ἐμπειρικὰ-καθολικὰ αὐτονόητες — κάθε ἀμφισβήτησή τους θὰ ἔθετε ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν κοινὴ ἐμπειρικὴ πιστοποίηση/παραδοχὴ τῆς δεδομένης ὑπαρξὸς τους.

Κάθε δεδομένο τῆς ὑπαρκτῆς (ὡς παρουσίας) καὶ ὑπαρκτικῆς (ὡς τρόπου) πραγματικότητος εἶναι ἐνταγμένο στὸ λογικὸ πλέγμα τῆς αἰτιώδους (καταγωγικῆς) προέλευσης καὶ τῆς ἐπίσης λογικῆς (κανονιστικῶν προϋποθέσεων) συντήρησης. Λογικὸ «πλέγμα» θὰ πεῖ: πλέγμα σχέσεων — τὸ ὑπαρκτὸ γνωρίζεται καὶ καθορίζεται (διακρίνεται) χάρις σὲ αὐτὴ τὴν ἔνταξη. Οἱ σχέσεις κάθε ὑπαρκτοῦ μὲ τὰ ἄλλα ὑπαρκτὰ εἶναι δεδομένα λογικῆς (κατὰ-λόγον καὶ ἀνά-τὸν-λόγον σχέσεις). Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ὑπαρκτὰ ἔχουν λογικὴ ἐμφάνεια/προφάνεια, εἶναι φαινόμενα (πρβλ. τὸ ἡρακλείτειο: τὸ κοινὴ πᾶσι φαινόμενον, τοῦτ' εἶναι πιστόν [πιστευτὸ-πειστικό]).*

Ἡ συμπαντικὴ πραγματικότης τῆς φαινο-

* DIELS-KRANZ I, σελ. 148, 22.

μενικότητας τῶν φαινομένων, δηλαδή τῆς λογικότητας τῶν ὑπαρκτῶν, παραπέμπει σὲ ἓναν ἀφετηριακὸ λόγο, προϋποθετικὸ (αἰτιώδη) καὶ σκοπούμενο (κανονιστικὸ) αὐτῆς τῆς συμπαντικῆς λογικότητας. Ἡ δὲ ταύτιση τοῦ λογικοῦ τρόπου ὑπαρξῆς τῶν ὑπαρκτῶν μὲ τὸν λογικὸ τρόπο κατανόησης τῆς πραγματικότητας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο (ἡ ταύτιση τῆς κατανόησης μὲ τὴ φαινομενικότητα καὶ τῆς φαινομενικότητας μὲ τὴ λογικότητα) μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποδώσουμε κάποια λογικὰ ιδιώματα στὸν αἰτιώδη καὶ κανονιστικὸ τοῦ ὑπάρχειν Λόγο τῆς συμπαντικῆς πραγματικότητας. Δηλαδή νὰ ἀποπειραθοῦμε μιὰ λογικὴ (κοινωνούμενη) κατανόηση τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς τοῦ ὑπάρχειν.

Προϋποθέτοντας τὴν ὑπαρξὴ ὡς θετικὸ κατηγορημα ἔναντι τοῦ στερητικοῦ τῆς ἀνυπαρξίας, ἡ ἀπόπειρα πληρέστερης κατὰ τὸ δυνατό κατανόησης τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς τοῦ ὑπάρχειν μπορεῖ νὰ ἔχει μιὰ κυρίως λογικὴ ἀφετηρία καὶ ὁδὸ: Τὴ νοητικὴ ἀναγωγή στὸ ἀπόλυτο (regressus in infinitum) τῶν θετικῶν ὑπαρκτικῶν ιδιωμάτων πού ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων λογικὴ ἀναγνωρίζει στὰ αἰτιατὰ τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς. Ἔτσι, λ.χ., ἀναγόμεστε ἀπὸ τὴν αἰτιατὴ ὑπαρξὴ στὴν ἀναίτια αὐθυπαρξία καὶ ἀντίστοιχα στὴν ἀφθαρσία, πανσοφία, παντοδυναμία κ.ἄ.ἄ. τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς.

4.

Ἀναγκαστὴ συνοχή

Ἔστω καὶ μὲ αὐτὲς τὶς παραδειγματικὲς ἀλλὰ κεφαλαιώδεις ἀναφορὲς μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ἡ ἀρχετυπικὴ εἰκόνα λογικῆς ὀργάνωσης τῆς ἀνθρώπινης συμβίωσης, πού ἀναπόφευκτα (ὡς ἀρχετυπικὴ) ἀντλεῖται ἀπὸ τὴ θεά-θεωρία-ἐμπειρία τῆς δεδομένης κοσμιότητας τοῦ συνόλου τῶν ὑπαρκτῶν: Ἡ συνύπαρξὴ ἔχει διάρκεια καὶ σταθερότητα ὅταν συνιστᾷ «κόσμον», κόσμημα-κάλλος λογικῆς ἁρμονίας καὶ τάξης. Ἡ ἁρμονία καὶ ἡ τάξη παραπέμπουν σὲ μιὰν Αἰτιώδη Ἀρχὴν ἢ ὁποία, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, χαρακτηρίζεται κοσμοποιός, ἐπομένως κανονιστικὴ. Ἔτσι, τὸ ἀρχετυπικὸ μοντέλο τῆς ἀνθρώπινης συλλογικότητας, ἀντλούμενο ἀπὸ τὸ συμπαντικὸ φυσικὸ ἀνάλογο, εἶναι ὅπωςδῆποτε μοναρχικό: Ἡ μία ἀρχὴ εἶναι συνεκτικὴ καὶ κανονιστικὴ τῆς ὁλότητας ἢ συνοχή, ὅπως καὶ ἡ λογικὴ τῆς κοσμιότητας, ἔχουν ἱερό, δηλαδή παραγωγὸ ζωῆς χαρακτήρα. Ὁ μονάρχης (ἄναξ, βασιλεὺς,

ήγεμών) ιερούργει τὴ ζωὴ ὡς συνοχή καὶ κοσμιότητα, τὸ βασιλείο ἔργο εἶναι *ιεράτευμα*, ἀφοῦ ἡ ζωὴ (ἡ κατεξοχὴν *ιερότητα*) καθίσταται ἐφικτὴ μόνο ὡς συνεκτικὴ κοινωνία τῆς χρείας καὶ ἁρμονία τῶν σχέσεων.

Κάθε μορφή ἐξουσίας στὴν ἀνθρώπινη συλλογικότητα πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ζωὴ ὡς κοινωνία καὶ ἁρμονία. Γι' αὐτὸ καὶ χαρακτηρίζεται ἡ ἄσκηση ἐξουσίας *λειτούργημα*. Ἡ λέξη εἶναι σύνθετη: *λήιτον ἔργον*, δηλαδὴ λαοῦ τὸ ἔργον, ἔργο γιὰ χάρη τοῦ λαοῦ, στὴν ὑπηρεσία ὅλων, ἔργο τοῦ *δήμου*, δημόσιο ἔργο, δημοσίου συμφέροντος ἔργο.

Δεδομένη ὁμως στὴν κοινὴ ἀνθρώπινη ἐμπειρία εἶναι καὶ ἡ διολίσθηση (μὲ ἐκπλήσσουσα εὐκολία) ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση τοῦ κοινωνικοῦ *λειτουργήματος* (τῆς ἐξουσίας ὡς ὑπουργίας τῶν κοινῶν ἀναγκῶν) στὴν ἐκδοχὴ τοῦ στεγανὰ ἀτομοκεντρικοῦ *ἀξιώματος*. Ἡ διολίσθηση πηγάζει ἐπίσης ἀπὸ ἀνάγκη. Ὅμως ὅχι πιά ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ ζωὴ ὡς κοινωνία καὶ ἁρμονία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀσυνείδητη-ὀρμέμφυτη ἀνάγκη τοῦ φυσικοῦ ἀτόμου (κατευθυνόμενου ἀπὸ τὶς ἐνστικτώδεις ἐνορμήσεις καὶ ὅχι ἀπὸ τὴ λογικὴ): τὶς ἐγωτικὲς ἐνορμήσεις.

Ὁ Φρόντ θὰ ὀνομάσει «ἐνορμήσεις ζωῆς» (*Lebenstriebe*) τὶς ἐκφάνσεις τῆς φορᾶς ἢ τᾶς τοῦ ἀνθρώπου γιὰ συγκρότηση καὶ διατή-

ρηση ἐνοτήτων (ἐνοποιητικῶν συνόλων, ὀργανωμένων μορφωμάτων, καθολικῶν προσλήψεων) — σημαίνουνται οἱ ἐνοποιητικὲς ἐνορμήσεις καὶ μὲ τὸν ὄρο *Ἔρως* καλύπτοντας μὲ τὸν ὄρο ὅχι μόνο τὶς σεξουαλικές, ἀλλὰ καὶ τὶς αὐτοσυντηρητικὲς ἐνορμήσεις πρόσληψης. Καὶ θὰ ὀνομάσει «ἐνορμήσεις θανάτου» (*Todestriebe*) τὶς ἐκφάνσεις τῆς φορᾶς ἢ τᾶς τοῦ ἀνθρώπου (καὶ κάθε ζῶντος ὀργανισμοῦ) «νὰ ἐπιστρέψει στὴν ἀνόργανη κατάσταση». Πρωτογενῶς οἱ ἐνορμήσεις θανάτου εἶναι ἐσωστρεφεῖς, τείνουν στὴν ἀτομικὴ αὐτονόμηση, ἄρα στὴν ἀκοινωνησία, ἐπομένως ἔχουν αὐτοκαταστροφικὸ (γιὰ ἓνα ἔμβιο ὑπαρκτὸ) χαρακτήρα: Ἐγκλωβίζουν τὴν ἀτομικότητα στὴ ναρκισσιστικὴ ψευδαίσθηση αὐτασφάλισης, τὴν ἀπομονώνουν ἀπὸ τὴν ἀλληλουχία ζωτικῶν σχέσεων ἢ ὅποια συντηρεῖ στὴν ὑπαρξὴ τὸ συνολικὸ βιολογικὸ οἶκοςύστημα. Δευτερογενῶς οἱ ἐνορμήσεις θανάτου κατευθύνονται πρὸς τὰ ἔξω, ὡς ἐπιθετικὸτητα-καταστροφικότητα, ἐπιφορὰ κατακυρίευσης, πόθος ἰσχύος.

5.

Διολίσθηση ἀπὸ τὸ λειτούργημα στὸ ἀξίωμα

Ἡ διολίσθηση ἀπὸ τὸ λειτούργημα στὸ ἀξίωμα γεννάει τὴν πολυτυπία-πολυμορφία τῶν θεσμῶν ἐξουσίας. Διαβαθμίζουμε τὰ ἐξουσιαστικά μορφώματα, ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ διολίσθηση, μὲ ὀνομασίες ποὺ ἀντιστοιχοῦν μᾶλλον στὸ ἦθος τοῦ ἀξιωματοῦχου καὶ λιγότερο ἢ καθόλου σὲ πάγιους τύπους πολιτευμάτων. Μιᾶμε γιὰ μοναρχία (βασιλεία ἢ δεσποτεία ἢ σατραπεία) γιὰ ἡγεμονία, τυραννία, ἀπολυταρχία.

Αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει τὸν ἐδῶ προβληματισμό μας εἶναι ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἠθικη-ποιοτικὴ διαβάθμιση ἢ τὴ μορφολογία τῶν ἐξουσιαστικῶν θεσμῶν, ὁ θρησκευτικὸς ἐπικρατισμὸς τοὺς μοιάζει νὰ ἦταν ἀρχικά (καὶ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες) αὐτονόητος. Ἡ ἐξασφάλιση εὐταξίας, δικαιονομίας, συνοχῆς τῆς συλλογικότη-
τας καὶ ἀλληλεγγύης προϋπέθετε κοινὴ παραδο-
χὴ κάποιων θεϊκῶν ἐπιταγῶν, τὴ μεταγραφὴ τοῦ
θείου θελήματος σὲ κανονιστικὰς ἀρχές τῆς συμ-

βίωσης, τὸ ὑπερβατικὸ κύρος τῆς κατεστημένης νομοθεσίας. Εἶναι φαινόμενο συχνὸ στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία (ἴσως ὁ κανόνας) νὰ ὑπηρετεῖ ἡ μεταφυσικὴ τὴν ἀπόδοση χρηστικῆς ἐγκυρότητας στὶς ρυθμιστικὲς τοῦ κοινοῦ βίου διατάξεις. Καὶ ὅχι νὰ παρέχει φωτισμὸ νοήματος (αἰτίας καὶ σκοποῦ) τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῶν ὑπαρκτῶν.

Κανόνας λοιπὸν νὰ ὑποτάσσεται ἡ μεταφυσικὴ (ὀπτικὴ, προβληματισμός, ἀναζήτησις) στὴν προτεραιότητα τῆς χρησιμότητος καὶ ὅχι τῆς δίψας γιὰ ἀλήθεια — κανόνας, ἀλλὰ ὅχι χωρὶς ἐντυπωσιακὲς ἐξαιρέσεις:

Ἐντυπωσιακὴ ἐξαίρεσις, ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἰδικότερα ὁ Μωσαϊκὸς νόμος: οἱ ἐντολὲς καὶ διατάξεις πού, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσι τῶν Ἑβραίων, παρέλαβε ὁ Μωυσῆς ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τίς παρέδωσε στὸν λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ὁδηγὸ συμπεριφορᾶς καὶ βίου. Καθόριζαν τὸ δέον (τὸ πρέπον, τὸ ὀφειλόμενο) οἱ ἐντολὲς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ἀλλὰ ὅχι ὡς χρηστικὸ αὐτοσκοπὸ, ὅχι ὡς ἐξυπηρετικὴ τῆς συμβίωσης αὐταξία. Ἡ τήρησι τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου ἦταν ὁ ἔμπρακτος τρόπος γιὰ νὰ συνειδητοποιεῖ-δηλώνει-φανερώνει ὁ Ἑβραῖος ὅτι ἀνήκει στὸν λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν «ἐκλεκτὸν» (ἐκλεγμένον ἀπὸ τὸν Θεὸ) αὐτὸν λαὸ — ἐπιλεγμένον γιὰ νὰ φανερώνεται-ἀποκαλύπτεται ἡ σχέση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν σύνολη ἀνθρωπότητα. Δὲν προσπό-

ρίζε ἀτομικὴ ἀξιομισθία στὸν Ἑβραῖο ἡ τήρησι τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ἔκανε ἀπλῶς αἰσθητὰ φανερὸ τὸ ἀνήκειν: τὴν ἐνεργὸ μετοχὴ καὶ πιστότητά του στὸν «ἐκλεκτὸν» λαὸ τοῦ Θεοῦ. Χάρη στὸν νόμο ἦταν ἔμπρακτα ἐλεύθερη ἡ μετοχή, ὅχι βιολογικὰ (γενετικὰ) δεδομένη.

Δεύτερη ἐντυπωσιακὴ ἐξαίρεσις, ὁ λαὸς τῶν Ἑλλήνων: Ἕνας λαὸς μὲ ἀπομνημειωμένη τὴν ἐγκαιρὴ συνειδητοποίηση ὅτι ἡ χρεία ἐξυπηρετεῖται πάντοτε «πρὸς ἀλλήλους»* — πάντοτε μὲ τὴν ἀλληλεξυπηρέτησι: τὴν «κοινωνίαν τῆς χρείας». Ἐτσι ἡ χρεία (ἀνάγκη) γίνεται «διδάσκαλος τοῖς ἀνθρώποις»** τοὺς χειραγωγεῖ (διδάσκει) στὴν τέχνη τῆς ἐπιβίωσης — «τὰ ἀναγκαῖα τὴν χρείαν διδάσκειν εἰκός»*** Διδάσκει ἡ χρεία τοὺς ἀνθρώπους τὸ προαπαιτούμενο γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησή της: τὴ συνοχὴ τῆς συλλογικότητος ὡς ὁρο-προϋπόθεσι τῆς ὀργανωμένης συνύπαρξῆς. Συνέχει ἡ ἀνάγκη (κρατᾷ συν-δεδεμένους) ὅσους μετέχουν στὴ συλλογικότητα: «Γιατί, ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν καμιά ἀπολύτως ἀνάγκη ἢ ἂν οἱ ἀνάγκες τοὺς δὲν ἦταν ἴδιες (εἰ μὴθὲν δέοιντο

* ΠΛΑΤΩΝ, *Πολιτεία* II, 372a.

** ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ, *DIELS-KRANZ* II, σελ. 136, 12-13.

*** ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Πολιτικά* H, 1329b 27.

ἢ μὴ ὁμοίως) τότε ἢ δὲν θὰ ὑπῆρχε καμιά συναλλαγή ἢ δὲν θὰ ἦταν ἴδια κάθε συναλλαγή (ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγή ἢ οὐχ ἡ αὐτή)».*

Ὅμως ἡ χρεία, τὸ σύνολο τῶν ἀναγκῶν ποὺ διέπουν (καθορίζουν-δεσμεύουν) τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή, δὲν συνιστᾷ μιὰν ἄλογη, μηχανιστικὴ ἀναγκαιότητα, μιὰν «εἰμαρμένη». Εἶναι ἔλλογη (κατὰ-λόγον καὶ ἀνα-λόγως) τόσο ἡ συνύπαρξη ὅσο καὶ ἡ χρεία ποὺ κοινωνούμενη συγκροτεῖ τὴ συνύπαρξη. Ἐλλογη σημαίνει σκόπιμη, ἐμπρόθετη, ὑπηρετικὴ τοῦ λόγου-σκοποῦ τῆς, ὅχι ἐνὸς δευτερεύοντος στόχου, ἀλλὰ τοῦ πρώτιστου στόχου ποὺ εἶναι τὸ ὑπάρχειν. Ἐλλογη σημαίνει ἐπίσης καὶ κατὰ-λόγον πραγματούμενη, δηλαδή μὲ τὸν τρόπο τῆς σχέσης, τῶν λογικῶν σχέσεων ἀλληλοσυμπλήρωσης, ἀρμονίας, τάξεως, κοσμιότητας/κάλους. Κατὰ τοῦτο, ἡ ἀνάγκη ποὺ διέπει τὴ συνοχή τῆς ἀνθρώπινης συνύπαρξης εἶναι τόσο λογικὴ ὅσο καὶ ἡ ἀνάγκη ποὺ συνέχει καὶ ἀναδείχνει τὴ συμπαντικὴ πραγματικότητα σὲ κόσμον (κόσμημα) ἀρμονίας, εὐταξίας, κάλους.

Μετέχει ἡ συνεκτικὴ τῆς ἀνθρώπινης συνύπαρξης ἀνάγκη στὴν καθολικὴ λογικότητα ποὺ συνέχει-ἀρθρώνει-συντονίζει τὸ κοσμικὸ σύμπαν — στὸν ἀναγκαῖο, προϋποθετικὸ τῆς

συμπαντικῆς κοσμιότητος λογικὸν τρόπον τῆς τοῦ παντός διοικήσεως.* Ἡ ἐλληνικὴ ἐμπειρία τῆς θεωρίας-θέας τοῦ κοσμικοῦ ὅλου πιστοποιεῖ τὴν συμπαντικὴν πραγματικότητα ὡς λογικὰ δεδομένη καὶ λειτουργικὴ: Ὁ λόγος-τρόπος ὑπαρξης τῶν ὑπαρκτῶν (ἀκόμα καὶ τῶν ἀθάνατων θεῶν) εἶναι λογικὰ (καὶ ἀνερμήνευτα) δεδομένος, προκαθορισμένος. Προηγεῖται ὁ καθορισμὸς καὶ πειθαρχεῖ τὸ πῶς τῆς ὑπαρξης τοῦ κάθε ὑπαρκτοῦ (καὶ τὸ πῶς τῆς συνύπαρξης ὅλων) στὸ ἀληθές τοῦ ἀθάνατου, ἀφθορου, ἀμετάβλητου (καὶ ἀνερμήνευτα δεδομένου) λόγου-τρόπου.

Ἡ ἐξαίρεση τῶν Ἑλλήνων διαμόρφωσε τὸν τρίτο τύπο ἢ μόρφωμα ὁργανωμένης ἀνθρώπινης συνύπαρξης. Θὰ κατανοηθεῖ πληρέστερα, ἂν παρεμβάλουμε τὸν νοηματικὸν (ἀλλὰ καὶ στὴν πράξη) ἀντιθετικὸν, δεύτερον τύπον, ποὺ φιλοδόξησε νὰ ἀρνηθεῖ μὲ συνέπεια τὴν προσφυγὴν στὴν αὐθεντία τόσο τῆς παντοδυναμίας καὶ ἐερότητας τοῦ μεταφυσικοῦ παράγοντα ὅσο καὶ τῆς ἐγκυρότητας τοῦ ὄντως ἀληθοῦς.

* ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Ἠθικὰ Νικομάχεια* Ε8, 1133a.

* ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ, DIELS-KRANZ I, σελ. 148, 29.

6.

Ἡ ratio ἐκθρονίζει τὴν αὐθεντία

Δεύτερος τύπος ἢ μῶρφωμα ὀργανωμένης συν-
ὑπαρξῆς ἀνθρώπων προκύπτει ἀπὸ τὴν ἄρνη-
ση κάθε μεταφυσικῆς αὐθεντίας, μεταφυσικοῦ
προτύπου ἢ μεταφυσικὰ θωρακισμένης δεοντο-
λογίας: Ἡ ὀργανωμένη ἀνθρώπινη συνύπαρξη
θεμελιώνεται καταστατικὰ μόνον στὴ χρηστικὴ
λογικὴ τῆς ὠφελιμοθαρίας, στὴ λειτουργικότη-
τα τῆς κοινῆς λογικῆς, στὴν ἀποτελεσματικό-
τητα τῶν συμβάσεων.

Ἱστορικά, ὁ δεύτερος αὐτὸς τύπος ἢ μῶρφω-
μα δὲν ἐμφανίζεται πρωτογενῶς, ὑπῆρξε συνε-
πέστατο ἀποκύημα ἀντίδρασης συλλογικῆς σὲ
ἐξουσιαστικὲς αὐθαιρεσίες ἢ ἀπαιτήσεις θρη-
σκευτικοῦ ἐπικαθορισμοῦ τῆς ἡγεμονίας. Ὑ-
πάρχει ἓνα πολύτιμο μελέτημα τοῦ Ἑρνστ-
Βόλφγκανγκ Μπαικενφαϊρντε (Ernst-Wolf-
gang Böckenförde, γενν. 1930) μὲ τίτλο: Ἡ
γένεση τοῦ κράτους ἀπὸ τὴν προϊούσα ἐκκο-
σμίκευση – Τὸ παράδοξο τοῦ φιλελευθερισμοῦ

(*Die entstehung des Staates als Vorgang der Sekularisation*),* όπου έντοπίζονται έπιγραμματικά (άλλά εύστοχότατα) οί ρήξεις εκείνες στις μεσαιωνικές κοινωνίες τής εύρωπαϊκής Δύσης από τις όποιες προέκυψε ή ώρίμαση τής ανάγκης για συνεπή διαχωρισμό τής πολιτικής έξουσίας από τή θρησκευτική αύθεντία.

Τό μελέτημα του Böckenförde δέν άποφύγει τόν πειρασμό νά αναγάγει τήν ιστορική (έπικαιρική) συμπτωματολογία που έμφάνισε ή μεσαιωνική Δύση, σέ καθολικής ισχύος ιστορικές αναγκαιότητες και σέ γενικευμένες άνθρωπολογικές σταθερές. Η άναγωγή είναι σαφώς αύθαίρετη, αλλά ή αύθαιρεσία άσφαλώς δυσδιάκριτη. Διότι από τή συγκεκριμένη συμπτωματολογία προέκυψε ένα ριζικά καινούργιο στην Ίστορία πολιτισμικό «παράδειγμα», μέ ρεαλιστικότατη δυναμική παγκοσμιότητας. Συμπτώματα περιστασιακά και περιπτωτικά που συνόδευσαν τό έκτακτο φαινόμενο τής μετανάστευσης βαρβαρικών τότε φύλων και όρδών (σέ πρωτόγονο επίπεδο συλλογικής άνάπτυξης και άτομικής καλλιέργειας) στις δυτικές περιοχές τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

(άπό τόν 4ο έως και τόν 6ο μ.Χ. αιώνα) κρίνονται έκ τών ύστέρων σάν μόνιμες στην Ίστορία αναγκαιότητες και γενικευμένες άνθρωπολογικές σταθερές. Τό βαρβαρικό «παράδειγμα» κατίσχυσε του έλληνικού και του έλληνορωμαϊκού και επέβαλε αύτονοήτως τους όρους του στην κατανόηση και άξιολόγηση τών ιστορικών μορφωμάτων σχέσης τής πολιτικής έξουσίας μέ τή μεταφυσική.

Έτσι, ή μορφή που πήραν οί σχέσεις θρησκείας και πολιτικής έξουσίας στη μεσαιωνική (μεταρωμαϊκή) Ευρώπη γίνεται προκρούστειος έρμηνευτικός νάρθηκας, προκειμένου νά κατανοηθεί ή σχέση έξουσίας-θρησκείας διαχρονικά και πανανθρώπινα: Στο παγκοσμιοποιημένο πια δυτικό «παράδειγμα» (στή νοο-τροπία, στα κριτήρια, στους κατεστημένους έθιςμούς), αυτό που συνέβη στον βαρβαρικό τής μεταρωμαϊκής Ευρώπης Μεσαίωνα, ως πρòς τή σχέση πολιτικής και θρησκείας, πρέπει (τό άνάλογο) νά συνέβη και στην άρχαία Ελλάδα, στην Άρχαία Κίνα, στη χιλιόχρονη αύτοκρατορία τής Νέας Ρώμης-Κωνσταντινούπολης — παντού και πάντοτε.

Χαρακτηριστικό δείγμα αύτής τής έρμηνευτικής αύθαιρεσίας είναι ή άνάγκη σημερινών στοχαστών (άκόμα και εξειδικευμένων ιστορικών) νά καταφύγουν στη νεωτερική αντιπροσω-

* Kohlhammer Verlag 1967, έλληνική μετάφραση άπό τόν Πέτρο Γιατζάκη, στο περιοδικό *Νέο Πλανόδιον*, τχ. 3, 2015, σελ. 69-89.

πλευτική «δημοκρατία», προκειμένου να κατανοήσουν (και να αξιολογήσουν) την αρχαία Ἀθηναϊκή Δημοκρατία: Τὸ ἐπιχειροῦν ἀναζητώντας τὸ ἀνάλογο τῆς προστασίας «ἀτομικῶν δικαιωμάτων», ὀρθολογικῆς ἐξισορρόπησης ἀτομικῶν συμφερόντων, κοινῇ τὴν «ἀρχή» τοῦ καθολικοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου — στοιχεῖα χρηστικά, ἀτομοκεντρικῆς ὠφελιμοθαρίας, ἀνυπαρκτα στὴ νοοτροπία καὶ στὶς ἀνάγκες τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.*

* Ἐλάχιστο δεῖγμα αὐτῆς τῆς τραγικῆς αὐθαιρεσίας, στὴ νεοελληνικὴ βιβλιογραφία, εἶναι τόσο τὸ μελέτημα τοῦ Μιχ. Σακελλαρίου, *Ἀρχαία Ἀθηναϊκή Δημοκρατία*, Πανεπ. Ἐκδόσεις Κρήτης, 1999, ὅσο καὶ τὸ σύντομο πόνημα τοῦ Κορνήλιου Καστοριάδη, *Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ δημοκρατία καὶ ἡ σημασία της γιὰ μᾶς σήμερα*, Ἀθήνα «Ἔψιλον», 1999.

7.

Πόθος «σωτηρίας» ἐκθρονίζει τὴ ratio

Παρά τὸν ἀφετηριακὰ δεδομένο ἐρμηνευτικὸν ἀποπροσανατολισμό, τὸ μελέτημα τοῦ Böckenförde φωτίζει ἀποκαλυπτικὰ (ἂν καὶ σαφῶς ἀνεπίγνωστα) κάποιες καίριες ἰδιαιτερότητες τῆς σχέσης ἐξουσίας καὶ μεταφυσικῆς στὴ μεσαιωνικὴ Δύση. Γράφει:

«Ἡ αὐτοκρατορία (καὶ ἀναφέρεται στὶς αὐτοκρατορικὲς φιλοδοξίες τοῦ Καρλομάγνου καὶ τῶν διαδόχων του) δὲν ζοῦσε ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορικὴ κληρονομιά»* — ἡ ρωμαϊκὴ κληρονομιά συνεχιζόταν ὀργανικὰ μόνο στὴν αὐτοκρατορία τῆς Νέας Ρώμης-Κωνσταντινουπόλεως (ἦταν τότε ἀδιανόητη στοὺς πάντες μιὰ δεύτερη διεθνικὴ «τάξη πραγμάτων» [ordo rerum] παράλληλη μὲ τὴν οἰκουμένην pax romana). Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, ἡ νεόφυτη βαρβαρικὴ Δύση λογάριάζε τὴν αὐ-

* Ὁ.π., σελ. 71.

τοκρατορία τῆς Nova Roma (Κωνσταντινούπολης) θανάσιμα μισητὸ ἀντίπαλο: ἀπέκλειε τὶς δικές της φιλοδοξίες διεθνικῆς κυριαρχίας.

Τὸ μόνο ἀπὸ τὰ συνεκτικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς «οἰκουμένης» (τῆς *rex romana*) ποὺ μπόρεσε νὰ μεταβληθεῖ χωρὶς νὰ καταλυθεῖ ἡ αὐτοκρατορικὴ συνοχή, ἦταν ἡ *religio imperii*: Ἀπὸ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα (*cultus imperatorius*) εἶχε περάσει τὸ ἐξελληνισμένο *imperium* στὴν ἀνεξιθρησκία (Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, 313 μ.Χ.) καὶ ἀπὸ τὴν ἀνεξιθρησκία στὸν Χριστιανισμό (Θεοδόσιος ὁ Μέγας, 380) χωρὶς νὰ ἀναιρεθοῦν οἱ προϋποθέσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ διεθνικοῦ *ordo rerum*.

Ἡ μετα-ρωμαϊκὴ (βαρβαρικὴ πιά) Δύση δὲν εἶχε τὶς προϋποθέσεις γιὰ νὰ λειτουργήσει μὲ τοὺς ὅρους «οἰκουμενικότητας» (ἐλληνικῆς «καθολικότητας») τῆς αὐτοκρατορίας. Θεωροῦσε, ἴσως, ὅτι μιμεῖται τὴ λειτουργία τῆς *religio imperii*, ὅταν οἱ ἡγεμόνες τῶν εἰσβολέων βαρβαρικῶν φύλων βαφτίζονταν «χριστιανοί» (καὶ βάφτιζαν ὑποχρεωτικὰ καὶ μαζικὰ τοὺς ὑπηκόους τους στὰ ποτάμια), ἐνῶ, στὴν πραγματικότητα, ἀπλῶς συνέχιζαν αὐτὸ ποὺ ἤξεραν: Νὰ ἀποδίδουν ἱερότητα καὶ ὑπερβατικὸ κύρος στὰ νομοθετήματα καὶ στὶς ἀποφάσεις τοῦ ἡγεμόνα, γιὰ λόγους καθαρὰ χρηστικῆς-ὠφελμιστικῆς ἀποτελεσματικότητας τοῦ ρόλου τῆς ἐξουσίας.

8.

Θρησκεία-Ἐκκλησία: ἐναντιοτροπία

Τὰ «ἐκχριστιανισμένα» βαρβαρικὰ φύλα ἦταν ἐντελῶς ἀνυποψίαστα γιὰ τὴν ἀντιθετικὴ διαφορὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ θρησκεία, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος κοινωνίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπαρξῆς ἀπὸ τὴν ἀτομοκεντρικὴ θρησκευτικότητα. Ἱεροποιοῦσαν τὴ διαχείριση τῆς ἐξουσίας καὶ ἀπαιτοῦσαν ἐξουσιαστικὴ ἰσχὺ γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἐπειδὴ γι' αὐτοὺς ὁ Χριστιανισμός, ὅπως καίρια διαπιστώνει ὁ Böckenförde, «εἶχε ὡς ἀποστολὴ τὴν πραγμάτωση τοῦ *regnum Dei*, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, (δηλαδὴ) τὴν ἀνάσχεση τῶν ἐφορμήσεων τοῦ Κακοῦ στὸν παρόντα αἰῶνα... Ὁ Χριστιανισμός ἐγίνε ἡ δημόσια θρησκεία ποὺ καθόριζε τὴν τάξη τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Εἶχε (ταυτόχρονα) ἀφομοιώσει πολλὰ στοιχεῖα τῆς μαγικῆς-φυσιοκρατικῆς θρησκευτικότητας τῶν γερμανικῶν φύλων...». Καὶ συνεχίζει:

«Ἡ πίστη (σύνολο ἀτομικῶν πεποιθή-

σεων» έλαβε τή μορφή μιᾶς θρησκευτικοπολιτικῆς καί συνάμα δικανικῆς σχέσης: Ἡ σχέση προϋπέθετε τήν ὑποταγή στόν φεουδάρχη καί τήν πειθάρχηση στόν πανίσχυρο Θεό-βασιλέα Χριστό... Ὁ ἡγεμόνας ἦταν χριστιανός, ἐπομένως βρισκόταν καί ὁ ἴδιος ὑποχρεωμένος σέ ὑποταγή στίς χριστιανικές ἐντολές. Τήν ἐπαγρύπνηση γιά τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν ἀπό τόν ἡγεμόνα τήν εἶχε ὁ κλῆρος. Οἱ πάπες καί οἱ κανονολόγοι τῆς ρωμαϊκῆς κυρίας προσέδωσαν ἐξουσιαστική ἰσχὺ σέ αὐτή τή λογική (τοῦ ἐλέγχου τῶν ἡγεμόνων ἀπό τόν κλῆρο)...

»...Τὸ πρωτεῖο τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας (τῶν παπῶν καί τοῦ κλήρου) προϋποθέτει τή δέσμευσή της νά κρίνει καί νά ἀποφασίζει γιά ὅλα τὰ ζητήματα, ὑπὸ τὸ πρίσμα πάντοτε τῆς *ratione salutis* ἢ τῆς *ratione peccati* (τῆς λογικῆ τῆς σωτηρίας ἢ τῆς λογικῆ τῆς ἀπώλειας)... Ἡ *ratio peccati* εἶναι ἡ μόνη ἀπόλυτη ἀρχή, στὴν ὁποία αὐτονόητα ὑποτάσσεται ἡ *ratio ordinis politici* (ἡ λογικὴ τῆς πολιτικῆς εὐταξίας)...

»...Ἀποστολὴ (εὐθύνη καί ἔργο) τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἦταν νά καταπνίγει, μὲ τὰ ὄργανά της, τὴν αἵρεση καί νά τιμωρεῖ δημόσια τοὺς αἵρετικούς... (Διότι) ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦταν τὸ ἀδιαμφισβήτητο θεμέλιο, τὸ

κοινὸ ἔδαφος ποὺ ἐγγυόταν τὴν ὁμοιογένεια ἀρχόντων καί ἀρχομένων».*

Αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ ἀσφυκτικοῦ ἐλέγχου τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς θρησκευτικούς ἀξιωματοῦχους ἐπώασε μιὰ ρήξη, ποὺ ὅταν ἐξερράγη ἦταν κυριολεκτικὰ ἀτιθάσευτη. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀπαίτησε μὲ τρόπο ἀνένδοτο τὴν αὐτοτέλεια καί ἀνεξαρτησία της, ἐπικαλούμενη δύο, κυρίως, προφανῆ δεδομένα: Τὶς ἀδιάκοπες διχοστασίες, φανατικές, πεισματικές, αἱματηρές ἀντιμαχίες ποὺ προκαλοῦσαν οἱ δογματικές διαφορὲς τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἐπενδύμενες στὴν πολιτική, τὰ φρικτὰ βασανιστήρια ποὺ συνόδευαν τὶς διώξεις τῶν ἀντιφρονούντων, τὸ ἀνεξέλεγκτο καί τὴν ἀμνήστευση τῆς κακουργίας τῶν «ὑπηρετῶν» τοῦ ὑπερβατικοῦ. Ταυτόχρονα, εὐνοοῦσε τὴν «ἐκκοσμίκευση» (τὴν ἀπελευθέρωση τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἱερατείου) ὁ ὀρθολογισμὸς τῆς χρηστικότητος, ἡ ἀποτελεσματικότητα τῆς ὠφελιμοθρίας ποὺ συγκροτοῦσε τὴ ραχοκοκαλί τῆς ἄθρησκης διαχείρισης ἀναγκῶν καί δικαιωμάτων τῶν μελῶν τῆς συλλογικότητος.

Θὰ χρειαστεῖ νά ἐπανέλθουμε στὴ συμπτω-

* Νέο Πλανόδιον τχ. 3, σελ. 71-72, 76.

μαπολογία και ἀνάλυση τοῦ δεύτερου τύπου ἢ μορφώματος ὁργανωμένης συνύπαρξης, ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴν «ἐκκοσμίκευση» τῆς πολιτικῆς. Προέχει, ὥστόσο, νὰ συμπληρωθεῖ ἡ τυπολογία τῶν συλλογικῶν μορφωμάτων, (νὰ προστεθεῖ καὶ ὁ τρίτος, ἱστορικὰ δεδομένος τύπος) προκειμένου νὰ φωτιστεῖ μὲ ἐπάρκεια ἡ ἐρμηνευτικὴ ὀπτική. Καὶ τρίτος τύπος εἶναι τὸ μὀρφωμα ὁργανωμένης συλλογικότητος ποὺ προκύπτει, ὅταν γίνεται πρωτεύουσα καὶ κοινὴ ἢ ἀνάγκη νὰ πραγματώσει ἡ συνύπαρξη τῶν ἀνθρώπων τὸν τρόπο τῆς ἀλήθειας, τὸν κατ' ἀλήθειαν τρόπον τοῦ ὑπάρχειν: Τὴν πραγματικότητα ποὺ δὲν φθείρεται, δὲν μεταβάλλεται, δὲν πεθαίνει. Τέτοιος εἶναι μόνον ὁ τρόπος τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως (Ἡράκλειτος), τὸ πῶς τῆς συμπαντικῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ κάλλους, ἢ κατὰ λόγον συνύπαρξη καὶ τάξις τῆς αἰώνιας καὶ ἀμετάβλητης συμπαντικῆς πραγματικότητος.

9.

“Ὅταν προέχει τὸ ἀληθεύειν

Συναντᾶμε μέσα στὴν Ἱστορία καὶ σπουδάζουμε τὸν τρίτο τύπο ἢ μὀρφωμα ὁργανωμένης συλλογικότητος στὴν περίπτωσι τῶν Ἑλλήνων: τῆς ἐλληνικῆς πόλεως, τοῦ πολιτικοῦ βίου, τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς. Ἀναφερθήκαμε στὴν ἐλληνικὴ πρότασι, χαρακτηρίζοντάς τὴν ὡς δευτέρη ἐξαίρεσι (μαζὶ μὲ τὸν Μωσαϊκὸ Νόμον τῶν Ἑβραίων) μιᾶς μεταφυσικῆς νοηματοδότησεως τῆς πολιτικῆς, ὅπου ἡ μεταφυσικὴ δὲν λειτούργησε σὰν αὐθεντία ἐγγυήσεως τῆς ἀρθότητος, ἀλλὰ μόνον ὡς ζητούμενος-ἐπιδιωκόμενος στόχος. Στόχος ἦταν νὰ λειτουργεῖ ἡ «κοινωνία τῆς χρείας» (τῶν ἀναγκῶν βιοπορισμοῦ) ὡς «κοινωνία τοῦ ἀληθοῦς».

Νὰ ἐπιμείνουμε, μὲ ἐκτενέστερη ἀνάλυσι, στὴν πρότασι τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἰδιάζουσα (μᾶλλον μοναδική) συνεισφορὰ τοῦς στὸν τρόπο (τύπο ἢ μὀρφωμα) ὁργάνωσεως καὶ λειτουργίας τῆς ἀνθρώπινης συλλογικότητος.

Δὲν ἦταν «θρησκευτικὸν» τὸ ἐλληνικὸ ὑπόδειγμα, δὲν ἀπέβλεπε νὰ καταξιώσει ὑπερβατικὰ τὴν καταγωγὴ καὶ τοὺς ὅρους τῆς συλλογικῆς συμβίωσης: νὰ προσδώσει μεταφυσικὸ κύρος στοὺς φορεῖς τῆς ἐξουσίας καὶ στὰ νομοθετήματά τους (στοὺς νόμους-κανονιστικὰς ἀρχὰς τῆς συμβίωσης).

Ἡ ἐλληνικὴ πρόταση ἔχει ὡς ἀφετηρία τὴν ἀνάγκη τοῦ Ἑλλήνα νὰ διακρίνει-ξεχωρίσει τὴν ὀρθὴ γνώση-πιστοποίηση-πληροφορία ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη, τὸ σωστὸ ἀπὸ τὸ λάθος, τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸ ψέμα. Ζητάει νὰ ἐντοπίσει τὸ «κριτήριον ἀληθείας» (Ἡράκλειτος). Καὶ ὅπως ἤδη σημειώσαμε, πιστοποιεῖ ὁ Ἕλληνας ἐμπειρικὰ ὅτι τὸ κριτήριον αὐτὸ δὲν εἶναι ἓνα τί (κάποιο ὑπαρκτὸ ἄχρονο, ἄφθορο, ἀμετάβλητο, ἀθάνατο), ἀλλὰ εἶναι ἓνα πῶς: ἓνας τρόπος ἄχρονος, ἄφθορος, ἀμετάβλητος, ἀθάνατος — «ὁ τρόπος τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως».

Εἶναι δεδομένος αὐτὸς ὁ τρόπος-κόσμος, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστι καὶ ἔσται πῦρ αἰείζων, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.* Ὡς αἰεὶ ὦν (ἀθάνατος) εἶναι ἡ μόνη (ἐμπειρικὰ καὶ καθολικὰ προσιτῇ) πραγματικότητά ποὺ ἀληθεύει,

* ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ, Frgm. 30, DIELS-KRANZ I, σελ. 157, 11 καὶ 158, 3.

γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ τὸ κριτήριον ἀληθείας. Τὰ ἐπιμέρους ὑπαρκτὰ εἶναι μεταβλητά, φθαρτά, θνητά. Ὁ τρόπος ὅμως τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς συνύπαρξῆς τους εἶναι ἀμετάβλητος, ἄφθορος, ἀθάνατος. Εἶναι ἡ κατ' ἀλήθειαν ὑπαρξή.

Οἱ Ἕλληνες ἀναζήτησαν τὸ κριτήριον ἀληθείας ὅχι γιὰ χρῆση ὠφελιμιστικῆ, ἀλλὰ σαφῶς «ὀρεγόμενοι ἀθανασίας»: ἀπὸ ἐπιθυμία-πόθο γνώσης καὶ ἐμπειρικῆς μετοχῆς στὸν τρόπο τοῦ ἀληθοῦς, στὸ γεγονός τοῦ ἀληθεύειν. Σήμερα (στὸ πλαίσιο ἐνὸς παγκοσμιοποιημένου πολιτισμικοῦ «παραδείγματος», καθολικὰ καὶ ὁλοκληρωτικὰ κυρίαρχου), ἡ λέξη ἀλήθεια κατανοεῖται ὡς χρηστικῆ-ὠφελιμιστικῆ ὀρθότητα: ἀτομικὴ πιστότητα σὲ ἀποδεδειγμένα (κοινῆς ἀποδοχῆς) ἀλάθητους κώδικες σήμανσης-ἐπισήμανσης-ἐρμηνείας τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ πραγματικοῦ. Ἡ ἀλήθεια ὡς ὀρθότητα προσφέρεται στὴν ἀτομικὴ (ἀπὸ τὸν καθένα) κατὰκτησὴ τῆς καὶ κατοχῆ, γίνεται κτῆμα ἀτομικό, πανοπλία θωράκισης τοῦ ἐγώ, ὅπλο γιὰ νὰ πολεμηθεῖ ἡ ἄρνηση-νόθευση-ἀμφισβήτηση τῆς ἐγωτικῆς αὐτασφάλισης. Παράγει ἡ ἀλήθεια ὡς ὀρθότητα ἀτομικὲς (ἀτομικὰ ἐπιλεγόμενες καὶ κρινόμενες) πεποιθήσεις. Ἡ μόνη ὁδὸς γιὰ νὰ ταυτιστοῦν, ἐξομοιωθοῦν ἢ ἔστω νὰ συγκλίνουν οἱ ἀτομικὲς ἐπιλογές-πεποιθήσεις εἶναι νὰ ὑποταχθοῦν ὅλοι οἱ δέκτες-φορεῖς τῶν πεποι-

θήσεων, σὲ μιὰ αὐθεντία ἢ σὲ μιὰ σύμβαση. Ἡ αὐθεντία ἐπιβάλλει «ἀνωθεν» (ἀξιωματικά, δογματικά) τὴν ὀρθότητα τῶν ἀποφάνσεων, ἡ σύμβαση εἶναι ἡ αὐτόβουλη συγκατάθεση τῶν συν-βαλλομένων νὰ δεχθοῦν ὡς ὀρθὴ μιὰ συγκεκριμένη ἀπόφαση.

Οἱ Ἕλληνες βρίσκονταν κυριολεκτικὰ στοὺς ἀντίποδες αὐτῆς τῆς ἐκδοχῆς. Ἡ λέξις ἀ-λήθεια σήμαινε, ἀπὸ τὴν ἐτυμολογικὴ καταγωγή της (α στερητικὸ καὶ λήθη-ἀπόκρυψη) τὴ μὴ-λήθη, μὴ-ἀπόκρυψη, ἄρα τὴν ἐμφάνεια, τὴ φανέρωση, τὸ εἰς φῶς ἔρχεσθαι. Παρέπεμπε ἡ λέξις σὲ βιωματικὸ γεγονὸς, σὲ ἐμπειρία μετοχῆς σὲ ἔναντι πραγματικότητα — ὅχι σὲ νοητικὴ ἀπλῶς σύλληψη (ὁ μεσαιωνικὸς στὴ Δύση ὀρισμὸς τῆς ἀλήθειας ὡς «σύμπτωσης ἔννοιας καὶ νοουμένου» [veritas est adaequatio rei et intellectus] εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης καὶ τοῦ ἐμπειρικοῦ χαρακτήρα της).

Οἱ Ἕλληνες σήμαιναν τὸ φαινόμενο (τὴ φανέρωση-ἐμφάνεια) καὶ μὲ τὴ λέξις λόγος: Ὅ,τι φαίνεται, λέει μὲ τὴν ἐμφάνισή του (τὴ μορφικὴ του ἐτερότητα) τὸ τί εἶναι (δέντρο, πουλί, λουλούδι) — ἡ λέξις λόγος σήμαινε τὴ φανέρωση ποὺ συνιστᾷ πάντοτε ἀναφορικὸ γεγονὸς, ἰδρυτικὸ σχέσης. Ὅ,τι φαίνεται ἀνα-φέρεται, ἔρχεται-πρὸς τὸν δέκτη τῆς φανέρωσης καὶ ἡ φανέρωση εἶναι γνωστοποίηση, συγκρότηση γνω-

στικῆς σχέσης μὲ τὸν ἀποδέκτη τοῦ φαινομένου.

Ἡ γνώση, λοιπόν, τῶν ὑπαρκτῶν καὶ τῶν γεγονότων (τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίνεσθαι) συνιστᾷ ἀ-λήθεια, ἐπειδὴ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία σχέσης. Δὲν ἀρκεῖ ἡ νοητικὴ ἀπλῶς σύλληψη, ἡ κατα-νόηση, γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ γνώση, ἀπαιτεῖται ἡ ἐμπειρικὴ-βιωματικὴ ἀμεσότητα τῆς σχέσης γιὰ νὰ γνωσθεῖ τὸ ἔναντι ὑπαρκτὸ ἢ γεγονός. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο ποὺ ὅσες λέξεις στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ σημάζουν τὴ λειτουργία τῆς γνώσης, ἀντλοῦνται συνήθως ἀπὸ τὴ λεκτικὴ σημαντικὴ τῆς λειτουργίας τῆς ὁράσης: Μιλοῦσαν οἱ Ἕλληνες γιὰ θεωρία-θέα, γιὰ φαινόμενα, γιὰ ἰδέες (ἀπὸ τὸ ἰδεῖν) — ἀκόμα καὶ τὸ ρῆμα φημί (λέγω) ἔχει τὴ ρίζα του στὸ πιφαύσκω (φωτίζω).

Ἀλήθεια, λοιπόν, γιὰ τοὺς Ἕλληνες εἶναι τὸ κοινῇ πᾶσι φαινόμενον:* ἡ ἐμπειρία τῆς γνωστικῆς φανέρωσης, ἐμπειρία λογικῆς σχέσης. Εἶναι δεδομένη σὲ ὅλους ἡ αἰσθητὴ φανέρωση, ἐνῶ ἡ λογικὴ σχέση (ἡ πρόσληψη τοῦ μορφικοῦ λόγου) εἶναι ἀτομικὴ ἐμπειρία. Ποιὰ ἐπομένως ἐγγύηση μποροῦμε νὰ ἔχουμε ὅτι ἡ ἀτομικὴ μας ἐμπειρία σχέσης μὲ τὸ κοινῇ (ἀπὸ ὅλους) φαινόμενο μᾶς μεταγγίζει τὴν ἀληθῆ (ὅχι ἀνα-

* Ὁ.π., σελ. 148, 22.

ληθή) γνώση, τὸν ἀκριβή (ὄχι ἀνακριβή) λόγο, τὴ ρεαλιστική (ὄχι ψευδαισθητική) ἐμπειρία;

Τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα εἶχε δώσει ἔγκαιρα (τὸν 6ο π.Χ. αἰώνα) καὶ πάλι ὁ Ἡράκλειτος: Καθ' ὅτι ἂν κοινωνήσωμεν ἀληθεύμεν, ἃ δὲ ἂν ἰδιάσωμεν ψευδόμεθα.* Ἡ γνώση ἀληθεύει (ἐπαληθεύεται) κοινωνούμενη — καὶ («κοινωνῶ») σημαίνει: συντονίζομαι βιωματικὰ (συμπίπτω ἐμπειρικὰ) μὲ τὸ γνωστικὸ ἀποτέλεσμα ποῦ ἔχει ἡ ἐμπειρικὴ σχέση ὅλων τῶν συνανθρώπων μου μὲ τὸ ἴδιο ἀντι-κείμενο ὑπαρκτὸ ἢ γεγονός. Ὅλων ὅσοι πιστοποιοῦν κριτικὰ (κρίνοντας-συγκρίνοντας) ὅτι συμπιπτουν στὴν ἀνα-γνώριση τοῦ ἑναντι ὑπαρκτοῦ ἢ γεγονότος — δὲν «ἰδιάζουν», δὲν ἔχουν «ἴδιον λόγον» (διαφορετικὴ ὁ καθένας γνωστικὴ σχέση) μὲ τὸ κοινῇ φαινόμενον. Ὅλοι (πάντες) ὁμοδοξοῦσιν (ἔχουν ὁμοῦ τὴν δόξαν) καὶ ἕκαστος ἐπιμαρτυρεῖ.

Ὁ Δημόκριτος (στὸν 5ο αἰώνα) κομίζει παράδειγμα, γιὰ τὸ πῶς λειτουργεῖ ἡ ἐπαλήθευση τῶν γεύσεων τοῦ γλυκέος καὶ τοῦ στρυφνοῦ (ξινοῦ). Ἄν σέ ὁμήγυρη ἢ συντροφία ἰσχυριστεῖ κάποιος ὅτι τὸ μέλι εἶναι στρυφνόν, ὅσοι ἀπὸ τοὺς παρόντες ἔχουν γευθεῖ μέλι (ἔχουν τὴν ἄμεση γευστικὴ ἐμπειρία τοῦ μελιοῦ) θὰ ἀντι-

δράσουν ἀντιτάσσοντας τὴν ἐμπειρικὴ βεβαιότητα ὅτι τὸ μέλι εἶναι γλυκὺ. Κριτήριο γιὰ τὸ ποιὸς λέει τὴν ἀλήθεια καὶ ποιὸς ψεύδεται («κριτήριον ἀληθείας») εἶναι μόνο ἡ ἐμπειρικὴ ἐπαλήθευση. Ἄν ὅλοι ἢ οἱ πλείονες βεβαιώνουν, μὲ δεδομένη τὴν ἐμπειρία τους γευστικῆς μετοχῆς, ὅτι τὸ μέλι εἶναι γλυκὺ (ἂν ἐμπειρικὰ κοινωνεῖται ἡ γλυκύτητα τοῦ μελιοῦ ἀπὸ ὁποιοδῆποτε γεύεται τὸ μέλι) τότε ὁ ἰσχυρισμὸς τῆς γλυκύτητας ἀληθεύει καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τῆς στρυφνότητος διαψεύδεται. Ἀλήθεια εἶναι ἡ κοινωνούμενη ἐμπειρικὴ βεβαιότητα (τὸ κοινόν, ἡ σύμπτωση τῆς ἐμπειρίας ὅλων ἢ τῶν πλειόνων) καὶ ψεῦδος ἡ ἀκοινωνήτη ἐμμονὴ εἰς τὴν ἰδίαν φρόνησιν (στὴν ἀτομικὴ [μὴ-κοινωνούμενη] σκέψη, ἀντίληψη, ἀλαζόνα γνώμη). Ἀληθεύουν οἱ λέξεις (τὰ «σημαίνοντα» τὴν ἐμπειρία), ὅταν ἡ ἐμπειρία τῆς μετοχῆς στὰ «σημαινόμενα» εἶναι κοινὴ — συμπιπτει ἡ ἐμπειρία τῶν πλειόνων μὲ τὴ σημαίνουσα ἀπὸ τὰ σημαίνοντα πραγματικότητα:*

«Κριτήριον ἀληθείας» λοιπὸν εἶναι τὸ ὁμόδοξον-ὁμόγνωμον (ὅλων ἢ τῶν πλειόνων), ὅταν ἀπηχεῖ σύμπτωση ἐμπειρικῶν πιστοποιήσεων.

* καθόλου γὰρ πάντων τὴν χρεῖαν αὐτὴν διδάσκαλον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ, DIELS-KRANZ II, 136, 12-13.

* Ὁ.π., σελ. 148, 24-35.

Σύμπτωση πού δὲν ἑξομοιώνει τὶς ἐπιμέρους ἀτομικὲς ἐμπειρίες, μόνο τὶς συντονίζει, ὁδηγεῖ σὲ κοινὴ κατα-νόηση τῆς κάθε ἀτομικῆς ἐμπειρίας. Εἰκόνα καὶ παράδειγμα τῆς γνωστικῆς μετοχῆς πού διασώζει τὴν ὑποκειμενικὴ ἑτερότητα τῆς ἐμπειρίας ἀλλὰ συντονίζεται μὲ τὴν κοινὴν κατανόηση, εἶναι ἡ ἀνθρώπινη φωνή, ἡ ὁποία: *μία οὔσα καὶ ἡ αὐτή, πρὸς πολλῶν ἀκοῶν ὡς μία μετέχεται καὶ μετέχεται πρὸς πάντων ἐνικῶς*.*

Νὰ ἐπιμείνουμε κατ' ἐλάχιστο στὴ γνωστικὴ λειτουργία τῆς κοινωνοῦμενης ἐμπειρίας:

Ἡ πολυσήμαντη στὰ ἑλληνικὰ λέξη λόγος παραπέμπει στὴν ἀναφορικότητα κάθε φανέρωσης (κάθε φαινομένου), ἀλλὰ καὶ στὴν ἱκανότητα ὑποκειμενικῆς πρόσληψης τῆς ἀναφερόμενης φαινομενικότητας. Σημαίνει ἐπίσης ὁ λόγος καὶ τὴν ἱκανότητα σύγκρισης (κριτικῆς ἀντιπαραβολῆς) τῶν ὑποκειμενικῶν προσλήψεων τῆς κάθε φανέρωσης — ἐὰν συμπίπτουν ἢ διαφέρουν. Ἡ σύμπτωση ἐπιτρέπει τὴ συν-εννόηση, τὸν συντονισμό τῆς σύνδεσης ἴδιων λογικῶν προσλήψεων (φαινομένων, ὄντων, γεγονότων) μὲ τὶς ἴδιες αἰσθητὲς παραστάσεις-εἰ-

* Ἀρεοπαγιτικὲς Σηγγραφές (5ος μ.Χ. αἰ.), Migne P.G. 3, 825A.

κόνες τῶν ἑναντι ὄντων καὶ γεγονότων. Αὐτὴ τὴ συμμετοχικὴ γνώση, τὸν συντονισμό κατανόησης καὶ αἰσθητῆς ἐμπειρίας, συν-εννόησης καὶ λογικῆς πρόσληψης τῶν αἰσθητῶν (φαινομένων) εἰκόνων, οἱ Ἕλληνες ὀνόμασαν *κοινωνία* (— ἐνέργεια ἢ κατάσταση πού δημιουργεῖ κάτι κοινό, ἀπὸ πολλοὺς μετεχόμενο).

10.

Ἄθλημα ἢ τέχνη ἢ πολιτική;

Τὸ ἐπόμενο βῆμα γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἦταν ἡ βούληση νὰ μετάσχουν στὸν τρόπο τοῦ ἀληθοῦς, τρόπο τῆς ἀθανασίας — «τρόπον τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως»: Νὰ ὀργανώσουν τὶς μεταξύ τους σχέσεις κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ἀλήθειας-ἀθανασίας: τῶν κατὰ λόγον (τάξιν, ἁρμονίαν) σχέσεων τῆς συμπαντικῆς κοσμιότητος. Ἔτσι γεννιέται, γιὰ πρώτη φορά στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία, ἡ πόλις, βίος πολιτικός, τέχνη πολιτική, ἐπιστήμη πολιτική.* Πόλις-γιὰ τοὺς Ἕλληνες δὲν εἶναι ἓνας διευρυμένος οἰκισμός, δὲν εἶναι τὸ ποσοτικὸ μέγεθος (ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων)

* ΠΛΑΤΩΝ, *Νόμοι* V, 736e: κόσμον πολιτικόν — VI, 751a: περὶ πολιτείας κόσμον — VIII, 846D: τὸν κοινὸν τῆς πόλεως κόσμον σώζων καὶ κτώμενος — *Πρωταγόρας* 322C: ἔν' εἴεν πόλεων κόσμοι — *Γοργίας* 464b: τὴν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τέχνην πολιτικὴν καλῶ — 521d: ἐπιχειρεῖν τῇ ὡς ἀληθῶς πολιτικῇ τέχνῃ — *Πολιτικός* 303e: τὰ μὴ φίλα πολιτικῆς ἐπιστήμης ἀποκεχωρίσθαι.

πού διαφοροποιεί τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν πολίχνην ἢ τὸν συνοικισμόν ἢ τὸ χωρίον. Εἶναι ἓνα ποιοτικό ζητούμενο ἢ ἐπίτευγμα ἢ πόλις, ἄλλος (διαφορετικός) τρόπος συνύπαρξης.

Εἶδαμε ὅτι καταγωγικὰ ἡ ὀργανωμένη συνύπαρξη τῶν ἀνθρώπων ἔχει χρηστική, ὠφελιμοθηρική σκοπιμότητα: Κοινωνεῖται ἡ χρεία μὲ τὴν συγκατοίκηση: πολυμερίζεται ἡ παραγωγή ἀγαθῶν, ἀναπτύσσονται ἀνταλλακτικές σχέσεις, ἐξειδικεύονται οἱ ἱκανότητες ἱκανοποίησης ἀναγκῶν. Ἀπὸ τὴ φύση του ὁ ἄνθρωπος (φύσει) εἶναι ζῶον κοινωνικόν* — ὅρος ἐπιβίωσής του εἶναι νὰ κοινωνεῖ τίς ἀνάγκες του. Στὴν περίπτωση τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων αὐτὴ ἡ φυσικὴ ἀνάγκη συμμορφώνεται (ἐπιδιώκεται νὰ πραγματοποιεῖ) μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἀληθεύειν, τρόπο τῆς ἀνα-λογίας, ἁρμονίας, κοσμιότητας, τρόπον τῆς τοῦ παντός διοικήσεως, δηλαδὴ τῆς ἀθανασίας. Ἐπιλέγουν οἱ Ἕλληνες τὴν κατὰ λόγον συμμετοχικὴ κοινωνία τῶν ἀναγκῶν, ὅχι παθητικὰ δεσμευμένοι στὴν ἀναγκαιότητα, ἀλλὰ μεταποιώντας τὴν ἀναγκαιότητα σὲ κατόρθωμα λογικῆς κοινωνίας.

Στίς δυὸ ὅχθες τοῦ Αἰγαίου καὶ στὸ ἐνδιάμεσο ἀρχιπέλαγος γεννήθηκε, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν

* ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Ἠθικά Εὐδήμεια* 10, 1242a 23.

Ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸ κριτήριο διάκρισης τοῦ ἀληθοῦς ἀπὸ τὸ ψευδές, τῆς ὀρθῆς ἀπὸ τὴ λαθεμένη γνώση, τῆς ἐγκυρης ἀπὸ τὴν ἀνακριβὴ πληροφορία-εἰδηση. Ὅταν πιστοποιήθηκε ἐμπειρικὰ ὅτι τὸ κριτήριο τοῦ ἀληθεύειν εἶναι ἓνα πῶς, ὅχι ἓνα τί (εἶναι τρόπος: ὁ τρόπος τῶν λογικῶν σχέσεων πού καθιστοῦν τὸ σύμπαν ὑπαρκτὸ καὶ λειτουργικὸ), τὸ ἐπόμενο βῆμα τῶν Ἑλλήνων ἦταν νὰ ὀργανώσουν τὴ συλλογικὴ τους συνύπαρξη ὡς ἄθλημα γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ μικροῦ τῆς πόλεως κόσμου: κοσμήματος λογικῶν σχέσεων.

Πόλις καὶ φιλοσοφία, ἡ δημοκρατία ὡς κοινὸν ἄθλημα πραγμάτωσης τοῦ ἀληθοῦς, εἶναι γεννήματα τῆς ἐλληνικῆς ἀνάγκης, ἡ ἰδιαιτερότητα ἱεράρχησης τῶν ἀναγκῶν πού οἱ Ἕλληνες κόμισαν στὴν Ἱστορία: Νὰ εἶναι ἄθλημα πραγμάτωσης τοῦ ἀληθοῦς ἢ συμβίωση, ἄθλημα ἡ ἀτομικὴ μετοχὴ στὸ κοινωνεῖν, τιμὴ μετοχῆς στὸ ἄθλημα ἀληθείας ἢ ἰδιότητα τοῦ πολίτη.

Νὰ ἐπαναλάβουμε λοιπὸν ὅτι, αὐτὸ πού καθιστᾷ πόλιν ἓναν συν-οικισμό ἀνθρώπων δὲν εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων (κατοίκων) πού τὸν συγκροτοῦν, εἶναι ὁ σκοπὸς-στόχος τῆς συνοίκησης. Ὑπάρχουν καὶ ζῶα πού συμβιώνουν ὁμαδικά, γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ ἐπιθέσεις ἄλλων, ἐπίβουλων εἰδῶν ἢ γιὰ νὰ διευκολύνουν

τὴν εὕρεση τροφῆς. Στὴν περίπτωσή τους μιλάμε γιὰ ἀγέλη καὶ ἀγελαία συμβίωση, ὅχι γιὰ συνειδητὴ καὶ λογικὰ συγκροτημένη κοινωνία τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ὑπαρξῆς. Ἀκόμα καὶ στὰ ὀργανωμένα με τρόπο θαυμαστὸ σμῆνη τῶν μελισσῶν (ἢ πουλιῶν ἢ ἄλλων ἐντόμων ἢ θαλάσσιων ζώων) ἡ συμβίωση εἶναι ἀποτέλεσμα ἀναγκαιότητας ἐνστικτώδους — διευκολύνει τὴν ἐπιβίωση ἢ καὶ τὸν πολλαπλασιασμό — δὲν εἶναι ἐπιλογή.

Ἔτσι, καὶ στῶν ἀνθρώπων τὴν ὁμαδικὴν συμβίωση καὶ σύμπραξη δὲν ἀναγνωρίζουμε πάντοτε καὶ κατ' ἀναγκαιότητα ἓνα πολιτικὸ γεγονός (τὸ ἀποτέλεσμα ἐλεύθερα ἐπιλεγμένης συνύπαρξης καὶ συνεργασίας): διαφοροποιούμε τοὺς χαρακτηρισμοὺς ἀνάλογα με τοὺς στόχους-σκοποὺς τῆς ὁμαδοποίησης — μιλάμε γιὰ κοινωνία, σύλλογο, ἐταιρεία, κοινοπραξία, ὀργανισμό, σωματεῖο, συντεχνία, ὄμιλο, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὄχλο, συρφετό, μάζα, στίφος, ὄρδη, συμμορία, φατρία, κλίκα, σπεῖρα.

Ἀκριβῶς με αὐτὴ τὴ διαφοροποίηση τῆς σκοποθεσίας οἱ Ἕλληνες διέστειλαν τὴν πόλιν (τὸ πολιτικὸ γεγονός, τὴν πολιτικὴν κοινωνία, τὸν δῆμο, τὴν ἐκκλησίαν) ἀπὸ κάθε ἄλλῃ μορφῇ ὁμαδικῆς συνύπαρξης καὶ συνεργασίας ἀνθρώπων. Ὀνόμασαν πόλιν ἐκεῖνο τὸν τρόπο ἀνθρώπινης συλλογικότητος ποὺ ἀποβλέπει μὲν νὰ

πραγματώσει τὸν κοινὸν κάθε συμβίωσης στόχο (τὴν κοινωνίαν τῆς χρείας), ὅμως νὰ τὸν πραγματοποιῇ με τὸν τρόπον τῆς ἀληθείας: τρόπο τῶν, κατὰ λόγον, ἀρμονίαν καὶ τάξιν, σχέσεων ποὺ συγκροτοῦν τὴν ἀθάνατὴν συμπαντικὴν κοσμιότητα.

Ἔτσι ἡ συμμετοχὴ στὰ κοινὰ δὲν εἶναι γιὰ τὸν Ἕλληνα («ἀτομικὸ δικαίωμα») ποὺ θεωρεῖ τὸ ναρκισσιστικὸ ἐγὼ — νομικὰ κατοχυρωμένη ἀξίωση ἀτομικῆς κατασφάλισης ἢ ἐξουσιαστικῆς ἐπιβολῆς. Ζώντας σήμερον ἓναν παγκοσμιοποιημένο τρόπο βίου (πολιτισμὸ) αὐτόνοητα ἀτομοκεντρικὸ, ἔχοντας πιά ἐθισμοὺς αἰῶνων ἀτομοκεντρικῆς νοο-τροπίας, θεσμῶν καὶ συμπεριφορᾶς, εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο, σχεδὸν ἀδύνατο, νὰ συνειδητοποιήσουμε με ἐμπειρικὲς προσλαμβάνουσες τὴν ἀνάγκη νὰ προηγεῖται ἡ ἐπιδίωξη τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὅχι τοῦ χρησίμου. Καὶ τὸ σπουδαιότερον: Νὰ προηγεῖται ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀληθοῦς, ὅχι ὡς διανοητικὰ ἐπεξεργασμένη ἀτομικὴ προτίμηση, ἀλλὰ ὡς ἐμπρακτὴ κατάφαση τοῦ κοινοῦ τρόπου κοινωνίας τῆς ζωῆς, τῶν στοχεύσεων τῆς ὑπαρξῆς καὶ συνύπαρξης τῶν ἀνθρώπων.

Τουλάχιστον γνωρίζουμε (με προσιτὴ στὸν καθένα τὴν πρόσβαση σὲ ἄμεση ἐμπειρικὴ πιστοποίηση) ὅτι αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ φάση προτεραιότητος τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ὅχι τοῦ χρησίμου,

προτεραιότητας τοῦ *κοινωνεῖν* καὶ ὄχι τοῦ *ιδιάζειν*, ὑπῆρξε πραγματικὰ στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία, δὲν εἶναι εὐφυὲς ἐπινόημα. Ὑπῆρξε, καὶ κατέλιπε, «κτῆμα ἐσαεί», ἐμπειρικὲς μαρτυρίες καὶ θεωρητικὲς ἀναλύσεις, γλυπτικὲς καὶ ἀρχιτεκτονικὲς μνημειώσεις, τραγωδικὰ ὑποδείγματα, θεσμικὲς ὑποτυπώσεις τοῦ κατορθώματος.

Ἐπιβίωσε ἱστορικὰ, σαρκωμένη σὲ συγκεκριμένους πληθυσμούς, ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν προτεραιότητα τῆς ἀλήθειας, γιὰ τὴν ἀλήθεια ταυτισμένη μὲ τὴ μετοχὴ στὴν κοινωνία τῆς ἐμπειρίας, γιὰ τὴν κοινωνία ὡς ἄθλημα πραγμάτωσης τῆς λογικῆς κοσμιότητας καὶ ἁρμονίας. Ὑπῆρξε ἱστορικὰ ἐπὶ αἰῶνες αὕτὴ ἡ κοινωνούμενη συλλογικὴ προτεραιότητα, καὶ κατέλιπε συγκεκριμένα μορφώματα ὀργάνωσης τοῦ κοινοῦ βίου: τὴν ἀρχαιοελληνικὴ πόλιν καὶ δημοκρατία, τὴ «βυζαντινὴ» αὐτοδιαχειριζόμενη κοινότητα μέσα στὴν «βασιλεῖον τάξιν» τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς «οἰκουμένης» — σὲ ἀδιάλειπτη συνέχεια ἡ προτεραιότητα κοινωνικῆς πραγμάτωσης τοῦ ἀληθοῦς, ἀπὸ τὸν Ἡράκλειτο (6ος π.Χ. αἰώνας) ὡς τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης (1453).

11.

Ἡ κοινωνία τῆς χρείας ὡς κοινωνία τοῦ ἀληθοῦς

Σὲ μιὰ ἐπιπλέον ἀπόπειρα ὀρισμοῦ θὰ λέγαμε ὅτι οἱ Ἕλληνες ὀνόμασαν πόλιν ἐκεῖνο τὸν τρόπο τῆς συνύπαρξης-συμβίωσης-συνοίκησης ποὺ ἀπέβλεπε μὲν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν στόχο κάθε ἀνθρώπινης συλλογικότητας (τὴν *κοινωνία* τῆς χρείας), ἀλλὰ ἡ κοινὴ αὕτὴ ἐπιδίωξη, νὰ εἶναι ἄθλημα, ἀγώνισμα κοινωνίας τοῦ ἀληθοῦς. Δηλαδή, οἱ σχέσεις ποὺ συγκροτοῦν τὴ συμβίωση (σχέσεις παραγωγικῆς-ἀνταλλακτικῆς, συνεργατικῆς, κοινῆς ἄμυνας, λειτουργικῆς ὀργάνωσης, ἀπονομῆς τοῦ δικαίου, κοινῆς ἄθλησης καὶ ψυχαγωγίας, θρησκευτικῆς λατρείας κ.λπ.) νὰ μὴν εἶναι μόνο χρηστικῆς, ἀλλὰ καὶ σχέσεις κατὰ λόγον: νὰ ἀποσκοποῦν στὴ λογικὴ ἐξισορρόπηση τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν καὶ βλέψεων, μὲ πρότυπο τὴν ἁρμονία καὶ κοσμιότητα τῆς συμπαντικῆς συνύπαρξης — τὸν τρόπο τῆς ἀθανασίας.

Θνητοὶ οἱ Ἕλληνες, ὅπως πᾶσα φύσις ἀν-

θρώπων, όμως θέλησαν να υπάρξουν, παρά τη δεδομένη θνητότητά τους, με τὸν τρόπο τῆς ἀθανασίας: τὸν ἄφθαρτο, ἀμετάβλητο, αἰώνιο τρόπον τῆς τοῦ παντός διοικήσεως. Ὁ πόθος εἶναι γιὰ τὴν ἐφήμερη ἔστω (ὅπως καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος), ἀλλὰ πάντως γεύση ἐμπειρικῆς μετοχῆς στὴν κατ' ἀλήθειαν ὑπαρξή. Μὲ τὴ σημερινὴ ὁρολογία καὶ νοο-τροπία, θὰ λέγαμε ὅτι, καταγωγικά, ἡ ἐλληνικὴ πόλις (πολιτικὴ τέχνη καὶ ἐπιστήμη) εἶχε μεταφυσικὸ χαρακτήρα. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὴ λέξη «μεταφυσικὴ» ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε στοιχεῖο ἢ χαρακτηριστὴρα ἰδεολογικὸ-θρησκευτικὸ: ἀτομοκεντρικῶν α priori παραδοχῶν, ἄλογου (συναισθηματικοῦ) («μυστικισμοῦ»), βεβαιότητων ὑπερβατικοῦ κύρους («ἐξαναστῶν κατὰ πάντων»).

Μετα-φυσικὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες εἶναι τὸ εἶδος ἢ ἡ «περιοχὴ» τῆς γνώσης-ἐπιστήμης ἢ ὁποῖα ἀρχίζει ἐκεῖ ποὺ τελειώνει ἡ φυσικὴ παρατήρηση-πιστοποίηση-ἐρευνα. Ἡ φυσικὴ γνώση-ἐπιστήμη παρατηρεῖ-πιστοποιεῖ-ἐρευνᾷ τὸ ὑπαρκτὸ σὲ ὅλες τὶς φυσικές, συντεταγμένες ιδιότητές του: σχῆμα, βάρος, χρῶμα, σύνθεση, ιδιότητες, λειτουργικότητα κ.λπ. Ἡ μετα-φυσικὴ σπουδάζει τὸ ὑπαρκτὸ μόνο ὡς πρὸς τὸ γνῶρισμά του νὰ ὑπάρχει: Τί σημαίνει νὰ «ὑπάρχει» κάτι καὶ τί σημαίνει νὰ «μὴν ὑπάρχει», τί εἶναι «αὐτὸ» ποὺ κάνει τὰ ὑπαρκτά

νὰ ὑπάρχουν — ποιά ἡ αἰτία καὶ ποιὸς ὁ σκοπὸς τοῦ ὑπάρχειν, ποιά ἡ «σχέση» τῶν ὑπαρκτῶν μὲ τὸ ὑπάρχειν καὶ ποιά ἐνδεχομένως ἡ «διαφορὰ» τους.

Τὰ ἐρωτήματα τῆς μετα-φυσικῆς ἔχουν τὴν ἴδια λογικὴ («νομιμοποίηση») μὲ τὰ ἐρωτήματα τῆς φυσικῆς, ἐπομένως ἀπαιτοῦν ἀπαντήσεις μὲ τὴν ἴδια λογικὴ ἐγκυρότητα ποὺ ἀπαιτεῖται καὶ γιὰ τὶς ἀπαντήσεις στὰ ἐρωτήματα τῆς φυσικῆς. Καὶ λογικὴ ἐγκυρότητα δὲν σημαίνει νὰ ἐπικυρώνονται μὲ προσφυγὴ σὲ κάποια κοινὰ παραδεκτὴ αὐθεντία ἢ κοινὰ ἀποδεκτὴ σύμβαση (μέθοδο ἢ συμφωνία), ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο τῆς σύμπτωσης-συντονισμοῦ-κοινωνίας ὅλων τῶν ἐπιμέρους (ἀτομικῶν) ἐμπειριῶν: Νὰ ἀληθεύει κάτι, ὅταν πάντες ὁμοδοξοῦσιν (ἔχουν ὁμοῦ τὴν δόξαν-γνώμη-ἀντίληψη-κριτικὴ πρόσληψη τῆς πραγματικότητας) καὶ ἕκαστος ἐπιμαρτυρεῖ.

Βέβαια, στὴν περίπτωσι τῆς γνώσης τὴν ὁποία ἐπιδιώκει ἡ φυσικὴ παρατήρηση καὶ ἐρευνα, τὸ ὁμοδοξεῖν (ἔχειν ὁμοῦ τὴν δόξαν) εἶναι, συνήθως, εὐκολότερα προσιτὸ — οἱ σὲ κοινὴ χρήσι «κώδικες» ἀποδεικτικῆς πειθοῦς περισσότεροι (αἰσθητὴ παρατήρηση, πείραμα, μαθηματικὸς λογισμὸς). Ἀντίθετα, στὴν περίπτωσι τῶν ἐρμηνευτικῶν προτάσεων τῆς μετα-φυσικῆς, τὸ κυρίως ζητούμενο (αἰτία καὶ

σκοπός τῶν ὑπαρκτῶν καὶ τοῦ ὑπάρχειν) δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὑποταχθεῖ σὲ κοινὰ ἀποδεκτὴ (ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλους) πιστοποίηση.

Αὐτὸ συμβαίνει, διότι οἱ ἔννοιες τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ παραπέμπουν ὄχι στὴν περιγραφικὴ πιστοποίηση τοῦ ὑπαρκτοῦ ἀλλὰ στὴν ἐρμηνεῖα τῶν προθέσεων πού τὸ κατέστησαν ἀπὸ ἀνύπαρκτο ὑπαρκτό. Δηλαδή πιθανολογοῦν αὐτονόητα οἱ ἔννοιες τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ ἓναν (ἄγνωστο ὡς αἰσθητὴ ἀμεσότητα) ὑπαρκτικὸ λογικὸ φορέα τῶν προθέσεων πού κατέστησαν τὸ ὑπαρκτὸ μέτοχο τοῦ ὑπάρχειν. Χαρακτηρίζουμε «λογικὸ» τὸν φορέα, διότι ἡ ἴδια ἢ ἔννοια τῶν «προθέσεων» προϋποθέτει τὸν τρόπο τῆς λογικῆς ὑπαρξὸς καὶ ἐνέργειας.

Ἡ λογικότητα ἀναφέρεται σὲ ἐνεργήματα καὶ σὲ κίνητρα ἐνεργημάτων μὲ χαρακτήρα ὁλοκληρωτικῆς ἀπροσδιοριστίας — στοὺς ἀντίποδες τῆς νομοτέλειας-ἀναγκαιότητας πού καθιστᾷ προβλεπτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς ἐνεργήματος ἢ καὶ τὰ κίνητρα πού τὸ προκάλεσαν. Ἡ πρόθεση τοῦ ἐνεργήματος, ἡ θελητικὴ του ἀφετηρία καὶ ὁ σκοπούμενος προ-ορισμός του χαρακτηρίζουν, μέσα στὸν κόσμον τῶν αἰσθητῶν, μόνο τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργήματα. Δὲν εἶναι τὸ θέμα μας ἐδῶ νὰ ἐκτεθεῖ ἀναλυτικὰ αὐτὴ ἡ μοναδικότητα. Τὸ κύριο, πάντως, γνῶρισμα τῆς λογικῆς ὑπαρξὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ

ἐνεργητικὴ (θελητικῆς ἀπροσδιοριστίας) σύναψη σχέσεων μὲ τὴν ἑναντι φυσικὴ πραγματικότητα ἢ μὲ ἄλλες ἀνθρώπινες παρουσίες. Συνάπτει-πραγματοποιεῖ σχέσεις ὁ ἄνθρωπος, δια-λέγεται ἐνεργά, δὲν ὑφίσταται παθητικὰ συσχετισμοὺς ἐξασφάλισης ἀναγκῶν.

Ἀπὸ τὴν κοινὴ μας καὶ κοινωνούμενη ἐμπειρία διακρίνουμε-διαστέλλουμε οἱ ἄνθρωποι τὰ ἐμπρόθετα (ἀπὸ πρόθεση) ἐνεργήματά μας, τὰ ξεχωρίζουμε ἀπὸ τὰ κατ' ἀνάγκην (δίχως πρόθεση καὶ ἐπιλογή, νομοτελειακῶς) συντελούμενα στὴν ἔμβια (ὅπου καὶ ἐμεῖς μετέχουμε) καὶ στὴν ἄβια πραγματικότητα. Θεωροῦμε ἀξιολογικὰ ὑπέρτερη — ὑψηλότερη ποιότητα ζωῆς — τὴν ἐμπρόθετη ἐνέργεια, σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀναγκαία-νομοτελειακὴ. Εἶναι καταγωγικὰ δεδομένη ἡ προτίμησή μας γιὰ τὴν αὐτοβουλία καὶ αὐτενέργεια, ἢ κατὰ τὸ δυνατόν ἄρνηση ἢ ἀποφυγὴ τῆς ἀναγκαιότητας καὶ νομοτελειακῆς ἐπιταγῆς. Καὶ ὀνομάζουμε τὴ δυνατότητα τῶν ἐμπρόθετων ἐνεργημάτων (σκέψης, κρίσης, βούλησης, φαντασίας, στοχεύσεων, δημιουργίας) ἐλευθερία.

12.

Προ-πολιτικός ο χαρακτήρας τῆς ἐλευθερίας

Ἡ ἐλευθερία εἶναι δεδομένο τῆς κοινῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας, ὑποκείμενο σὲ κοινὴ (κοινωνούμενη) διαπίστωση ἢ διάψευση. Ἡ πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ ἐμπειρικοῦ ἐνδεχομένου ὑπόκειται σὲ ὁλοκληρωτικὴ ἀπροσδιοριστία — μπορεῖ νὰ ἐπιδιωχθεῖ, ἀλλὰ ὄχι νὰ προκαθοριστεῖ ὡς γεγονός ἡ ἐλευθερία. Τὴν ἀντιλαμβανόμαστε ὡς δεδομένη στὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ὄχι ὡς συντελεσμένη «σταθερὰ» τῆς ὑπαρξῆς του — σαφῶς ἐπιδέχεται ἀνάπτυξη, καλλιέργεια, ἀέναξη ἐπέκταση — δυνατότητα ἀπρόβλεπτων, ἀπροϋπόθετων, ἀπόλυτης μοναδικότητος ἐπιλογῶν. Ταυτόχρονα, πιστοποιοῦμε τὴν ἐλευθερία ὡς ὑπαρκτικὴ δυνατότητα (τρόπος τοῦ ὑπάρχειν) ποὺ «προηγεῖται» τῶν ἐπιλεκτικῶν προτιμήσεων — θὰ μπορούσε νὰ ὀριστεῖ ὡς καταγωγικὴ τῶν προθέσεων δυνατότητα ἀνυπότακτη σὲ ὅποιουδήποτε τύπου ἐνστικτωδῶν ἐνορμήσεων ἀναγκαιότητες.

Μὲ αὐτὴ τὴν πρωτογενή, κοινὰ ἐμπειρικὴ γνώση τῆς ἐλευθερίας τῶν προθέσεων (τοῦ ἀπροκαθόριστου χαρακτήρα τους) διερευνοῦμε τὸ κυρίως διλημματικὸ, ἐρμηνευτικὸ τῆς αἰτίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπαρξῆς, ἐνδεχόμενο: Ἡ θὰ δεχθοῦμε πὼς δὲν ὑφίσταται *λογικὴ* (ἀπὸ ἐλεύθερη πρόθεση) αἰτία τοῦ ὑπάρχειν — ὅποτε, τόσο τὸ γεγονὸς τῆς ὑπαρξῆς ὅσο καὶ τὴν ἱλιγγιώδη πολυποικιλότητα τῶν ὑπαρκτῶν θὰ τὴν ἀποδώσουμε στὴν ἀλογία τυφλῆς (ἀνερμηνευτῆς) τυχαιότητος. Ἡ θὰ κατανοήσουμε τὴν ἀνθρώπινη *λογικότητα* (ἐλευθερία) ὡς ἀπήχημα (εἰκονισμὸ) τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς τοῦ ὑπάρχειν καὶ τῶν ὑπαρκτῶν.

Στὴ δεύτερη περίπτωσι θὰ ἔχουμε ἐπιλέξει μιὰ «στάσι» ἀπέναντι στὴν πραγματικότητα, μιὰ γνωστικὴ πρόσβασι — ἀντὶ γιὰ μιὰ ἀπλῶς πιστοποιητικὴ πληροφορία. Τὸ ἀνάλογο θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ἐνδεχόμενης «στάσις» ἀπέναντι σὲ ἓνα πῖνακα ζωγραφικῆς: Ἡ ἀπλῶς πιστοποιητικὴ πληροφορία ὀρίζει τὸν πῖνακα σὰν ἓνα ξύλινο πλαίσιο (τελάρ), ἓνα μουσαμά (καναβάτσο) στερεωμένον στὸ πλαίσιο καὶ χρώματα πάνω στὸν μουσαμά (ὑδατόχρωμα, ἐλαιόχρωμα ἢ ὅ,τι ἄλλο). Ἡ «στάσι» ἀπέναντι στὸν πῖνακα γίνεται *σχέσι* (ἄλλης τάξεως γνωστικὸ γεγονὸς, ἀλλὰ πάντοτε ἐμπειρικῆς, θετικῆς γνώσης), ὅταν ἀρχίσου-

με νὰ ἀναγνωρίζουμε τὸν μοναδικό, ἀνόμοιο καὶ ἀνεπανάληπτο χαρακτήρα τοῦ σχεδίου πάνω στὸν πῖνακα, τοῦ συνταιριασμοῦ ἢ τῆς μείξης τῶν χρωμάτων καὶ ἀποχρώσεων καὶ ἄλλα ἀνάλογα στοιχεῖα μοναδικότητας.

Ἡ «στάσι» ἀπέναντι στὸν πῖνακα γίνεται *σχέσι* μὲ τὸν δημιουργὸ τοῦ πῖνακα, ὅταν ἡ παρατήρησι ἐντοπίζει στὸν πῖνακα μιὰν ἐτερότητα (μοναδικότητα, ἀνομοιότητα) δημιουργικῆς ἐνέργειας: τὴ μοναδικότητα, ὅχι σὰν συμπωματικὴ τυχαιότητα, ἀλλὰ ὡς ἰδιοπροσωπία ὑπαρκτικῆ. Ἡ διαφορὰ «εἰδους» τοῦ γνωστικοῦ γεγονότος εἶναι τεράστια: Ἡ παρατήρησι-πιστοποίηση-διαπίστωσι συνιστᾷ ὀριστικὴ, σταθερή, κοινὰ προσιτὴ πληροφορία. Ἡ *σχέσι* ἔχει ἀπεριόριστη γνωστικὴ δυναμικὴ, συνεχῶς συντελούμενη καὶ οὐδέποτε περατούμενη, ἐνεργὰ κατορθούμενη καὶ οὐδέποτε ἐξαντλούμενη.

13.

Συστοιχία ἐκκλησίας τοῦ δήμου- ἐκκλησίας τῶν πιστῶν

Τὸ λογικὰ-ἐμπειρικὰ συνεπέστερο εἶναι νὰ ὑποθέσουμε τὴν αἰτία τοῦ ὑπάρχειν ὡς ἐνεργὸ δημιουργικὴ παρουσία, ὅχι ὡς ἄλογη τυχαίότητα. Μᾶλλον, ἐπειδὴ μόνο ἡ ἔλλογη παρουσία δικαιολογεῖ (δικαιώνει λογικὰ) ὅ,τι μὲ τίς ἐμπειρικὲς προσλαμβάνουσες ὀνομάζουμε κάλλος: Τῇ σύνταξη-ἄρθρωση-δόμηση τῆς πραγματικότητος μὲ τρόπο λογικὸ (λόγου), δηλαδὴ κλητικὸ σὲ σχέση (: ὡς πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλοῦν, ὅθεν καὶ κάλλος λέγεται).*

Παραμένει ὡς ἱστορικὴ πιστοποίηση (ὅχι ἀπλῶς ὑπόθεση) ὅτι οἱ Ἕλληνες φιλοδόξησαν νὰ μιμηθοῦν τὸ κάλλος-(αιόσμον) τῆς συμπαντικῆς πραγματικότητος (τὸν τρόπον τῆς τοῦ παντός διοικήσεως) στὴν ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῆς συλλογικότητος. Τὸ ἐλκτικὸ-κλητικὸ σὲ συμ-μετοχὴ στοιχεῖο τοῦ κοσμικοῦ κάλλους εἶ-

* Ἀρεοπαγιτικὲς Συγγραφές, Migne P.G. 3, 701C.

ναι ότι ταυτίζεται με τὸν τρόπο τῆς ἀθανασίας, τρόπο τῆς ἀλήθειας, τρόπο τοῦ ὄντως ὑπαρκτοῦ. Καὶ οἱ Ἕλληνες, «ἀθανασίας ὀρεγόμενοι», κατέστησαν τὴν ἐπιδίωξη πραγμάτωσης τοῦ ἀληθοῦς τρόπο ὀργάνωσης τῆς συμβίωσης, τρόπο τῆς πόλεως, τῆς πολιτικῆς συνύπαρξης.

Ἡ πόλις δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα συμπτώσεων καὶ συγκυριῶν οὔτε συνάρτηση ποσοτικοῦ μεγέθους τῆς συνοίκησης. Ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἐνεργοῦ, συνεχοῦς κατορθώματος: Νὰ μεταβάλλει μιὰ συλλογικότητα ἀνθρώπων σὲ ἄθλημα κοινωνίας τοῦ ἀληθοῦς τὴν κοινωνίαν τῆς χρείας.

Ἡ κοινωνία τῆς χρείας εἶναι τὸ κίνητρο καὶ ὁ στόχος τῆς ἀνθρώπινης συλλογικότητας. Ὅταν ὑπάρχει καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, οἱ ἀνάγκες κάθε ἀνθρώπου ἐξυπηρετοῦνται πληρέστερα καὶ εὐχερέστερα. Αὐτὸ ἰσχύει, σὲ κάποιον ποσοστό, καὶ στὸ ζωικὸ βασίλειο. Ὅμως, ἡ ἀνθρώπινη συνοίκηση-συνύπαρξη διαφοροποιεῖται ἀπὸ μιὰ κυψέλη μελισσῶν ἢ μιὰ μυρμηγκοφωλιά καὶ συνιστᾷ πόλιν, ὅταν τὸ κίνητρο καὶ ὁ στόχος τῆς κοινωνίας τῶν ἀναγκῶν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐξυπηρέτησή τους, ἀλλὰ ἡ θελημένη, ἐνεργὸς μίμηση τῆς «κατ' ἀλήθειαν» ὑπαρξης, δηλαδὴ τῶν κατὰ λόγον (ἁρμονίαν, κοσμιότητα, κάλλος) σχέσεων τῆς συμπαντικῆς εὐταξίας.

Εἶναι κατόρθωμα ἡ πραγμάτωση τῆς λογι-

κῆς εὐταξίας, ἐπειδὴ ἡ ἐνστικτώδης ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἐξυπηρετοῦνται κατὰ προτεραιότητα οἱ ἀτομοκεντρικὲς ἐνορμήσεις του κατὰ τὸ ἥρακλείτειο: τοῦ λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζῶουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν.* Κατὰ τοῦτο, ἡ συγκρότηση καὶ λειτουργία τῆς πόλεως εἶναι ἐπιδίωξη θελημένη («τέχνη πολιτικὴ»), ἄθλημα ἐλευθερίας ἀπὸ τὴ νομοτελικὴ ἀναγκαιότητα τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ. Καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀποτελοῦσε τὸ ἐπαναλαμβανόμενο γεγονός πραγμάτωσης καὶ φανέρωσης (δηλαδὴ «ἀλήθειας»-ἐμφάνειας) τοῦ πολιτικοῦ κατορθώματος.

Παρέμενε τὸ σκάνδαλο ὅτι ἡ πόλις-δημοκρατία ἦταν ἡ ἐλεύθερη ἐπιλογή-κατόρθωμα μίμησης («σπουδαίας καὶ τελείας») μιᾶς δεδομένης ὑπαρκτικῆς ἀναγκαιότητας καὶ ὄχι μιᾶς ἀπροϋπόθετης ὑπαρκτικῆς ἐπιλογῆς. Τὸ ἀληθές, δηλαδὴ τὸ ἀφθαρτο, ἀμετάβλητο, ἀθάνατο στοιχεῖο τῆς ὑπαρκτικῆς πραγματικότητας δὲν ἦταν ὁ τρόπος τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ ὁ τρόπος τῆς ἀναγκαιότητας. Ἀκόμα καὶ ἡ Αἰτιώδης Ἀρχὴ τῶν ὑπαρκτῶν, ὁ «Θεός», ἦταν ὑποχρεωμένος «ὡς ἐκ τοῦ λόγου τῆς οὐσίας του» νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἡ ὑπαρξὴ του ἦταν ἀνερμή-

* Frgm. 2, DIELS-KRANZ I, σελ. 151.

νευτα δεδομένη καὶ προκαθορισμένη — δὲν μπορούσε νὰ μὴν εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι.

Αὐτὴ ἡ καταγωγικὴ ἀναγκαιότητα τῆς ὑπαρξῆς, τὸ αἰνιγμα νοήματος τοῦ ὑπάρχειν, εἶναι μᾶλλον ὁ προφανέστερος ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ἑλλήνων συντελέστηκε σὲ χρόνον βραχύτατο, ραγδαῖα, σὲ μόλις ἑκατὸ περίπου χρόνια. Καὶ μάλιστα σὲ συνθήκες ἐξοντωτικοῦ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τῆ ρωμαϊκῆ ἐξουσίας, προκειμένου νὰ προστατευθεῖ ἡ *religio imperii* (λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα), ὁρατὸς ἄξονας συνοχῆς τῆς πολυεθνικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

Γιὰ τοὺς Ἕλληνες τὸ εὐ-αγγέλιο τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ὁ θρίαμβος τῆς ἐλευθερίας, ὡς ὑπαρκτικῆς δυνατότητας, ἀπέναντι σὲ μιὰ τυφλὴ νομοτέλεια. Αἰτιώδης ἀρχὴ τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῶν ὑπαρκτῶν δὲν ἦταν πιά ἡ ἀνερμήνευτη κοσμικὴ λογικότητα, θαυμαστὴ ἀλλὰ δεδομένη σὰν εἰμαρμένη. Πρωτογενὴς αἰτία τοῦ ὑπάρχειν ἦταν τώρα μιὰ ἔλλογη, ἀπροκαθόριστη θελητικὴ ἐλευθερία. Αὐτὴ τῇ βεβαιότητά συνόψιζε ἡ χριστιανικὴ ἐμπειρία στὸν ὅρισμό «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν».

Τί ὀρίζει αὐτὸς ὁ ὅρισμός; Ὅτι ὁ πάντων Αἷτιος ὑπάρχει, ἐπειδὴ ἐλεύθερα θέλει νὰ ὑπάρχει, καὶ θέλει νὰ ὑπάρχει, ἐπειδὴ ἀγαπάει. Δὲν

εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ποὺ προηγεῖται, καὶ ἀκολουθεῖ σὰν ἡθικὸ συμπεριφορικὸ ἰδίωμα τῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς ἡ ἀγάπη. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει, ἐπειδὴ εἶναι τριαδικός, δηλαδὴ ἐπειδὴ εἶναι ἀγάπη: ἡ ἐλευθερία τῆς ἀγάπης ὑποστασιάζει, κάνει πραγματικὴ ὑπαρξὴ τὸν Θεὸ ὡς «Πατέρα» ποὺ «γεννᾷ» τὸν «Υἱὸ» καὶ «ἐκπορεύει» τὸ «Πνεῦμα». Ὑπάρχει ἡ Αἰτιώδης τοῦ ὑπάρχειν Ἀρχή, ὅχι ἐπειδὴ εἶναι «Θεός», δηλαδὴ ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὸν δεδομένο λόγο τῆς φύσης ἢ οὐσίας του νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι. Ἀλλὰ ὑπάρχει, ἐπειδὴ εἶναι ὁ Πατήρ: αὐτὸς ποὺ ὑποστασιάζει τὴν ὑπαρξὴ του ὡς ἐλευθερία, δηλαδὴ ὡς ἀγάπη, «γεννῶντας» καὶ «ἐκπορεύοντας» ἢ «κτίζοντας» (στὴν περίπτωσι τῆς ὕλικῆς δημιουργίας) ὑποστατικῶς τὸ ὑπάρχειν.

Ἔτσι, ἡ «καταστατικὴ ἀρχή» τῆς ἐλληνικῆς γνωσιολογίας (καθ' ὅ,τι ἂν κοινωνήσωμεν ἀληθεύομεν), σαφῶς δὲν ἀφορᾷ μόνο στὴ διάκρισι τῆς ὁρθῆς ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη πιστοποίηση, πληροφορία, εἴδησι. Ἀφορᾷ στὸ ἀληθῶς ὑπάρχειν, στὴν ἀλήθεια ὡς ὑπαρκτικὴ πληρότητα, ὡς ἐλευθερία ἀπὸ κάθε περιορισμὸ τῆς ὑπαρξῆς, περιορισμὸ (ἀναγκαιότητα) χώρου, χρόνου, φθορᾶς, θανάτου. Ἐπομένως καὶ ἡ πρόσβασι στὴν ἀλήθεια δὲν μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν ὀρθὴ ἀτομικὴ κατανόησι τῆς πραγματικότη-

τας: προϋποθέτει τὴν ἐμπειρικὴ (θελημένη-ἐλεύθερη-ἀγαπητικὴ) μετοχὴ στὴν ἑναντι πραγματικότητά, δηλαδή τὴν ἀγαπητικὴ σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα. Γνώση (καὶ ἀλήθεια) προσπορίζει μόνο ἡ ἀγάπη, δηλαδή ἡ δυναμικὴ ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας τῆς σχέσης, ὅχι ἡ ἀτομικὴ κατανόηση, ἐξακρίβωση, πιστοποίηση.

Ὅρίζουμε καταρχὴν τὴ σχέση ὡς γεγονὸς ἐλευθερίας, δηλαδή ὅχι ὡς κάτι αὐτονόητα καὶ ὑποχρεωτικὰ δεδομένο, ὅχι συνάρτηση καὶ ἀποτέλεσμα μιᾶς δεδομένης (φυσικῆς) λειτουργίας (τῆς νόησης, τῆς φαντασίας, τῆς διαίσθησης ἢ ὅποιας ἄλλης). Σχέση εἶναι ἐκείνη ἡ γνωστικὴ πρόσβαση στὴν πραγματικότητα, ποὺ πραγματώνεται ὡς ἐλευθερία ἀπὸ κάθε ἀναγκαιότητα, ἐπομένως ἀπὸ κάθε σκοπιμότητα. Σχετίζομαι μὲ κάτι σημαίνει ὅτι ἐπιδιώκω νὰ τὸ γνωρίσω, ὅχι γιὰ χρῆση, ὅχι γιὰ νὰ ἐπωφεληθῶ (νὰ τὸ θέσω στὴν ἐξυπηρέτηση ἀτομικῆς μου ἀνάγκης ἢ ἐπιθυμίας), ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ τὸ γνωρίσω σὲ αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι. Προϋποθέτει ἡ σχέση τὴν ἀπελευθέρωση-ἐλευθερία μας ἀπὸ τὶς ὁρμέφυτες (νομοτελειακὲς) ἀναγκαιότητες ἰδιοτέλειαις τὶς ὁποῖες πιάσκει ἡ φυσικὴ μας ὕπαρξις — οἱ ἀναγκαιότητες εἶναι πάθη τῆς φύσης μας (πάθη αὐτοσυντήρησης, κυριαρχίας, ἡδονῆς).

Ἄρα, ὡς συνάρτηση τῆς ἐλευθερίας μας ἡ

σχέση κλιμακώνεται σὲ μιὰ διαβάθμιση τοῦ ἀποτελέσματος τόσο εὐρεία ὅσο καὶ ἡ κλιμάκωση τοῦ κατορθώματος τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἂν ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ πληρέστερη πραγμάτωση τῆς ἐλευθερίας, προφανῶς πληρέστερη καὶ πιὸ ὀλοκληρωμένη σχέση εἶναι ἡ ἀγαπητικὴ. Ἡ ἀγάπη ταυτίζεται μὲ τὴν πληρέστερη γνωστικὴ σχέση, τὴν πληρωματικὴ γνώση.

14.

Ἡ διαχείριση ἐξουσίας ὡς διακονία εὐθύνης

Στοὺς αἰῶνες τοῦ ἑλληνικοῦ «παραδείγματος» ἡ ἔννοια «ἐκκλησία τοῦ δήμου» παρέπεμπε στὸ κατόρθωμα τῆς πόλεως: στὸ ἄθλημα νὰ ὑπερβαίνονται οἱ ἀτομοκεντρικὲς ἐνορμήσεις προκειμένου νὰ πραγματώνει ἡ συλλογικότητα τὴ λογικὴ (κατὰ λόγον) ἁρμονία, τάξη, κοσμιότητα τῆς (κατ' ἀναγκαιότητα) συμπαντικῆς «ἀλήθειας». Καὶ στὴ χριστιανικὴ συνέχεια τοῦ ἑλληνικοῦ «παραδείγματος» ἡ λέξις ἐκκλησία παρέπεμπε στὸ ζητούμενο ἐκείνης τῆς αὐθυπέρβασης, ποὺ πραγματώνει τὴν ἐλευθερία ὡς ὑπαρκτικὴ σχέση κοινωνούμενης ἀγάπης, εἰκόνα τῆς Τριαδικῆς Αἰτιώδους Ἀρχῆς τοῦ ὑπάρχειν.

Τὸ ἄθλημα τῆς κοινωνούμενης αὐθυπέρβασης, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν, δὲν ἔδωσε, στὸ πλαίσιο τοῦ ἑλληνικοῦ «παραδείγματος», ἓνα συγκεκριμένο σκοπούμενο μόν-

φωμα συγκρότησης τῆς συλλογικότητας — μόρφωμα ἀνάλογο (ἢ διάφορο ἢ ἀντίθετο) τῆς ἀρχαιοελληνικῆς δημοκρατίας ἢ τῆς ἰουδαϊκῆς βασιλείας ἢ ὅποιου ἄλλου. Βέβαια τὸ ὄνομα ἐκκλησία ἀπηχοῦσε, αὐτονόητως, τὰ σημαίνόμενα τοῦ ὅρου (δημοκρατία): Ἐκκλησία ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐκ-καλεῖν, τὸ γεγονός τῆς κλήσης-σύγκλησης σὲ συν-έλευση (συν-παρουσία) τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν (τοῦ δήμου) ποὺ διαχειριζόταν τὴν ἐξουσία (τὸ κράτος). Δημο-κρατία σήμαινε νὰ κρατεῖ (νὰ ἀρχεῖ-ἐξουσιάζει) ὁ ὅλος δῆμος, τὸ σύνολο τῶν πολιτῶν, καὶ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἦταν ἡ ἀλήθεια-φανέρωση αὐτοῦ τοῦ τρόπου-γεγονότος.

(Τὰ ὀνόματα γιὰ τοὺς Ἕλληνες σήμαιναν τὸν τρόπο τῆς ὑπαρξης, ὁ ὁποῖος γνωρίζεται μόνο ἐμπειρικὰ μετεχόμενος [κατὰ μετοχήν]. Δήλωναν-φανέρωναν-γνωστοποιοῦσαν τὰ ὀνόματα τὴν ἀ-λήθεια [μὴ-λήθη] τοῦ κάθε ὑπαρκτοῦ, δηλαδὴ τὸν ξεχωριστὸ τρόπο φανέρωσης μετοχής στοῦ εἶναι — παρέπεμπαν ἐπομένως στὴν οὐσία τοῦ ὑπαρκτοῦ «ὅτι γε αὐτὴ ἡμεῖς τὸ τῆς οὐσίας μετέχον ἔστιν φαιμέν», ἔλεγε ὁ Πλάτων.* Δὲν παρέπεμπε τὸ ὄνομα σὲ ὄντικη μονάδα [ἐνικὴ ὄντοτητα], ἀλλὰ στὴν ἐνικότητα

* Κρατύλος 401c 6-7.

τοῦ τρόπου [«λέγεται ἐν... ὧν ὁ λόγος ὁ αὐτὸς καὶ εἷς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι... ὅπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν»].* Σήμερα, στὸ πλαίσιο τοῦ «νεωτερικοῦ» δικοῦ μας «παραδείγματος», εἶναι δύσκολο νὰ ἀντιληφθοῦμε ἐκείνη τὴ γνωστικὴ λειτουργία, ὅπου τὰ ὀνόματα παραπέμπουν στὴν ἀπροσδιοριστία σχέσεων καὶ ὄχι στὸν καθορισμὸ ὄντοτήτων. Ἀσφαλῶς καὶ ὑπάρχουν ἀκόμα λέξεις ποὺ συγκεφαλαιώνουν σχέσεις, παραπέμπουν ὄχι σὲ ἓνα στατικὸ δεδομένο, ἀλλὰ σὲ ἐνικὸ συντελεστὴ [ἢ πεδίο] ἐνεργούμενων σχέσεων [πατέρας, ἀδελφός, πατρίδα, γιορτὴ κ.τ.δ.]. Ἡ κατανόηση τέτοιων ὀνομάτων διαφέρει σαφέστατα ἀπὸ τὴν κατανόηση ἐννοιῶν ποὺ προσδιορίζουν σταθερὰ ἰδιώματα ἀτομικῶν ὄντοτήτων: ψηλός, κοντός, βαρύν, ἐλαφρὸς, ταχύς, βραδὺς κ.λπ. Τὰ ὀνόματα ἔχουν ἐνικὴ ἐκφορά, ἀλλὰ ἡ γνώση τους προϋποθέτει συγκεφαλαιωτικὴ ἐμπειρία σχέσεων, ἐνῶ οἱ προσδιορισμοὶ σταθερῶν ἰδιωμάτων προϋποθέτει νοητικὴ [ἀτομικὴ] κατανόηση ἐννοιῶν μετρητῆς ποσότητας: ὕψους, βάρους, ταχύτητας κ.λπ.)

Δημοκρατία, λοιπόν, στὸ πλαίσιο τοῦ ἐλληνικοῦ «παραδείγματος», σήμαινε ὄχι ἓνα συντε-

* ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Φυσικά* 2, 185b 7-8. — *Μετὰ τὰ Φυσικά* Z, 1028a 13-15. — ΧΡ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Σχεδιάγραμμα Εἰσαγωγῆς στὴ Φιλοσοφία*, § 14.

λεσμένο τί, αλλά ένα σκοπούμενο πώς, μιὰ πρόκληση γιὰ κατόρθωμα, μὲ προϋπόθεση τὴ δυναμικὴ (καὶ τὴν ἀπροσδιοριστίαν) τῶν σχέσεων κοινωνίας τῆς ζωῆς. Ἡ λέξη δημοκρατία δὲν παρέπεμπε σὲ ἓνα θεσμικὸ μὶσθωμα μὲ ἀντικειμενοποιημένες σταθερές, σὲ μιὰ συντελεσμένη μὲ προκαθορισμένους ὁρους μορφὴ συλλογικότητος — ὅχι. Σήμαινε ἓνα γιγνόμενο («κοινὸν ἄθλημα»), μὲ στόχο νὰ πραγματώνεται ἡ κοινωνία τῆς χρείας ὡς κοινωνία τοῦ ἀληθοῦς. Τὸν στόχο τὸν ἔθετε ἡ κοινὴ ἀνάγκη, ὅχι μιὰ προγραμματικὴ ἐπιλογὴ — ἡ θέληση τῶν πολιτῶν νὰ πραγματοποιοῦν τὴ συνύπαρξη-συμβίωσή τους μὲ τὸν τρόπο τῆς ἀλήθειας, δηλαδὴ τῆς ἀθανασίας: τὸν τρόπον τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως.

Ὡς λέξη ἡ δημοκρατία δῆλωνε δυναμικὴ σχέσεων, ἀκριβῶς ὅπως δηλώνει σχέσεις (εἶδος σχέσεων) καὶ ἡ λέξη «πατέρας» ἢ ἡ λέξη «χορὸς» ἢ «πανηγυρίς» ἢ «ἀδελφός» ἢ «πατρίδα». Ὅλες αὐτὲς οἱ λέξεις (καὶ ἄλλες ἀνάλογες) δηλώνουν-πιστοποιοῦν ὅχι τὸ δέον, ὅχι μιὰ προτροπὴ ἢ συνταγὴ ἢ καθῆκον (χρηστικὸ-ὠφέλιμο πρόταγμα), καθόλου πειθάρχηση σὲ σταθερές ὀργάνωσης-λειτουργίας-συμπεριφορᾶς. Παραπέμπουν σὲ ὄντολογικόν, ὅχι δεοντολογικὸν σημαινόμενο.

Σήμερα, στὸ πλαίσιο ἐνὸς παγιωμένου, ὁ-

λοκληρωτικὰ ἀτομοκεντρικοῦ πολιτισμικοῦ «παραδείγματος», κυρίως (ἢ ἀποκλειστικὰ) κατανοοῦμε σημαίνοντα νοημάτων, δὲν ἀνακαλοῦμε βιώματα ἐμπειρικὰ μετοχῆς σὲ τρόπους. Μᾶς εἶναι ἐπομένως δύσκολο, ἴσως καὶ ἀδύνατο, νὰ διακρίνουμε διαφορὰ γνωστικῆς ἐνέργειας ἀνάμεσα στὴν ὀντολογικὴ καὶ τὴ δεοντολογικὴ ἐκδοχὴ τῆς δημοκρατίας. Κατανοοῦμε τίς λέξεις δημοκρατία καὶ ἐκκλησία τοῦ δήμου μόνον μὲ προσλαμβάνουσες κατορθώματος ἰσονομίας-ἰσοπολιτείας, καὶ μάλιστα σὲ παρελθόν πολὺ παρωχημένο, ὅποτε μόνον δεοντολογικὰ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ ἡ δημοκρατία, μόνον σὰν ἰδεατὸς στόχος μὲ κανονιστικὲς ἀρχὲς ἰδεολογήματος.

Ἡ ὀντολογικὴ ἐκδοχὴ τῆς δημοκρατίας διασώζει τὴ γνωστικὴ ἐνέργεια τῆς ἀνάγκης, ἢ δεοντολογικὴ τὴ σαφήνεια τῆς ἐννοίας ποὺ μπορεῖ νὰ κυριαρχηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀτομικὸ νοῦ. Τὸ δέον τῆς δεοντολογικῆς ἐκδοχῆς (τὸ πρέπον, τὸ ὀφειλόμενο) τὸ ἔχουν κάποιον προαποφασισμένον ὁρίζει μὲ ὀρθολογικὰ (κατὰ τὸ δυνατό) κριτήρια κοινῆς ὠφελιμότητος. Στὴν ὀντολογικὴ προοπτικὴ, ἡ δημοκρατία προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη πραγμάτωσης καὶ φανέρωσης τοῦ «κατ' ἀλήθειαν» εἶναι καὶ συνεῖναι, ἐνῶ στὴ δεοντολογικὴ ἐκδοχὴ εἶναι ἡ δημοκρατία ἓνα χρηστικὸ (τὸ «καλύτερον» στὸ εἶδος του) ζητούμενον.

15.

Δημοκρατία-κοινότητα-ἐνορία: ὁμόρριζες

Ἱστορικά, ἡ ὄντολογικὴ ἐκδοχὴ (ἡ δημοκρατία ὡς κοινὸς στόχος ὑπαρκτικῆς ἀλήθειας, ἐπιδίωξη τοῦ ἐμπράγματος ἀληθοῦς) κατορθώθηκε, γιὰ βραχὺ ὅπωςδὴποτε διάστημα, στὴν ἀρχαιοελληνικὴ πόλιν. Τὸν στόχο διασαφηνίζει ὁ φιλοσοφικὸς λόγος, ἡ τραγωδικὴ εἰκονολογία, ἡ γλώσσα τοῦ ἀρχιτεκτονήματος καὶ τοῦ ἀγάλματος. Συνεχίστηκε ἡ κοινωνικὴ ἐπιδίωξη τοῦ ἀληθοῦς στὴν αὐτοδιαχειριζόμενη κοινότητα-ἐνορία (ὀργανικὴ προέκταση τῆς χριστιανικῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησίας) τῶν αἰώνων τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς (οἰκουμένης), ἀλλὰ καὶ τοῦ ὁθωμανικοῦ ζόφου.

Μὲ ποίον κριτήριον πιστοποιοῦμε τὴ συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς πόλεως, τοῦ ἀθλήματος τῆς δημοκρατίας, στὴν ἐκκλησιαστικὴ εὐχαριστία-ἐνορία-κοινότητα;

Πρῶτον κριτήριον, ἡ ἀπουσία, καὶ στίς δύο περιπτώσεις, ἰδεολογικοῦ ζητουμένου ποὺ νὰ

προκύπτει από διανοητική επεξεργασία: «πεποιθήσεις», θελητική επιδίωξη χρησιμότητας. Τόσο η πόλις όσο και η ένορία-κοινότητα προκύπτουν από την ώριμαση κοινής ανάγκης, τής ανάγκης να αληθεύει ο κοινός βίος, να πραγματοποιείται κατ' αλήθειαν. Καί η αληθινή ύπαρξη (ή ελεύθερη από περιορισμούς και αναγκαιότητας) είναι αὐταξία, ή επιδίωξή της δὲν ἐπιδέχεται ἄλλη σκοπιμότητα, αξιόμισθη.

Τόσο στην έλληνική πόλιν όσο και στην εκκλησιαστική ένορία-κοινότητα δὲν πρωτεύει, οργανωτικά και λειτουργικά, ή χρηστική σκοπιμότητα, επομένως ούτε ένα νομικό πλαίσιο κατασφάλισης τοῦ χρήσιμου τρόπου τής συνύπαρξης. Γι' αὐτό περιττεύει και ο ρητορικός, ιδεαλιστικός έξωραϊσμός τοῦ τρόπου, τὰ ψυχολογήματα πού υπαλλάσσουν τή χρηστικότητα με την αγαθοεργία.

Στην έλληνική συνέχεια πραγμάτωσης τοῦ συλλογικοῦ βίου, οί «κόμβοι» ἄρθρωσης τής συνέχειας (και τής χρονικότητας) είναι οί «έόρτιοι κύκλοι»: ο πασχάλιος, ο ενιαύσιος, ο εβδομαδιαῖος — ἄξονας συνοχής τής κοινωνίας-κοινότητας είναι ή Γιορτή (όχι κάποια σύμβαση και σύμπτωση σὲ «ἄρχες», «κανόνες» ή «ἄξιες»). Δὲν προηγούνται σὰν τεθειμένη δεοντολογία οί προϋποθέσεις τής ελληνικής συνέχειας και συνοχής, γεννιοῦνται ὡς κοινή

και κοινωνούμενη ἀνάγκη, και μέτρο ἐκτίμησης-ἄξιολόγησης τής ἀνάγκης είναι ή έόρτια κοινωνούμενη πληρότητα.

Μιά εὔστοχη εἰκόνα θά ἦταν ὅτι: σὸ στημόνι τής Γιορτῆς πλέκεται τὸ ὑφάδι τής ιστορικῆς (πολιτισμικῆς) συνέχειας και τής κοινωνικῆς συνοχῆς — ἀναπαράγεται νόημα τής ὑπαρξης ἑνσαρκο σὲ τρόπο βίου, συνέχεια «πράξεως σπουδαίας και τελείας». Στὸν φιλόσοφο λόγο, σὸ ἀρχιτεκτόνημα, σὸ ἄγαλμα, στήν Εἰκόνα, στή μουσική, στή θεσμοθεσία συνεχίζεται ή σπουδαία και τελεία πράξη τοῦ ελληνικοῦ τρόπου.

Σήμερα, σὸ πλαίσιο τοῦ ἀτομοκεντρικοῦ πολιτισμικοῦ τρόπου ή «παραδείγματος», πρωτίστως κατανοοῦμε ἔννοιες και νοησιαρχικὲς κατασκευές, ἐλάχιστα και ὑποτυπωδῶς μετέχουμε ἐμπειρικὰ σὲ τρόπο. Ἔχουμε ἀτομικὲς (ἐπιλεγμένες) πεποιθήσεις, ὅχι κυρίως πιστοποιήσεις ἐμπειρικῆς. Κριτήριο ἀξιολογήσεων δὲν είναι ή ἀλήθεια, ἀλλὰ μόνο ή χρησιμότητα. Ὅποτε και ή ἀναζήτηση τής χρησιμότητας εὐκολα διολισθαίνει στήν επιδίωξη νὰ κερδηθοῦν οί ἐντυπώσεις, νὰ ἐξασφαλιστεῖ ο ἐξωραϊσμός τής ἀντιμαχίας τῶν συμφερόντων.

Δύσκολο, σὸ πλαίσιο τοῦ ἀτομοκεντρικοῦ «παραδείγματος», νὰ γνωσθεῖ (όχι ἀπλῶς νὰ

κατανοηθεῖ) ὁ ἐλληνικὸς στόχος τῆς πόλεως-πολιτικῆς καὶ ὁ χριστιανικὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας — ἡ στόχευση στὴν πληρωματικὴ ἐκδοχὴ τῆς ὑπαρξῆς ὡς ἐλευθερίας, τῆς ἐλευθερίας ὡς αὐθυπέρβασης καὶ αὐτοπροσφοράς. Δύσκολο, σχεδὸν ἀδύνατο, νὰ γνωσθοῦν ἐμπειρικὰ δεδομένα μόνο μὲ νοητικὲς ἀναλύσεις καὶ συνεπῆ ἄρθρωση λογικῶν προτάσεων — ὁδηγεῖ σὲ ἀποκλεισμὸ ἀπὸ τὴ γνώση ὁ περιορισμὸς τοῦ γνωστικοῦ πεδίου σὲ μόνη τὴ φαινομενικότητα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι. Στὸ πλαίσιο τοῦ παγκοσμιοποιημένου καὶ κυρίαρχου ἱστορικο-υλιστικοῦ «παραδείγματος» σήμερα, ὁ ἀνθρώπινος βίος προϋποτίθεται μόνο ὡς γεγονὸς παραγωγικῶν-ἀνταλλακτικῶν-καταναλωτικῶν σχέσεων καὶ ἡ ὑπαρξὴ μόνο σὰν ἀ-νόητη διαδικασία ἐπιβίωσης ὁριοθετημένη μὲ συμβάσεις κατασφάλισης «δικαιωμάτων», δηλαδὴ μιᾶς «ἐλευθερίας» ἐπιλογῶν.

Ὡστόσο, ἔστω καὶ ἀνεπίγνωστη, συνιστᾷ πρόκληση, γιὰ τὶς εὐρωπαϊκὲς τουλάχιστον κοινωνίες, ἡ ἀπροσμέτρητὴ ἀπόσταση ποὺ τὶς χωρίζει σήμερα ἀπὸ ὅ,τι καμώνονται ὅτι θαυμάζουν ἀπερίοριστα: τὴν ἀρχαιοελληνικὴ δημοκρατία καὶ τὴν πρωτοχριστιανικὴ ἐκκλησία. Δὲν πρόκειται γιὰ ὑστέρημα στὴν πληροφόρηση, πρόκειται γιὰ ἀδυναμία πρόσβασης στὴ

γνώση ὡς ἐμπειρία σχέσης, στὴν ἐλευθερία ὡς ἐμπειρία αὐθυπέρβασης, στὴν ὑπαρξὴ ὡς κοινωνούμενο γεγονός. Ξενίζει, ἴσως, ἡ παγίδευση τῆς μετα-ρωμαϊκῆς Δύσης στὴν ἀλλοτρίωση τῆς δημοκρατίας σὲ «ἀντιπροσωπευτικὸ» σύστημα, ὁ ἐγκλωβισμὸς τῆς πολιτικῆς λειτουργίας στοὺς νάρθηκες τῆς ἰδεολογίας καὶ στίς σκοπιμότητες τῆς ὠφελιμοθηρίας — ὅπως καὶ ἡ παγίδευση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος στὸν φορμαλισμὸ τῆς ἀτομοκεντρικῆς (ἐξ ὀρισμοῦ) θρησκευτικότητος. Ξενίζουν καὶ εἶναι ὀδυνηρὲς οἱ παγιδεύσεις, ἀλλὰ λειτουργοῦν καὶ ἀποκαλυπτικά, φωτίζοντας (ἐξ ἀντιθέτου) τὶς οὐσιωδέστερες πτυχὲς τοῦ ἀνθρώπινου προβληματισμοῦ.

16.

Θρησκευοποίηση τῆς Ἐκκλησίας: πολιτικές ἐπιπτώσεις

Ὅ,τι προσδιορίζουμε σήμερα, νοηματικά καὶ ἐμπειρικά, μετὰ τῆ λέξης *Εὐρώπη*, ἀφορᾷ στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα ποὺ προέκυψε, ἀπὸ τὸν 4ο ὡς καὶ τὸν 6ο μ.Χ. αἰῶνα, στὸν γεωγραφικὸ χῶρο τῆς Κεντρικῆς, Δυτικῆς καὶ Βόρειας εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου. Ἀποτέλεσε τότε κοσμογονικὸ (στὴν κυριολεξία) γεγονὸς ἡ πληθυσμικὴ μεταβολὴ ποὺ ἐκεῖ συντελέστηκε: ἡ εἰσβολὴ καὶ ἐγκατάσταση «βαρβαρικῶν» (δηλαδή, σὲ κατάσταση πρωτογονισμοῦ) φύλων καὶ φυλῶν, μετὰ συνακόλουθὴ τὴν ἀπώθηση-περιθωριοποίησιν (ἢ καὶ ἐξολόθρευση) τῶν γηγενῶν πληθυσμῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ προκύψει μιὰ ριζικὴ πολιτισμικὴ μεταβολή, ἡ σημαντικότερη ὡς τώρα σὲ συνέπειες γιὰ τὴ σύνολη ἀνθρώπινη Ἱστορία.

Δὲν προέκυψε ἀπλῶς ἓνας ὑποβιβασμὸς τοῦ ἐπιπέδου καλλιέργειας καὶ παντοδαπῆς ἀνάπτυξης στὴν τότε Εὐρώπη, ἀλλὰ μιὰ μετάλ-

λαξη-μεταστοιχείωση τῆς ὀργάνωσης καὶ λειτουργίας τῆς συλλογικότητας, πρωτοφανῆς στὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Οἱ εἰσβολεῖς-ἐποικοὶ ὀρέγονταν τὰ θαυμαστὰ ὥς τότε ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, ἀλλὰ πρωταρχικὰ (ἴσως καὶ ἀποκλειστικὰ) ἦσαν ἐντυπωσιασμένοι ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς εὐμάρειας καὶ τῶν πρακτικῶν διευκολύνσεων τοῦ βίου.

Εἶχε τότε καθολικὰ ἐμπεδωθεῖ ἡ βεβαιότητα ὅτι ὁ βασικὸς συντελεστὴς πολιτισμοῦ, δηλαδὴ «προηγμένου» βίου, ἦταν ὁ Χριστιανισμός. Δὲν ἦταν λάθος ἡ διάγνωση, τὸ λάθος τῶν εἰσβολέων-ἐποίκων (σχεδὸν ἀναπότρεπτο) ἦταν ὅτι λογάριζαν τὸν Χριστιανισμό σὰν θρησκεία, σαφῶς («ἀνώτερη») ἀπὸ τὶς δικές τους παγανιστικὲς καὶ μυθώδεις, ἀλλὰ πάντως «θρησκεία»: μὲ ἀλάθητες δοξασίες, ὑποχρεωτικὲς ἐντολές, φερέγγυες ὑποσχέσεις. Δὲν ἦταν «ἐκκλησία», ἀλήθεια ποὺ κερδίζεται μόνο κοινωνούμενη, ἐμπειρικὰ μετεχόμενη, τρόπος ὕπαρξης καὶ ὄχι ἀπλῶς συμπεριφορᾶς. Τὸν Χριστιανισμό («ὑπέρτερη θρησκεία»), ἀτομοκεντρικὴ ὅπως κάθε θρησκεία, μποροῦσε ὁ καθένας καὶ ὅλοι νὰ τὸν ἀσπαστοῦν, προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν πρόσβαση στὰ θαυμαζόμενα ἐπιτεύγματα τῶν κοινωνιῶν τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς «οἰκουμένης».

Θεωροῦσαν, μὲ ἄλλα λόγια, ὅτι προϋπόθε-

ση γιὰ τὴν ποθούμενη ἰσότιμη μετοχὴ στὴν εὐζωία, ἐπὶ ἴσοις ὅροις μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς τοῦ imperium romanum, ἦταν ἀπλῶς ἡ ἄλλαγή θρησκείας. Καὶ πῶς προσχωρεῖ κανεὶς στὴ «χριστιανικὴ θρησκεία»; Μὲ τὸ βάπτισμα. Βαπτίζονταν λοιπὸν ὁμαδικὰ, σὲ ποτάμια καὶ λίμνες (συνήθως πειθαρχώντας σὲ διαταγὴ τῶν ἀρχόντων τους ποὺ μποροῦσαν καὶ νὰ ἀποφασίζουν) — πειθαρχοῦσαν στὰ θεσμικὰ σχήματα καὶ στὴν ἐκφραστικὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρακτικῆς, χωρὶς νὰ ὑποψιάζονται τὸ ἄλμα ποὺ προϋποτίθεται γιὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸν ἀτομοκεντρισμὸ τῆς θρησκείας στὴν κοινωνούμενη ὕπαρξη τοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας.

Νὰ ἐπαναλάβουμε, ὑπογράμμιζοντας μὲ ἔμφαση, τὴν παρατεταμένη μέσα στοὺς αἰῶνες ἄγνοια τῆς μετα-ρωμαϊκῆς Δύσης γιὰ τὴν ὀριστικὴ (ἐξ ὀρισμοῦ) διαφορὰ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ (ἐγγενὲς στὴν ἀνθρώπινη φύση) φαινόμενο τῆς θρησκείας: Ἡ θρησκεία ἔχει στεγανὰ ἀτομοκεντρικὸ χαρακτήρα — προϋποθέτει ἀτομικὲς πεποιθήσεις, ἀτομικὴ πειθαρχηση σὲ ἠθικὲς προστακτικὲς, μὲ στόχο τὴν ἀτομικὴ σωτηρία. Κάθε θρησκεία συγκροτεῖται, αὐτονόητα, ἀπὸ ἀξιωματικὲς ἀρχὲς ἐρμηνευτικὲς τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ καθοριστικὲς (διατακτικὲς) τῆς ἀτομικῆς συμπεριφορᾶς. Τὸ

θρησκευόμενο άτομο υποτάσσεται στις αρχές αυτές αὐτοβελβιωμένο ψυχολογικά για τὴν ἀξιομισθία τῆς ὑποταγῆς του. Προσδοκᾷ μεταθανάτια ἀμοιβή: μιὰν ἀέναη, σὲ γραμμικὸ χρόνον παράταξη τῆς ὑπαρξῆς του, σὲ συνθῆκες ἀδιατάρακτης ἀλυπίας καὶ εὐεξίας.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι λέξη ἐλληνικὴ καὶ παραπέμπει στοὺς ἀντίποδες τοῦ θρησκευτικοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ. Σημαίνει-ὀρίζει ἡ λέξη τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐκ-καλῶ (τῆς κλήσης-σὲ-σχέση): μιὰ σύναξη-συναγωγή, τὸ γεγονός καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς συνεύρεσης, τῆς συνύπαρξης. Τόσο στὴν περίπτωσι τῶν Ἑλλήνων (ἐκκλησία τοῦ δήμου) ὅσο καὶ στὴν περίπτωσι τῶν Χριστιανῶν (ἐκκλησία τῶν πιστῶν) ὁ σκοπὸς τῆς σύναξης-συναγωγῆς δὲν εἶναι χρηστικός, ἢ σύναξη δὲν ἀποβλέπει, ἀπλῶς, νὰ συζητηθοῦν προβλήματα, νὰ ἀνταλλαγοῦν σκέψεις-γνώμες-προτιμήσεις, νὰ ληφθοῦν ἀποφάσεις. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις (τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Χριστιανῶν) ἡ συνεύρεσι-ἐκκλησία εἶναι αὐτοσκοπός: ἡ πραγμάτωσι καὶ φανέρωσι ἑνὸς τρόπου ὑπαρξῆς καὶ συνύπαρξης, τοῦ κατ' ἀλήθειαν τρόπου, δηλαδὴ τῆς αἰώνιας-ἀμετάβλητης-ἄχρονης-ἄφθαρτης ὑπαρξῆς. Γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ὁ κατ' ἀλήθειαν τρόπος τῆς ὑπαρξῆς ἦταν οἱ κατὰ λόγον-τάξιν-ἁρμονίαν σχέσεις τῆς συμπαντικῆς κοσμιότητος. Γιὰ τοὺς Χριστιανούς

νοὺς ἦταν οἱ σχέσεις τῆς ἀγαπητικῆς αὐθυπέρβασης καὶ αὐτοπροσφορᾶς, τῆς πληρωματικῆς ἀγάπης, ποὺ εἶναι σχέσεις ἐλευθερίας ἀπὸ κάθε ἀναγκαιότητα, καὶ πραγματώθηκαν φανερούμενες, ὡς τρόπος ὑπαρξῆς, στὸ ἱστορικὸ γεγονός ἐνανθρώπησης τοῦ Θεοῦ-Λόγου.

17.

Θρησκευτικὸς ὁλοκληρωτισμός

Αὕτῃ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὴν ὕπαρ-
ξη, τὴν ἀλήθεια, τὴ θεότητα ἀπουσιάζει ὁλο-
κληρωτικὰ ἀπὸ τὸν θρησκευτικοποιημένο «Χρι-
στιανισμόν» ποὺ ἀσπάστηκαν τὰ βαρβαρικά φύ-
λα τῶν εἰσβολέων-ἐποίκων τῆς μετα-ρωμαϊ-
κῆς Δύσης. Στὴν πιστοποίηση αὐτῆς τῆς ἀπου-
σίας συγκλίνουν οἱ μαρτυρίες ὅλων (κάθε εἴ-
δους) ἱστορικῶν πηγῶν — γραπτῶν κειμένων,
ἔργων Τέχνης, θεσμικῶν μορφωμάτων, συλλο-
γικῶν σχημάτων, λαϊκῶν ἐθίμων καὶ ἡθῶν.

Βέβαια, κατὰ κοινὴ (τῶν μελετητῶν-ἱστο-
ρικῶν) ἀναγνώριση, «πηγὴ» καὶ αἰτιώδης ἀφε-
τηρία τῆς θρησκευτικοποίησης τοῦ ἐκκλησιαστι-
κοῦ γεγονότος στὴ μετα-ρωμαϊκὴ Δύση, μαζὶ
μὲ τὸν πρωτογονισμό τῶν ἐποίκων, ἀποδείχθη-
καν καὶ οἱ συγγραφῆς ἐνὸς αὐτόχθονος Δυτικοῦ,
τοῦ Αὐγουστίνου. Ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ θρησκευτι-
κοποίηση δὲν ἦταν συνέπεια μόνο πολὺ χαμηλοῦ
ἐπιπέδου καλλιέργειας, ἀλλὰ καὶ σύμπτωμα

πού συνοδεύει τὸν ἀτομοκεντρισμὸ τῶν διαθέσεων καὶ ἀπαιτήσεων σὲ ὅποιαδήποτε βαθμίδα ἀνάπτυξης, κατάρτισης, εὐαισθησίας. Ἡ θρησκευτικοποίηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλήθειας συνιστᾷ ἐνδεχόμενο σύμφυτο μὲ τὴ φορὰ τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀτομικὴ αὐτοτέλεια, ἰσχὺ, κυριαρχία, ἐπιβολή.

Στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῶν εἰσβολέων-ἐποικίων τῆς μετα-ρωμαϊκῆς Δύσης (πού οἱ μελετητὲς τῇ χαρακτηρίζουν: *the barbarian West*), μπορούμε νὰ σπουδάσουμε τὴν προοδευτικὴ διαμόρφωση τοῦ «θρησκευτικοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ» ὡς πολιτικοῦ φαινομένου, ἀλλὰ καὶ τὸν μαχητικὸ ἀποκλεισμὸ τῆς μεταφυσικῆς ἀπὸ τὸ πεδίο τῶν σχέσεων ἐξουσίας, ὡς ἐπίσης πολιτικὸ φαινόμενο μὲ ὁλοκληρωτικὸ χαρακτήρα. Ὀνομάζουμε θρησκευτικὸ ὁλοκληρωτισμὸ τὸ ἐξουσιαστικὸ φαινόμενο ἐλέγχου, ἀστυνόμευσης καὶ ἐπιβολῆς ποινῶν γιὰ τὴν ἀπειθαρχία σὲ ὑποχρεωτικὲς πεποιθήσεις καὶ κανονιστικὲς ἀρχές — ἀπειθαρχία ὅχι μόνο συμπεριφορᾶς (ἐμπρακτῆ) ἀλλὰ καὶ φρονημάτων, γνώμης, ἐκφρασης.

Ὁ ὁλοκληρωτισμὸς γεννήθηκε ἀπὸ τὴν «ἱστορικὴ ἀνάγκη» νὰ πειθαρχηθεῖ ὁ πρωτογονισμὸς τῶν βαρβαρικῶν φύλων πού εἶχαν εἰσβάλει στὴν Εὐρώπη καὶ ἡ αὐθαιρεσία τῶν πολεμικῶν τους ἀρχηγῶν. Νὰ πειθαρχήσουν οἱ πάντες σὲ μιὰν αὐθεντία ἀπόλυτη λόγω τοῦ «με-

ταφυσικοῦ» τῆς κύρους: Στὸν ἐπίσκοπο Ρώμης, πού γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ διεκδίκησε, καὶ μὲ παιδαριώδη τεχνάσματα καὶ ἱστορικὲς πλαστογραφίες ἐπιβλήθηκε σὰν «ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς» (*vicarius Christi*) μὲ ἀπολυτὲς ἐξουσίες διαχείρισης τῆς «αἰώνιας σωτηρίας» ἢ τῆς «αἰώνιας κόλασης» τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ φαινόμενο τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἐξουσίας καὶ οἱ πρακτικὲς τῶν μεθόδων ἐπιβολῆς τῆς (τὸ «ἀλάθητο» τοῦ ἀρχηγέτη, ἡ ἀπαγόρευση τῆς ἀντίθετης γνώμης καὶ ἡ «ἐσχάτη τῶν ποινῶν» [διὰ πυρᾶς θάνατος] γιὰ τὴν τιμωρία τῆς «κακοδοξίας», ἡ ἀστυνόμευση τῶν ἀναγνωσμάτων [*index librorum prohibitorum*], ἡ μεθοδικὴ «πλύση ἐγκεφάλου τῶν μαζῶν» [*propaganda fidei* κ.ἄ.ἄ.) γέννησαν μιὰ καινούργια ἐποχὴ στὴν ἱστορία τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου. Γέννησαν τὴν ἀπαίτηση γιὰ τὴν (μὲ κάθε μέσο) ἀποτελεσματικότητα τῆς πολιτικῆς («ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα»), τὸν καθορισμὸ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ συλλογικὰ «ὀρθοῦ» καὶ «πρακτέου», τὴν ἀνάμειξη θρησκευτικῶν κριτηρίων στὴ σκοποθεσία καὶ δεοντολογία τῆς ἐξουσιαστικῆς πρακτικῆς.

Ἡ μεσαιωνικὴ ἐμπειρία ὁδήγησε τὴ νεωτερικὴ Εὐρώπη στὴ μαχητικὴ ρήξη-αὐτονόμηση τῆς πολιτικῆς θεωρίας καὶ πράξης ἀπὸ κάθε μεταφυσικὴ αὐθεντία, αὐτονόμηση ὅχι μόνο ἀπὸ τὰ θεσμικὰ μορφώματα τῆς θρησκευτικῆς

τητας, αλλά και από κάθε προβληματισμό μεταφυσικοῦ νοήματος τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καὶ συνύπαρξης. Μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Ernst-Wolfgang Böckenförde, ἐπιδιώχθηκε καὶ κατορθώθηκε:

— ἡ ἀπεξάρτηση τῆς πολιτικῆς ἀπὸ κάθε πνευματικὸ-θρησκευτικὸ ἐπικαθορισμό της·

— ἡ γένεση τοῦ νεωτερικοῦ κράτους θεμελιώθηκε στὸν χωρισμὸ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἀπὸ κάθε θρησκεία·

— ἡ πολιτικὴ τάξη ἐκτοπίσθηκε ἀπὸ τὴ σφαίρα τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ μυστηριακοῦ, ἀποϊερώθηκε τὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς, ἀπελευθερώθηκε στὴ δική του ἀνεξάρτητη τροχιά·

— ἡ λογικὴ ποὺ θεμελιώνει τὸ κράτος (τὴν ὀργανωμένη συνύπαρξη τῶν ἀνθρώπων) δὲν καθορίζεται οὔτε κατευθύνεται πιά ἀπὸ τὴν πίστη (τὶς μεταφυσικὲς σκοποθεσίες), εἶναι λογικὴ αὐτόνομη, ἀτομοκεντρικὴ, λογικὴ ποὺ συνιστᾷ αὐτοσκοπὸ, λογικὴ ὠφελιμισμού·

— ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία ἢ παρεχόμενη ἀπὸ τὸ κράτος περιλαμβάνει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ μὴν ἀνήκει ὁ πολίτης σὲ καμία θρησκεία·

— τὸ κράτος ὑπηρετεῖ ἀποκλειστικὰ ἐγκόσμιους σκοποὺς, κοινὰ (ὀργανωμένα) συμφέροντα·

— τὸ κράτος ὀφείλει νὰ εἶναι ἐγγυητὴς γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν προσδοκιῶν εὐδαιμονίας τῶν πολιτῶν του.

18.

Ἰδεολογία: ἡ ἀλλοτρίωση τῆς ἀλήθειας σὲ ὀρθότητα

Ὡστόσο, ἡ κοσμογονικὴ γιὰ τὴ μετα-μεσαιωνικὴ Εὐρώπη (καὶ ὄχι μόνο) αὐτονόμηση τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὴ θρησκεία δὲν ἐξάλειψε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία τὸν ἐφιάλτη τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ. Στὴν πράξη ἀποδείχθηκε ὅτι ὁλοκληρωτισμὸ γεννᾶνε οἱ ἀξιώσεις ἀπόλυτης αὐθεντίας («ἀλαθήτου») ὄχι μόνο τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ὁ δογματικὸς χαρακτήρας (οἱ ἀξιώσεις τυφλῆς «πίστης») τῶν προτάσεων ποικίλων πολιτικῶν-κοινωνικῶν ἰδεολογιῶν.

Ὀνομάζουμε ἰδεολογία τὸ σύνολο τῶν ἐρμηνευτικῶν (τῆς πραγματικότητος) καὶ κανονιστικῶν (τοῦ ἀνθρώπινου βίου) προτάσεων, ποὺ συνάγονται ἀπὸ τὸ ἔργο ἑνὸς φιλοσόφου ἢ κοινωνικοῦ ἐπιστήμονα ἢ εὐρύτερα μιᾶς «σχολῆς». Κάθε ἰδεολογία εἶναι εὐεπίφορη στὶς ἀξιώσεις αὐθεντίας καὶ ἀλαθήτου, ἐπομένως ἐπιρρεπὴς στὸν αὐταρχισμό, γιὰ προφανέστα-

τους λόγους: Ὁ σχετικισμὸς καὶ ἡ μετριοπάθεια στὴν ἀξιολόγηση τῆς σπουδαιότητος (ἀξίας) τῶν προτάσεων τῆς θὰ ὑπονόμευε τὴν «πίστη» ποὺ ἐμπνέει-ἐμψυχώνει τὶς προσπάθειες ἐπιβολῆς τῆς.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι καὶ ἱστορικὰ τὸ φαινόμενο τῆς ἰδεολογίας προέκυψε ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἢ ἀνάγκη νὰ ὑπάρξει ὑποκατάστατο τῆς ἀπόλυτης αὐθεντίας τοῦ πάπα στὴν ἐκπροσώπηση καὶ ἐρμηνεία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ: Στὴν Εὐρώπῃ τοῦ 16ου αἰῶνα, ἡ Διαμαρτύρηση ἢ Μεταρρύθμιση (Protestatio-Reformatio) φιλοδοξοῦσε νὰ μεταθέσει τὶς ἐγγυήσεις τοῦ «ἀλαθήτου» ἀπὸ τὶς ἀποφάνσεις τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης (ὡς «διαδόχου τοῦ ἀποστόλου Πέτρου» καὶ «ἐκπροσώπου» [vicarius] τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς) στὴν ἐγκυρότητα τοῦ ἴδιου τοῦ λόγου τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ, γραπτοῦ λόγου (sola scriptura) προσιτοῦ στὸν καθένα.

Ἡ μετάθεσις διέσωζε ὅλα τὰ κίνητρα ποὺ εἶχαν ὁδηγήσει στὴν ἐπιβολὴ τοῦ παπικοῦ «ἀλαθήτου»: Τὴν ἀνάγκη νὰ κατοχυρώνει ἡ θρησκευτικὴ ἡγεσία τὴν αὐθεντία τῆς μὲ τὸ ὑπερτατο δυνατό (ὑπερφυσικὸ-θεϊκὸ) κύρος. Τὴν πρακτικὴ-ὠφελιμιστικὴ ἀνάγκη, αὐτὴ ἡ ἀναγκαστὴ κατὰ πάντων αὐθεντία νὰ ἐξασφαλίζει τὴ συνοχὴ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, τὴν ἐγκυρότητα ἡθικῶν κανονιστικῶν ἀρχῶν καὶ

κωδίκων. Τέλος, τὴν ψυχολογικὴ ἀνάγκη κάθε ἀτόμου γιὰ τὸ ἀναμφίβολο κύρος τῶν ἡθικῶν ἐντολῶν ποὺ ρυθμίζουν τὴ συμπεριφορὰ του καὶ τὴ ζωὴ του.

Μὲ τὴν προσφυγὴ στὴν ὑπέρτατη αὐθεντία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ (καὶ μάλιστα κωδικὰ ἀπομνημειωμένου σὲ γραπτὰ κείμενα) παρακάμπτεται ὁ αὐταρχισμὸς καὶ ἡ πιθανὴ αὐθαιρεσία ποὺ συνοδεύει τὴν ἐξουσιαστικὴ μοναρχία, τὴ θεόσδοτη «ἐνὸς ἀνδρὸς ἀρχή». Ὅμως ὁ θεὸς λόγος, καὶ μάλιστα ὀριστικὰ (γραπτὰ) διατυπωμένος, ὑπόκειται σὲ ποικιλότητα ἐρμηνειῶν, οἱ διεκδικητὲς τῆς ὀρθῆς (αὐθεντικῆς) ἐρμηνείας εἶναι ἀναπόφευκτα πολλοί. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἀληθεύει, κυρίως, ὅταν καὶ ὅπου ἡ ἀλήθεια ταυτίζεται μὲ τὴν ὁρθότητα, ὅχι ὅταν προκύπτει ἀπὸ τὴ σύμπτωση τῆς κοινωνούμενης ἐμπειρίας (ὅχι ὅταν πάντες ὁμοδοξοῦσι καὶ ἕκαστος ἐπιμαρτυρεῖ). Ἀλήθευε ἡ διαπίστωση στὴν περίπτωσι τῶν κοινωνιῶν τῆς μετα-ρωμαϊκῆς Δύσης.

Ποίος ἐρμηνεύει «ὀρθότερα» τὸν γραπτῶς παραδεδομένο λόγο τοῦ Θεοῦ; Τὸ ἐρώτημα ἀναζητοῦσε τὸν διάδοχο τῆς παπικῆς αὐθεντίας καὶ οἱ ὑποψήφιοι, ἀναπόφευκτα, ἦταν ἐξαρχῆς πολλοί — Λούθηρος, Καλβίνος, Ζβίγγλιος —, πληθύνθηκαν, μέσα σὲ τρεῖς αἰῶνες, ἔγιναν ἐκατοντάδες. Τὰ κριτήρια τῆς «ὀρθότητος» ἔ-

πρεπε να είναι «άντικειμενικά», αλλά η αντικειμενικότητα κρίνεται με ασύμπτωτα στην ποικιλότητά τους κριτήρια. Αυτό που έδω μάς ενδιαφέρει είναι ότι η αξίωση διαδοχής της παπικής αὐθεντίας λειτούργησε στο δυτικό «παράδειγμα» σαν μήτρα για να γεννηθούν πολυμερισμένες απόπειρες διαδοχής της, με επίγνωση ή δίχως επίγνωση της οργανικής τους προέλευσης και ακολουθίας. Όνομάζουμε, ως σήμερα, ιδεολογίες όλες αυτές τις απόπειρες να υποκατασταθεί ή θρησκευτική (μεταφυσική) εκδοχή του «αλάθητου» από πανομοιότυπες σε αξιώσεις, αλλά καθαρμένες από τη μεταφυσική αὐθεντία προτάσεις. Η υπερβατική καταξίωση αναπληρώνεται, στην περίπτωση των ιδεολογιών, από την ακαταμάχητη λογική της χρηστικής ωφελιμότητας των προτάσεών τους.

Κάθε ιδεολογία επαναλαμβάνει σταθερά το βατικάνιο πρότυπο της «αλάθητης» (παπικής) αὐθεντίας. Προσφέρει για τη θωράκιση του εγώ βεβαιότητες, που την ἐγκυρότητά τους ἐγγυᾶται όχι η υπερβατική «ιερότητα», αλλά η ἐγκόσμια χρηστικότητα της κοινής λογικής και το ἐπιπλέον κύρος μιᾶς προσωπικότητας ξεχωριστών ικανοτήτων — Μάρξ, Λένιν, Μάο, Φρόυντ, Μπακούιν, Άνταμ Σμιθ κ.λπ. Η ἀποδοχή μιᾶς ιδεολογίας (ή προσχώρηση-στράτευση) προϋποθέτει την ατομική πίστη στην

ὀρθότητα («αλάθητο») των θέσεων του ἱδρυτῆ της, την ψυχολογική δέσμευση στις ἀπαιτήσεις αὐτῆς τῆς πίστεως.

Δέν μπορεί να λειτουργήσει μιᾶ ιδεολογία χωρίς τὸν ἀξιωματικό χαρακτήρα τῶν ἐρμηνευτικῶν καὶ κανονιστικῶν της προτάσεων, ἐπομένως καὶ χωρίς τὴν αὐτονόητη ἐπιδίωξη ἐπιβολῆς τῶν «δογμάτων» καὶ τῆς «ἠθικῆς» της. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ συμπτώματα ποὺ γεννήθηκαν στὸ κλίμα τῆς παπικῆς ἀπολυταρχίας, παρακολουθοῦν, περισσότερο ἢ λιγότερο, τὶς πρακτικές κάθε ιδεολογικοῦ συστήματος — προπαγάνδα, ἔλεγχος φρονημάτων, προτεραιότητα τῆς πειθαρχίας, ἀποκλεισμός τῆς κριτικῆς σκέψης καὶ τοῦ ἀντιλόγου. Τὸ φαινόμενο (ἐφιάλης) τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ εἶναι τυπικὸ γέννημα τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ μεταμεσαιωνικοῦ δυτικο-ευρωπαϊκοῦ «παραδείγματος» — τὸν γέννησε ὁ θρησκευτικοποιημένος, ὅχι ὁ ἐκκλησιαστικὸς Χριστιανισμός.

Κοντολογίς, τὸν ὀλοκληρωτισμὸ τὸν γεννάει ὁ ἀτομοκεντρισμός: ἡ προτεραιότητα τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν «άντικειμενική» (ἀναγκαστὴ κατὰ πάντων) κατασφάλιση τοῦ ἀτόμου. Ἡ σημασία καὶ μόνο τῆς ἐλληνικῆς λέξης κοινωνία (ἡ ἀτομικὴ αὐθυπέμβαση ποὺ προϋποτίθεται γιὰ τὴ μετοχή στὸ κοινωνεῖν, στὴν ἐλευθερία τῆς σύμπραξης, τῆς ἐνεργοῦ συνύπαρξης)

ἀποκλείει κάθε συμβιβασμό με τὴν ἀναγκαστὴ πειθάρχηση σὲ χρηστικά προ-καθορισμένους στόχους «ἀγαθοῦ».

19.

Societas: ἡ ἀλλοτρίωση τῆς κοινωνίας σὲ ἑταιρισμό

Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε στὴ λεγόμενη «νεωτερι-
κότητα» τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐννοιῶν κράτος καὶ
ἐξουσία (τῶν συλλογικῶν μορφωμάτων καὶ τῆς
πρακτικῆς ποὺ οἱ ἔννοιες σηματοδοτοῦν), εἶναι
περισσότερο ἀπὸ φανερό ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἡ μελέτη
τοῦ φαινομένου τῆς ἐκκοσμίκευσης — μελέτη
τῶν ἱστορικῶν διεργασιῶν ποὺ ὁδήγησαν στὴν
«ἀπελευθέρωση» τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὸν ἑλεγχό
(ἢ τίς ἐπιρροές) τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν στὴ
Δύση. Προϋποτίθενται καὶ προηγήθηκαν μετα-
βολές στὴ νοο-τροπία (τρόπο-τοῦ-νοεῖν), στὸν
τρόπο κατανόησης ἀλλὰ καὶ νοηματοδότησης
(σκοποθεσίας, ἀποβλεπτικότητας) τῶν γλωσ-
σικῶν ὅρων τοῦ πολιτικοῦ λεξιλογίου. Ἀξίζει
νὰ παραθέσουμε κάποιες ἐνδεικτικὲς περιπτώ-
σεις διαφορῶν τῆς νεωτερικῆς ὀρολογίας ἀπὸ
τὴ σημασία τῶν πρωτογενῶν, στὸ συγκεκριμέ-
νο πεδίο, ἐλληνικῶν λέξεων:

Ἡ λέξη κοινωνία: δήλωνε στὰ ἐλληνικά τὴν

πράξη-γεγονός και τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κοινωνεῖν. Κοινωνῶ, σήμαινε: πράττω κάτι ἀπὸ κοινοῦ μὲ κάποιον ἢ κάποιους, ἀποκτῶ γνώση μετέχοντας, εἶμαι συμμετέχων στὴν ἴδια ἐμπειρία καὶ γνώση. Ἀνάλογο ἦταν καὶ στὰ λατινικὰ τὸ νοηματικὸ περιεχόμενο τῆς λέξης *societas* καὶ τοῦ ρήματος *socio*. Ἡ νεωτερική, πρώτη πιά σημασία τῆς λέξης *societas* εἶναι στὰ λεξικά: «ἐταιρισμός ἐπὶ κοινῷ συμφέροντι». Πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο στόχο-σκοπὸ καὶ ἐπιδίωξη τοῦ κοινωνεῖν τίθεται τὸ συμφέρον, ἡ ἀμοιβαιότητα τῆς ὠφέλειας. Στὴ γαλλικὴ γλώσσα ὁ ὅρος «*société anonyme*» (ἀνώνυμη ἐταιρεία) ταύτισε ἀπροσχημάτιστα τὴ λέξη *societas* μὲ τὴν ἐπιχειρηματικὴ-οἰκονομικὴ σύμπραξη, τὴν κατὰ σύμβαση σύμπτωση ἰδιοτελῶν συμφερόντων.

Ἡ ἐλληνικὴ λέξη σχέση σήμαινε «τὴ μετὰξὺ δύο ἢ πλείονων ἀναφορά, συνάφεια, ἀναλογία, ὁμοιότητα, σύνδεση, ἀλληλεξάρτηση, στενὴ γνωριμία, δεσμὸ φιλίας-ἀγάπης». Μὲ δεδομένες τὶς ἐνστικτώδεις ὁρμὲς ποὺ εἶναι νομοτελειακὰ ἀτομοκεντρικὲς, ἡ πραγματοποίησις σχέσεως προϋποθέτει ἓνα κατόρθωμα ἐλευθερίας ἀπὸ τὰ φυσικὰ ὁρμέφυτα. Ἡ σχέση ὡς γεγονός, εἶναι ἡ ἐκούσια συνύπαρξη, σύμπραξη, συνεργασία, συν-εννόηση, συμβουλεία — συγκροτῶ σχέση, ὅταν ἐλεύθερα παραιτοῦμαι ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ μου ἀντάρχεια, αὐταρέσκεια, αὐ-

τοβουλία, αὐτογνωμία, αὐτοδιάθεση, αὐτεξουσιότητα. Δὲν εἶναι ἀπλῶς γεγονός συμπεριφορᾶς ἡ σχέση, εἶναι ὑπαρκτικὸ γεγονός, τρόπος ὑπάρξεως, κατόρθωμα ἐλευθερίας ἀπὸ τὰ ἐγωκεντρικὰ ὁρμέφυτα, τὶς ἀναγκαιότητες ποὺ νομοτελειακὰ διέπουν τὴ φύση. Ἀλλὰ ὡς κατόρθωμα ἐλευθερίας συνοδεύεται ἡ σχέση καὶ ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο τοῦ μὴ-κατορθώματος, τῆς ἀποτυχίας. Κατὰ τοῦτο κάθε σχέση εἶναι μιὰ διακινδύνευση, ἓνα ἄθλημα ἐλευθερίας. Ὅταν δὲν ὑπάρχει ἡ ὠριμότητα νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ ἐλευθερία, ἡ διακινδύνευση τῆς σχέσεως ἀμβλύνεται ἢ ἀποφεύγεται μὲ τὴν ὑποταγὴν σὲ κανονιστικὲς προδιαγραφὰς «ὁρθότητας» τῆς σχέσεως ἢ μὲ τὴν προσφυγὴν στὴν κατασφάλιση ποὺ προσφέρει μιὰ «συνθήκη» ἢ «σύμβαση».

Ἡ λέξη ἀλήθεια (σύνθετη, ἀπὸ τὸ στερητικὸ α καὶ τὴ λήθη, ποὺ σήμαινε ἀρχικὰ ὄχι τὴ λησμονιά, ἀλλὰ τὴν ἀφάνεια, τὴ μὴ-ἐμφάνιση, τὴν ἀπόκρυψη) παρέπεμπε στὴ μὴ-λήθη, ἐπομένως στὴν ἐμφάνεια-φανέρωση-καταφανὴ παρουσία. Ἔτσι ἡ ἀλήθεια ταυτιζόταν νοηματικὰ μὲ τὸν φωτισμὸ — ἓνα πράγμα ἢ γεγονὸς ἀληθεύει ὅταν φωτίζεται, εἰς φῶς ἔρχεται, γίνεται σὲ ὅλους ἐμπειρικὰ προφανές: ὁ φωτισμὸς εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴν ἐμπειρικὴ γνώση, τὴν κοινὰ σὲ ὅλους προσβάσιμη. Στὴ νεωτερικότητα ὥστόσο ἡ λέξη ἀλήθεια συντήρησε,

σχεδόν αποκλειστικά, τὸ νοηματικὸ περιεχόμενον τῆς λατινικῆς *veritas*, καὶ πιὸ συγκεκριμένα: τοῦ περιεχομένου ποῦ ἔδωσαν στὸν λατινικὸ ὄρο, ἀρχικὰ ὁ Ἄνσελμος Καντερβουρίας καὶ ὀριστικὰ ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτης: *Veritas est adaequatio rei et intellectus* — σύμπτωση τοῦ πράγματος μὲ τὴν ἔννοια-κατανόησή του. Ἡ διατύπωση αὐτὴ ὀρίζει τὴν ἀλήθεια ὡς ἀτομικὴ ἀποκλειστικὰ κατανόηση, ἀπότοκο τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀτομικοῦ νοῦ, ἀποκλείει τὴ σχέση (δηλαδή τὴν κοινωνία τῆς ἐμπειρίας) ὡς ὁδὸ ἢ τρόπο ἀλήθειας, κοινωνούμενης ἐπαλήθευσης τῆς γνώσης. Ἔτσι ταυτίζεται ἡ ἀλήθεια μὲ τὴν ὀρθότητα (*rectitudo*) τῆς κατανόησης, τὴν ὀρθὴ κατανόηση (*rectitudo sola mente perceptibilis*) καὶ ἡ ὀρθότητα ἐξασφαλίζεται μὲ τὴν προσφυγὴ ἢ σὲ μιὰ αὐθεντία ἢ σὲ συνθήκη-σύμβαση. Ὁ ἀτομοκεντρισμὸς τῆς γνώσης, ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς κοινωνούμενης ἐμπειρίας, ἡ ταύτιση τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ὀρθὴ κατανόηση καὶ τῆς ὀρθότητος μὲ τὸ ἐξουσιαστικὸ κύρος μιᾶς αὐθεντίας ἢ μιᾶς σύμβασης ἀποτελέσαν τὶς βασικὲς συντεταγμένες ἐνὸς καινούργιου στὴν Ἱστορία πολιτιστικοῦ «παραδείγματος», στοὺς ἀντίποδες τοῦ ἑλληνικοῦ.

Τὴν πραγματικὴ ἀντίθεση τῶν δύο «παραδειγμάτων», τοῦ ἑλληνικοῦ κοινωνιοκεντρικοῦ καὶ τοῦ νεωτερικοῦ ἀτομοκεντρικοῦ, ἐνισχύει

καὶ ἡ ριζικὴ διαφοροποίηση στὴ νεωτερικότητα τοῦ νοηματικοῦ περιεχομένου τῆς λέξης ἐλευθερία. Στὴν ἑλληνικὴ παράδοση ἡ ἐλευθερία ταυτιζόταν μὲ τὸ ἀδέσμευτο, τὸ ἀκώλυτο, αὐτοπροαίρετο τῆς ἀνθρώπινης βούλησης καὶ τῶν ἐνεργημάτων της — τὴν ἀνεξαρτησία, αὐτοτέλεια, παρρησία, ἀφοβία τῆς σκέψης, τῆς κρίσης, τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὅμως ὅλες αὐτὲς οἱ ἐκφάνσεις τῆς ἐλευθερίας εἶχαν ὡς ἀφετηρία καὶ πρῶτιστο δεδομένο τὴ θελητικὴ αὐτοκυριαρχία, τὴν κατακτημένη προϋπόθεση ἀποδέσμευσης ἀπὸ τὶς ὀρμέφυτες, ἐνστικτώδεις, ἄλογες, ἐμπαθεῖς ἐνορμήσεις, ἀδυναμίες τῆς θέλησης, ἀνασχέσεις τῆς αὐτοβουλίας. Ἀρετῇ καὶ κακίᾳ διορίζουσι τὸ δοῦλον καὶ ἐλεύθερον, συμπεραίνει συγκεφαλαιώνοντας τὴν ἑλληνικὴ παράδοση ὁ Ἀριστοτέλης.* Στοὺς ἀντίποδες αὐτῆς τῆς ἐκδοχῆς, ἡ νεωτερικότητα ἀντιλαμβάνεται καὶ θεσμοθετεῖ τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἀτομικὸ «δικαίωμα» ἀπεριόριστων καὶ ἀνεμπόδιστων ἐπιλογῶν.

* Πολιτικά Α, 1255a 40.

20.

Θρησκευτική «σωτηρία» καὶ πολιτικὸς ἀτομοκεντρισμός

Ὁ πολιτισμὸς ἢ τὸ «παράδειγμα» τῆς Νεωτερικότητας ἔχει γνωρίσματα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου. Στὴν ἐφηβεία τοῦ ὁ ἄνθρωπος ἔχει πρῶτιστη τὴν ἀνάγκη νὰ αὐτοβεβαιωθεῖ, νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν κηδεμονία τῶν ἐνηλίκων: Νὰ ἀμφισβητεῖ βεβαιότητες ποὺ τὶς ἐγγυᾶται μιὰ αὐθεντία, νὰ πείθεται μόνο ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του ἐμπειρία γιὰ τὴν ἀλήθεια ἢ τὸ ψέμα, τὸ καλὸ ἢ τὸ κακό, τὸ ἀναγκαῖο ἢ τὸ περιττό.

Γεννήθηκε τὸ διεθνοποιημένο σήμερα «παράδειγμα» (paradigm) τῆς Νεωτερικότητας στὸν χῶρο τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, δηλαδὴ σὲ κοινωνίες στὶς ὁποῖες ἡ λεγόμενη σήμερα «Νεωτερικότητα» διαδέχθηκε μακροὺς αἰῶνες πολιτισμικῆς νηπιότητας, μιμητικοῦ τετραποδισμοῦ στὸν πολιτισμό. Οἱ λαοί, ποὺ συγκροτοῦν σήμερα τὶς παγκοσμίως ἐπίζητες δυτικοευρωπαϊκὲς κοινωνίες, εἰσόδευσαν στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι καὶ στὸν πολιτισμὸ μὲ τὴν εἰσβο-

λή τους στά ἐδάφη τῆς Δυτικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὸν 4ο ἕως καὶ τὸν 6ο μ.Χ. αἰώνα. Οἱ αἰῶνες τῆς νηπιακῆς στὸν πολιτισμὸ διαδρομῆς τους («μέσοι» αἰῶνες: μεταξύ βαρβαρότητας καὶ ἐκπολιτισμοῦ) ἔχουν πιά ἐπισταμένως μελετηθεῖ — ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι πλήθουσα καὶ ἐμπεριστατωμένη.

Σὲ αὐτὴ τὴν πορεία πρὸς τὴν ἐνῆλικίωση, τὸν ρόλο τοῦ κηδεμόνα τῶν ἐποίκων στὴ Δύση ἔπαζαν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. Ἡ λατινικὴ πολιτισμικὴ παράδοση τῆς Παλαιᾶς Ρώμης μᾶλλον ἐξουδετερώθηκε (τουλάχιστον ἐμφανῶς) ὅταν, τὸ 476, ὁ γερμανὸς Ὀδόακρος ἐκθρόνισε τὸν τελευταῖο λατῖνο αὐτοκράτορα τῆς Ρωμαϊκῆς Δύσης, Ρωμύλο Αὐγουστύλο. Καὶ ἡ κυρίως ἐξουδετέρωση πολιτισμικῆς ἐπιρροῆς τῆς Παλαιᾶς Ρώμης στὴ Δύση συντελέστηκε (ἐμφανῶς) μὲ τὴν ἀνοδο γερμανῶν ἐπισκόπων στὸν παπικὸ θρόνο (ἀπὸ τὸν 8ο αἰώνα καὶ μετὰ).

Ἡ ἐφηβικὴ ἀνταρσία τῆς νεόφυτης Δύσης ἀπέναντι στοὺς «κηδεμόνες» της, Ἑλληνισμὸ καὶ Χριστιανισμὸ, ἦταν (ὅπως συχνὰ συμβαίνει καὶ στὸ πεδίο τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας) ἐπιθετικὴ ἀπόρριψη καὶ ταυτόχρονα προσπάθεια ἀποκλειστικῆς ἰδιοποίησης. Ὅσο ἀκόμα ὑπῆρχε ἐνεργὸς ὁ Ἑλληνισμὸς στὸν στίβο τῆς Ἱστορίας (ὡς τὸ 1453 καὶ τὴν ἄλωση τῆς Νέας Ρώ-

μης-Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους) οἱ νεήλυδες ἔποικοι τῆς Εὐρώπης, ἐπιδιώκοντας τὴν «πολιτικὴ» τους αὐτονομία, φιλοδόξησαν νὰ συγκροτήσουν μιὰ δεύτερη «αὐτοκρατορία» στὴ Δύση — τὴν «Ἀγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ Ἐθνους». Ἡ ἰδέα τῆς «αὐτοκρατορίας», ποὺ πρῶτοι στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία τὴν ἐνσάρκωσαν οἱ Ρωμαῖοι, συνιστοῦσε μιὰ «τάξη πραγμάτων» (*ordo rerum*) στὸν διεθνὴ χῶρο καὶ ὄχι ἀπλῶς ἓνα σχῆμα ἢ μόρφωμα ἐξουσίας. Ἡ «τάξη πραγμάτων» διαμόρφωνε τρόπο βίου ἢ πολιτισμὸ, συντηροῦσε, σὲ πολλὰ ἐπίπεδα, τὸν «ἐνδοθεν» ἐξῆλληνισμὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, τὴν ἐλληνικὴ ἱστορικὴ σάρκα ποὺ εἶχε προσλάβει ὁ Χριστιανισμὸς, υἱοθετώντας τὴ γλῶσσα-παραδοση φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων. Ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία συγκροτοῦσε μιὰ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴν τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἑλλήνων πολιτισμικὴ βάση, ἄρα προϋπέθετε μιὰ διαφορετικὴ *religio imperii*.

Νομοτελειακὰ καὶ ἀνεπίγνωστα ἢ συνειδητὰ καὶ σκόπιμα, ἀπὸ τὸν 9ο κυρίως αἰώνα, ἡ πολυτεμαχισμένη σὲ βασιλεία καὶ ἡγεμονίες βαρβαρικὴ Δύση ἐπιδιώκει τὴ θρησκευτικὴ τῆς ἐνοποίηση, προκειμένου νὰ αὐτονομηθεῖ ἀπὸ τὸ ἐνιαῖο σῶμα τῆς χριστιανικῆς «οἰκουμένης» — τόσο ἀπὸ τὴ μία καθολικὴ Ἐκκλησία ὅσο καὶ

από τη ρωμαϊκή «τάξη πραγμάτων». Οί παράγοντες που συνετέλεσαν σέ αυτή την ιστορική εξέλιξη είναι πολλοί και πολυμερῶς μελετημένοι, τὸ ἀποτέλεσμα ἀναμφισβήτητο καὶ πασιφανές: Γιὰ νὰ κατορθωθεῖ (καὶ δηλωθεῖ ἐμφανικὰ) ἡ διαφοροποίηση, εἰσάγονται στὴ Δύση πλῆθος ἀπὸ καινοτομίες τόσο στὴ διδασκαλία-μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας ὅσο καὶ στὴν πρακτικὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου.

Ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐσκεμμένη διαφοροποίηση λειτουργεῖ καὶ ἡ ἐπιθετικὴ προσπάθεια ἀποκλειστικῆς ἰδιοποίησης: Ἀπὸ τὴ λεγόμενη «πρῶτῃ Ἀναγέννηση» τοῦ 12ου αἰῶνα στὴ Δύση (πρῶτῃ μετάφραση τοῦ ἀριστοτελικοῦ «Ὁργάνου» στὰ λατινικὰ) ἐμφανίζεται καὶ τὸ ἐξωφρενικὸ μύθευμα ὅτι ἡ μεταρωμαϊκὴ βαρβαρική Δύση εἶναι πού παραλαμβάνει τὴ σκυτάλη συνέχειας τῆς ἀρχαιοελληνικῆς (κλασικῆς) παράδοσης. Τὴν ὁποία συνέχεια «ἀποποιήθηκε» ὁ ἐκχριστιανισμένος Ἑλληνισμὸς — μὲ ἱστορικὸ ὀρόσημο τῆς δῆθεν ἀποποίησης (συμβολικὴ χειρονομία) τὸ κλείσιμο τῶν τελευταίων φιλοσοφικῶν σχολῶν τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό (529 μ.Χ.)!

Πέρα ἀπὸ τὶς χρονολογικὲς πλαστογραφίες, τί σήμαινε στὴν πράξιν ἡ ἐπιθετικὴ ἄρνηση τῆς νεόφυτης Δύσης νὰ «κηδεμονεύεται» ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τὸν Χριστιανισμό;

Ἡ Δύση «διάβαζε» (καὶ «διαβάζει») μὲ τὸν δικό της τρόπο τὴν ἀρχαιοελληνικὴν παράδοση: τόσο τὰ κείμενα ὅσο καὶ τοὺς θεσμούς, τὴν Τέχνην, τὶς πρακτικές. Ἡ διαφορὰ τῆς δυτικῆς «ἀνάγνωσης» ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν θὰ μπορούσε νὰ συνοψισθεῖ στὴν ἐκδοχὴ τῆς λέξης ἀ-λήθεια. Ἀλήθεια γιὰ τοὺς Ἕλληνες σήμαινε πάντοτε τὴ μὴ-λήθη (μὴ-ἀπόκρυψη), ἄρα τὴν ἐμφάνεια, φανέρωση, τὸν φωτισμό, ἐπομένως τὴν ἐμπειρικὴν πρόσβαση στὴ γνώση, τὴν κοινωνούμενη γνώση, τὴν ἐμπειρία μετοχῆς στὸ γινωσκόμενο, τῆς σχέσης μαζί του.

Γιὰ τὴ Δύση ἀλήθεια σήμαινε τὴν ὀρθότητα, τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ψεῦδος, τὸ ἐσφαλμένο, τὸ ἀναξιόπιστο. Καὶ ἡ μὲν ἐμπειρία μετοχῆς στὴ θέα-θέαση τοῦ ἀληθοῦς κρίνεται ἀξιόπιστη ὅταν οἱ μαρτυρίες τῆς ἐμπειρίας συμπύπτουν, κοινωνοῦνται — «καθ' ὅ,τι ἂν κοινωνήσωμεν ἀληθεύομεν, ἀ δε ἂν ἰδιάσωμεν, ψευδόμεθα». Ἀντίθετα, ἡ ἐπαλήθευση τῆς ὀρθότητος προϋποθέτει μιὰν ἐξω-ἐμπειρικὴ αὐθεντία, «ἀναγκαστὴ κατὰ πάντων», ἢ μιὰ ἐκούσια συνθήκη-σύμβαση, ἐπίσης «ἀναγκαστὴ κατὰ πάντων» τῶν συμβαλλομένων.

Ἐπρόκειτο, δηλαδή, ἐξ αρχῆς, καὶ πρόκειται πάντοτε, γιὰ δύο ἀσύμπτωτες καὶ ἀσύμβατες ἐκδοχὲς τῆς ἀλήθειας: Γιὰ τὴν ἀλήθεια ὡς μετεχόμενη γνώση καὶ κοινωνούμενη ἐμπειρικὴ

βεβαιότητα (έλληνική έκδοχή). Καί για την αλήθεια ως άτομική κατανόηση, έγγυημένη από τὸ κύρος μιᾶς ἀλάθητης αὐθεντίας, θεσμοῦ ἢ συνθήκης (δυτική έκδοχή). Οἱ ριζικά ἀντιθετικές καὶ ἐξ ὀρισμοῦ ἀσυμβίβαστες δύο αὐτὲς ἐκδοχὲς πηγάζουν ἀπὸ (ἢ ἰδρύουν/συνιστοῦν — ἱστορικῶς πιθανὰ καὶ τὰ δύο ἐνδεχόμενα) μιὰ εὐρύτερη-γενικότερη «στάση ζωῆς»: κοινωνιοκεντρικὴ ἢ ἀτομοκεντρικὴ. Καὶ μὲ τὸν ὅρο «στάση ζωῆς» δηλώνουμε μιὰ διαμορφωμένη, ἔμπρακτη (συλλογικὰ κατεστημένη) ἐπιλογὴ προτεραιοτήτων, ἀξιολόγηση προτεραιοτήτων: προέχει ἢ ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν σχέσεων κοινωνίας ἢ ἡ σιγουριὰ ἐξασφάλισης-θωράκισης τοῦ ἐγώ.

Ὁ θεμελιώδης παράγων (ἢ τὸ πρωτογενὲς αἷτιο) γιὰ τὴ γένεση καὶ διαμόρφωση τῆς ἀτομοκεντρικῆς «στάσης» εἶναι, προφανέστατα, οἱ δεδομένες καταγωγικὰ στὸν ἄνθρωπο φυσικὲς (ἐνστικτώδεις) ὁρμὲς τῆς αὐτοσυντήρησης, ἐπιβολῆς-κυριαρχίας, ἡδονῆς. Ἡ ὑπαρξή-ἐπιβίωση γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι καταγωγικὰ ἐλεύθερη ἐπιλογὴ, εἶναι ὑποταγὴ στίς δεδομένες ὁρμὲς — εἶναι ἀναγκαιότητα. Στὴν προοπτικὴ (καὶ γλώσσα) τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας, ὁ ἀτομοκεντρικὸς τρόπος τῆς ὑπαρξὸς ὀριοθετεῖ-καθορίζει τὶς κτιστὲς ὑπάρξεις, ἐνῶ ἡ ὑπαρξὴ ποὺ ἰδρύεται καὶ πραγμα-

τώνεται ὡς ἐλευθερία ἀγάπης, εἶναι ὁ τρόπος τοῦ ἀκτίστου. Στὸν ἄνθρωπο εἶναι δεδομένη καὶ ἡ βουλευτικὴ δυνατότητα, δηλαδή τὸ ἐνδεχόμενο ἐλευθερίας ἀπὸ τὶς ἐνστικτώδεις ὁρμὲς ἀτομοκεντρισμοῦ τῆς κτιστότητας: προσβάσιμος ὁ τρόπος ὑπαρξὸς καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἀκτίστου, ἢ ὑπαρξὴ ὡς ἐλευθερία αὐθυπέρβασης καὶ αὐτοπροσφορᾶς.

Ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τὶς ἐνστικτώδεις ἀναγκαιότητες (ὁρμὲς) τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ προϋποθέτει ἐνεργὸ θέληση, ἔμπρακτη προσπάθεια, κοπιώδη καὶ δυσφόρητη ἐναντίωση τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἴδια τὴ «φύση» του, δηλαδή στὸν νομοτελειακὰ δεδομένο τρόπο τῆς κτιστότητας. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε συλλογικὸ (ὀργανωμένο) ἐγχείρημα νὰ ὑπάρξουν οἱ ἄνθρωποι μετατρέποντας τὴ συνύπαρξή τους σὲ κοινὸν ἄθλημα ἐλευθερίας ἀπὸ τὴ νομοτέλεια τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ, νὰ ὑπάρξουν μὲ προτεραιότητα τὸ κοινωνεῖν καὶ ὄχι τὸ ἰδιάζειν, κάθε τέτοιο ἐγχείρημα ἀξιολογεῖται πάντοτε ὡς τρόπος ὑπέρτερος, τιμιότερος, ζηλευτός. Ἡ ἑλληνικὴ πόλις καὶ ἡ πρωτοχριστιανικὴ ἐκκλησία-κοινότητα ἀποτέλεσαν, μέσα στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία, χαρακτηριστικὰ (κορυφαῖα) ὑποδείγματα, μέτρα ἢ πρότυπα, πραγμάτωσης τῆς κοινωνικῆς προτεραιότητας, τῆς ταύτισης τοῦ κοινωνεῖν μὲ τὸ ἀληθεύειν.

21.

Υλιστική και ιδεαλιστική ωφελιμοθηρία

Τόσο ἡ ἑλληνικὴ πόλις-δημοκρατία ὅσο καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία-κοινότητα λειτούργησαν (καὶ λειτουργοῦν) μέσα στὴν Ἱστορία ὄχι ὡς ιδεατὸς τύπος (ιδεότυπος), μετὰ τὴ λογικὴ τῆς συνταγῆς ἢ τῆς βέλτιστης σκοποθεσίας, ἀλλὰ κυρίως ὡς «φωτισμὸς» τοῦ κυρίως ζητουμένου στὸ πεδίο τῆς δυναμικῆς τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων. Ἐνας ἀληθινὸς ἔρωτας δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ προσλάβει χαρακτήρα ἠθικῆς προστακτικῆς, χρηστικοῦ (κανόνα) ἢ ιδεολογικοῦ στόχου, εἶναι κατόρθωμα ἀπροσδιόριστων ἐν πολλοῖς συντελεστῶν, ποὺ κυρίως «φωτίζει» καὶ διαβαθμίζει ἀξιολογικὰ κάθε ἄλλο ἐρωτικὸ γεγονός. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πόλη-δημοκρατία καὶ τὴ χριστιανικὴ ἐκκλησία-κοινότητα: «Φωτίζουν» καὶ διαβαθμίζουν ἀξιολογικὰ κάθε ἄλλο πολιτικὸ γεγονὸς.

Δυσκολότερο εἶναι τὸ ἐρώτημα, γιατί ἡ καπηλεία, μέσα στὴν Ἱστορία, τόσο τῆς δημο-

κρατίας όσο και τῆς ἐκκλησίας, ἡ προβολή (συχνὰ καὶ ἐπιβολή) τῆς παραφθορᾶς, τῆς πλαστογραφίας, τῶν ἀλλοτριώσεων σὰν γνήσιων καὶ αὐθεντικῶνπραγματώσεων τοῦ κάποτε κατορθώματος; Ὀνομάζουμε σήμερα «δημοκρατίες», καθεστῶτα καὶ πολιτεύματα θεμελιωμένα καὶ ὀργανωμένα πάνω στὴν κατάφωρη, καταστατική ἄρνηση τῶν θεμελιωδῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀρχικοῦ γεγονότος, θεσμικά μορφώματα ὅπου, στὴν καλύτερη περίπτωσι, πρυτανεύει ἡ φροντίδα κατασφάλισις τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων: δικαιωμάτων προτεραιότητος καὶ αὐτονομίας τοῦ ἐγώ, ἐξασφάλισις τῆς ἀνεμπόδιστης ιδιοτέλειας.

Ἀντίστοιχα, ὀνομάζουμε σήμερα χριστιανικὲς «ἐκκλησίες», ἀκόμα καὶ συλλογικά μορφώματα ἀτομοκεντρικῆς θρησκευτικότητος, ὅπου ἐξόφθαλμα πρυτανεύει ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἀτομικῆς σωτηρίας μέσῳ ἐπιτευγμάτων ἀτομικῆς ἀξιομισθίας (— τήρησις νομικῶν προδιαγραφῶν ὀρθοφροσύνης καὶ ὀρθοπραξίας). Ταυτίζεται, δηλαδή, ἡ σημασία τῆς λέξεως ἐκκλησία μετὰ τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετην σημασίαν: αὐτὴν τῆς θρησκείας — ὅπως ταυτίζεται καὶ μετὰ ὅλην τὴν συμπτωματολογία πού συνοδεύει τὰ τυπικὰ γεννήματα (συλλογικὲς ἐκφάνσεις) τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ: Τὴν ἰδεολογικὴν στράτευση, τὴν παραταξιακὴν πειθαρχία, τὴν στρατωνισμένην εὐ-

σέβεια, τὴν νοησιαρχικὴν προπαγάνδα, τὴν συναισθηματικὴν «ἐσωτερικότητα».

Εἶναι μᾶλλον φανερὸν μέσα στὴν Ἱστορίαν, ὅτι οἱ μορφῆς ὀργάνωσις καὶ λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης συλλογικότητος προκύπτουν ἀπὸ (ἢ ἀντανάκλουν) τὶς ἐρμηνεῖες (τὸ «νόημα») πού δίνουμε οἱ ἄνθρωποι στὴ δεδομένη φυσικὴ πραγματικότητα (στὸ «περιβάλλον») τῆς ὑπαρχῆς μας). Ἡ ἀδυναμία ἡ ἄρνησις νὰ πιστοποιήσουμε «νόημα» (αἰτία καὶ σκοπὸ) στὴ φυσικὴ πραγματικότητα, ὁδηγεῖ λογικὰ στὴν παραδοχὴ τῆς τυχειότητος (δηλαδή, τῆς ἀλογίας) ὡς αἰτιώδους ἀρχῆς τοῦ πραγματικοῦ καὶ ὑπαρκτοῦ, ὅποτε συνεπάγεται, ἐπίσης λογικά, τὴν ἀπόλυτην προτεραιότητα ἱκανοποίησης τῶν ἐνστικτωδῶν ἀπαιτήσεων καὶ ὀρέξεων. Ἡ χρησιμοθηρικὴ χαλιναγώγησις αὐτῆς τῆς προτεραιότητος προκειμένου νὰ ἱκανοποιοῦνται οἱ ὀρμέμφυτες ἀνάγκαις μεγαλύτερου ποσοστοῦ ἀνθρώπων, ἔχει πολλαπλῶς ἀποδειχθεῖ μᾶλλον οὐτοπικὴ, ἀνέφικτη.

Ἡ ἐπώδυνη οὐτοπία βιώνεται μετὰ δραματικὲς ἐπιπτώσεις (ἐφιαλτικοῦ ἀδιέξοδου βασιανισμοῦ ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων) στὸ πλαίσιο τοῦ παγκοσμιοποιημένου «παραδείγματος» τῆς Νεωτερικότητος. Ἡ ἀντίστασις σὲ αὐτὴ τὴν αὐτονόητην σήμερα ἀπανθρωπία ἐπιβάλλει τὴν συνειδητοποίηση τῆς δυναμι-

κῆς πού παρήγαγε μέσα στὴν Ἱστορία ἡ ἀναζήτηση «νοήματος» τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς συνύπαρξης: «νοήματος» τοῦ πολιτικοῦ γεγονότος.

Ἄς ξαναθυμηθοῦμε, σχηματικά-ἐπιγραμματικά, τοὺς παράγοντες πού μποροῦμε, μὲ κάποια βεβαιότητα, νὰ ποῦμε ὅτι γέννησαν τὸ πολιτικὸ φαινόμενο, στὴν Εὐρωπαϊκὴ τουλάχιστον Ἱστορία:

Στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα (στὶς δύο ὁχθες τοῦ Αἰγαίου καὶ στὸ ἐνδιάμεσο ἀρχιπέλαγος) γεννήθηκε, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἀνάγκη «κριτηρίου ἀληθείας» — τὸ ἐρώτημα: πότε μιὰ πιστοποίηση ἀληθεύει καὶ πότε σφάλλει. Κοινὰ αὐτονόητη πρέπει νὰ ᾔταν ἡ παραδοχὴ ὅτι τὸ «κριτήριο ἀληθείας» θὰ ἐντοπισθεῖ πρῶτα στὸ πεδίο τῆς ὑπαρξῆς καὶ μετὰ στὸ πεδίο τῆς ὀρθῆς κατανόησης. Ἀληθινὸ εἶναι αὐτὸ πού ἀληθινὰ ὑπάρχει, καὶ ὑπάρχει ἀληθινὰ αὐτὸ πού ὑπάρχει πάντοτε, χωρὶς νὰ μεταβάλλεται, χωρὶς νὰ φθείρεται, χωρὶς νὰ πεθαίνει. Κριτήριο ἀλήθειας εἶναι πρωταρχικὰ ἡ ἀθανασία (τὸ «ἀθανατίζειν»).

Ὁ Ἕλληνας πατάει στὴ γῆ καὶ «θεᾶται» τὴν πραγματικότητα — ἔχει τὴν «θέαν»-«θεωρίαν» τοῦ παντός. Ἀναζητᾷ μέσα στὸ σύμπαν τῶν ὑπαρκτῶν κάτι πού νὰ εἶναι ἀθάνατο, δεῖγμα ἢ μέτρο ἀθανασίας. Καὶ ἡ ἐμπειρική του ἀναζήτηση τὸν βεβαιώνει ὅτι τὸ ἀθά-

νατο στοιχεῖο ὑπάρχει μὲν στὴ συμπαντικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ δὲν πρόκειται γιὰ «κατιτί», γιὰ μιὰν ὄντοτητα. Ἀθάνατο εἶναι τὸ πῶς, ὁ τρόπος τῆς πραγματικότητος: ὁ τρόπος τῆς τοῦ παντός διοικήσεως (Ἡράκλειτος).

Αὐτὸ σημαίνει: Ὅλα τὰ ὑπαρκτὰ πού συγκροτοῦν τὸ σύμπαν, ὅλα, εἶναι ἐφήμερα, φθαρτά, θνητά. Ὅμως ὁ τρόπος (λόγος) μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει κάθε ὑπαρκτό, ὅπως καὶ ὁ τρόπος (λόγος) μὲ τὸν ὁποῖο συν-υπάρχουν τὰ ὑπαρκτά, εἶναι πραγματικὴ ἀθάνατη, ἀμετάβλητη, διαρκής. Τὸ μόνο ἀθάνατο δεδομένο στὴ συμπαντικὴ πραγματικότητα, ἐμπειρικὰ καὶ καθολικὰ πιστοποιούμενο, εἶναι ὁ λόγος-τρόπος τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς συνύπαρξης τῶν ὑπαρκτῶν.

Κάθε συγκεκριμένο ὑπαρκτὸ (κρίνο ἢ λεόπαρδο ἢ κυπαρίσσι ἢ ἀετὸς ἢ δελφίνι) σήμερα ὑπάρχει, αὔριο δὲν θὰ ὑπάρχει. Ὅμως ὁ λόγος-τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐφήμερα ὑπάρχει τὸ καθενα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὑπαρκτά, εἶναι πάντοτε ἴδιος, ἀμετάβλητος, ἀφθαρτος, ἄχρονος. Ἐπίσης ὁ λόγος-τρόπος πού συν-υπάρχουν τὰ διαφορετικὰ ὑπαρκτά (τρόπος λογικῆς ἁρμονίας, τάξης καὶ κάλλους, τρόπος πού καθιστᾷ τὸ σύμπαν κόσμον-κόσμημα) εἶναι ἀθάνατος, ἀμετάβλητος, διαρκής.

Τὸ συμπέρασμα τῶν Ἑλλήνων ᾗταν πῶς ὅ,τι κοινωνεῖται κατὰ λόγον (μὲ σχέσεις ἁρμο-

νίας και κοσμιότητας) συνιστᾷ ἀλήθειαν, πραγματικότητα ἀθάνατη. Καὶ ἐπειδὴ παράλληλα πιστοποιοῦσαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος «φύσει ὀρέγεται ἀθανασίας» (Πλάτων), φιλοδόξησαν νὰ ὀργανώσουν τὴ συνύπαρξή τους (τὶς σχέσεις πού συγκροτοῦν τὴ συλλογικότητα) μὲ τοὺς ὄρους-προϋποθέσεις τοῦ ἀληθεύειν: ὄρους λογικῆς ἁρμονίας καὶ κοσμιότητας. Νομοτελειακά, στόχος τῆς ὀργανωμένης ἀνθρώπινης συνύπαρξης εἶναι ἡ κοινωνία τῆς χρείας. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπέριψαν τὴν κοινωνία τῆς χρείας (θὰ ἦταν παρα-φροσύνη), θέλησαν νὰ τὴ μεταβάλουν ἀπὸ ἀναγκαιότητα ὀρμέμφυτων ἐπιταγῶν σὲ ἐλευθερία λογικῶν (ἁρμονίας καὶ κοσμιότητας) σχέσεων, σὲ ἄθλημα ἐλευθερίας.

Τὸ προῖόν πού προέκυψε ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα τὸ ὀνόμασαν πόλιν, βίον πολιτικόν. Μὲ τὴν ἐκλειψη τῆς ἐλληνικῆς προοπτικῆς καὶ στοχοθεσίας, ἡ λέξη πόλις ἐξέπεσε σὲ προσδιορισμὸ ποσοτικοῦ μεγέθους — ὀρίζει τὴν πολυαριθμότερη (σὲ σχέση μὲ τὸ χωρίον ἢ τὴν κώμην) συνοίκηση ἀνθρώπων. Ὅμως ἡ πρώτη καὶ κυρίως σημασία τῆς λέξης ἀφοροῦσε ὅχι στὸ ποσοτικὸ μέγεθος, ἀλλὰ στὸ ποιοτικὸ ἐγχείρημα — ὁ στόχος τῆς ὀργανωμένης συνύπαρξης δὲν ἦταν πιά μόνο ἡ κοινωνία τῆς χρείας, ἀλλὰ ἡ μεταποίησή της σὲ κοινωνίαν τοῦ ἀληθοῦς, σὲ ἄθλημα ἐλευθερίας.

Καὶ τὸ ἀληθές, τὸ πρότυπο καὶ ὁ στόχος τοῦ πολιτικοῦ ἐγχειρήματος, ἦταν, ὅπως προειπώθηκε, ὁ τρόπος τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως, οἱ λογικὲς (κατὰ λόγον-τάξιν-ἁρμονίαν) σχέσεις πού συγκροτοῦν τὴν αἰώνια (ἀθάνατη) συμπαντικὴ κοσμιότητα. Μᾶς εἶναι δύσκολο, σχεδὸν ἀδύνατο, σήμερα νὰ συλλάβουμε (ἔστω καὶ νοητικὰ μόνο) ὡς στόχο καὶ ὡς πρακτικὴ τοῦ βίου τὴν προτεραιότητα ἀναζήτησης τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὅχι τοῦ χρησίμου. Ὅμως, θὰ τολμοῦσε κανεὶς νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι ἡ ἀρχαιοελληνικὴ ἐκπληξη (ἀπὸ τὴ δημοκρατία ὡς τὴν ἀρχιτεκτονική, τὴ γλυπτική, τὴν τραγωδία) συνοψίζεται στὴ φράση τοῦ Ἀριστοτέλη: Τὸ ζητεῖν πανταχοῦ τὸ χρησίμον ἤκιστα ἀρμόττει τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ ἐλευθερίοις.* Δὲν παραγνωρίζεται ἡ ἀνάγκη, ἡ χρησιμότητα, ἀλλὰ δὲν ἱεραρχεῖται ὡς πρώτιστος στόχος. Προηγεῖται τὸ ἀληθές τοῦ χρησίμου, πρωτεύει τὸ ἀληθές.

* Πολιτικά Θ3, 1338b 2-4.

22.

Πολιτικός στόχος ή Ἐκκλησία,
ὄχι ἐκκλησιαστικός στόχος ή πολιτική

Εἶναι πολυσυζητημένο τὸ θέμα τῆς σχέσης Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ: ἂν εἶναι συμβατὴ ἢ ἀσύμβατὴ ἢ ἀρχαιοελληνικὴ θεώρηση καὶ ἐρμηνεία τοῦ πραγματικοῦ καὶ ὑπαρκτοῦ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία καὶ μαρτυρία. Ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐκδοχὴ (ὄχι πάντοτε ἐπαρκῶς εὐκρινῆς) ὅτι ὁ ἑλληνικὸς τρόπος θεωρίας καὶ πρακτικῆς ἀποτέλεσε ἱστορικὰ μιὰ «προετοιμασία» ἢ «παιδαγωγία» γιὰ τὴν ἀποδοχή, στὸ πλαίσιο τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς «οἰκουμένης», τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος.

Ἄν ὑπάρχει «κάτι» στὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει, ἴσως, νὰ τὴ χαρακτηρίσουμε «παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν» (χαρακτηρισμὸ ποὺ ἀπέδωσε ὁ Παῦλος στὸν Μωσαϊκὸ Νόμο – Γαλ. 3,24), αὐτὸ τὸ «κάτι» θὰ μπορούσε κανεὶς εὐλόγα νὰ σκεφθεῖ ὅτι εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ἐκδοχὴ τῆς ἀλήθειας: ἡ ἀ-λήθεια (α καὶ λήθη) ὡς μὴ-λήθη/ἀπόκρυψη, ἄρα ὡς ἐμ-

φάνεια, φανέρωση, φωτισμός — όχι ως ὀρθή κατανόηση, ἀλλὰ ως ἐμπειρία μετοχής, μέθεξης, ἄμεσης γνώσης.

Τὴν ἀλήθεια τοῦ κάθε ὑπαρκτοῦ τὴ συνιστᾷ ὁ τρόπος-λόγος μετοχής του στὴν ὑπαρξή (αὐτὸς συνιστᾷ τὴ μορφικὴ του ἐτερότητα, τὸ ἀθάνατο εἶδος του) καὶ ἡ γνώση τοῦ λόγου-τρόπου μετοχής εἶναι ἐπίσης μετοχή (ἐμπειρικὸ γεγονός), ὅχι νοητικὴ ἀπλῶς σύλληψη. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ κόσμου (τῆς συμπαντικῆς πραγματικότητος) — ποὺ τὴ συνιστᾷ ὁ τρόπος-λόγος τῶν σχέσεων συνύπαρξης τῶν ὑπαρκτῶν. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ποὺ ἐπίσης πραγματώνεται ὡς λόγος-τρόπος ὑπαρκτικῆς μοναδικότητος γνωριζόμενος μόνο ὡς ἐμπειρία ἄμεσότητος σχέσης. Οἱ Ἕλληνες ἐπέλεξαν (ἦταν κοινὴ καὶ πρωτεύουσα ἀνάγκη) ἡ συλλογικὴ τους συνύπαρξή νὰ μὴ στοχεύει (καὶ ἐξυπηρετεῖ) ἀπλῶς τὴν «κοινωνίαν τῆς χρείας», ἀλλὰ πρωτίστως τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἀληθοῦς: τοῦ τρόπου ποὺ συγκροτεῖ τὸ λογικὸ κάλλος τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐνεργὸ μοναδικότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ὀνόμασαν πόλιν καὶ βίον πολιτικὸν τὴ συνύπαρξή ποὺ συνιστᾷ ἄθλημα ἀληθείας, εἰκόνα τῶν λογικῶν σχέσεων τῆς συμπαντικῆς κοσμιότητος.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀναζήτηση τῆς ὑπαρκτικῆς

ἀλήθειας τὸ εὐ-αγγέλιο τῆς Ἐκκλησίας ἀπέχει μόλις ἓνα ἐλάχιστο βῆμα. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν ὑπερβεῖ τὴ χρηστικὴ ἐκδοχή τῆς ἀλήθειας, τὸν περιορισμὸ τῆς ἀλήθειας στὴν ὀρθότητα τῆς κατανόησης. Τοὺς ἐνδιέφερε ἡ ἀληθινὴ ὑπαρξή, ἡ ὑπαρξὴ ἐλεύθερη ἀπὸ περιορισμοὺς καὶ ἀναγκαιότητες. Καὶ αὐτὴ τὴν πιστοποίηση τοὺς κόμισε ἡ Ἐκκλησία: «Ὅτι Αἰτιώδης Ἀρχὴ τῆς ὑπαρξης καὶ τῶν ὑπαρκτῶν εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐκ-στατικοῦ ἔρωτα — δηλαδὴ μιὰ ἀγαπητικὴ, αὐθυπερβατικὴ πατρότητα.

Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία ἦρθε νὰ ὁλοκληρώσει («πληρώσει» — ἀπὸ τὸ πληρῶ: τελειῶ, ἄρτιῶ) τίς ὑπαρκτικὰς στοχεύσεις τῆς ἐλληνικῆς πόλεως καὶ πολιτικῆς. Ὅμως τὸ ἐρώτημα ποὺ γεννιέται ἀπὸ αὐτὴ τὴν πιστοποίηση εἶναι: Πῶς αὐτὸς ὁ «πολιτικός» (κοινωνιοκεντρικός) πολιτισμὸς (τρόπος τοῦ βίου) τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος-πολιτισμὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἄθλημα ἀγαπητικῆς κοινωνίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑπαρξης, πῶς μετασκευάστηκαν (καὶ πότε, καὶ ἀπὸ ποιούς, καὶ γιατί) στὴ σημερινή, ριζικὰ ἀλλοτριωμένη ἐκδοχή τους; Τί μεσολάβησε, ὥστε νὰ ταυτίζονται σήμερα, ἡ μὲν πολιτικὴ μὲ τὸν πιὸ ἀκραῖο ἀτομοκεντρικὸ ὠφελισμὸ θωράκισης δικαιωμάτων, ἡ δὲ χριστιανικὴ Ἐκκλησία μὲ μιὰ ἐξίσου ἀτομοκεντρικὴ, ὠφελιστικὴ θρησκευτικὴ, μεῖγμα ἰδεολογικοῦ

δογματισμοῦ καὶ ἡθικιστικῆς στυγνότητος. Μιὰ πιθανὴ ἐρμηνεία τῆς μετάλλαξης εἶναι ὁ ρόλος τοῦ Δυτικοῦ στὴν Εὐρώπῃ Μεσαίωνα: ἡ κοσμογονικὴ ἀλλαγὴ στὴν πληθυσμικὴ συγκρότηση τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας, κυρίως ἀπὸ τὸν 4ο ἕως καὶ τὸν 6ο μ.Χ. αἰώνα, ἡ ἔκπτωση σὲ ἀναπότρεπτο πρωτογονισμό.

Ποιά ἦταν τὰ στάδια ἢ οἱ φάσεις μετάλλαξης τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος σὲ ἀτομοκεντρικὸ ὠφελιμισμὸ;

Ἡ ἀρχικὴ (καὶ σημαντικότερη σὲ συνέπειες) ἦταν ἡ φάση τῆς ἄγνοιας. Τὰ βαρβαρικὰ φύλα τῶν εἰσβολέων στὴν εὐρωπαϊκὴ Δύση δὲν εἶχαν οὔτε τίς προσλαμβάνουσες οὔτε τὸ γλωσσικὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὴν πρόσληψη καὶ ἀφομοίωση τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τοὺς δὲν ἦταν προαιρετικὴ ἐπιλογή, καρπὸς συγκριτικῶν ἐκτιμήσεων, ὠρίμαση προσωπικῆς ἀνάγκης. Ἦταν μίμηση, καὶ ἡ μίμηση εἶναι πάντοτε ἐπιδερμικὴ, ἐπιπόλαιη. Προσέλαβαν τὸν «Χριστιανισμόν» σὰν μιὰ θρησκεία, ὅπως δὴποτε «ἀνώτερη» (πιο προηγμένη) ἀπὸ τίς δικές τους, ἀλλὰ καὶ πάλι θρησκεία, μὲ ὅλα τὰ τυπικὰ γνωρίσματα τοῦ φαινομένου: Ἀλάθητες, ἀξιωματικὲς ἀρχές ὀρθο-

φροσύνης, κανονιστικὴ καὶ δικανικὴ καθήκοντολογία, λειτουργικοὶ τύποι αὐτονομημένοι ἀπὸ ὑπαρκτικούς στόχους.

Ὡς σήμερα ἀκόμα, στίς δυτικο-ευρωπαϊκὲς γλῶσσες-κοινωνίες, οἱ λέξεις-κλειδιά γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας παραμένουν μᾶλλον ἀμετάφραστες (δὲν παραπέμπουν στὰ σημαινόμενα τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου), νοηματικὰ συγκεχυμένες καὶ ἀδιευκρίνιστες. Τὸ πρόσωπο, λ.χ., ἢ τὸ ἄτομο, ἡ φύση, ἡ οὐσία, ἡ ὑπόσταση, ἡ σωτηρία, ἡ μετανοία, ἡ θέωση, τὰ μυστήρια, ἡ πατρότητα, ὁ ἁγιασμός, ἡ χάρη, καὶ πάμπολλες ἀκόμα λέξεις, μεταφρασμένες παραπέμπουν τὸν δυτικὸ (ἢ δυτικῆς παιδείας) ἄνθρωπο στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς, ὄχι στὸ πεδίο τῆς ὑπαρξῆς.

Στὰ ἑλληνικά, γιὰ παράδειγμα, ἡ λέξη φύση σημαίνει τὴν ὑπαρξὴ ὡς ἀναγκαιότητα, ἡ λέξη πρόσωπο τὴν ὑπαρξὴ ὡς ἐλευθερία. Στίς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἡ φύση καὶ ἡ οὐσία σημαίνουν τὴν ὁμοείδεια, τὰ κοινὰ ἐξωτερικὰ (φαινόμενα) γνωρίσματα καὶ τὸ πρόσωπο ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομο: τὴν ἀριθμητικὴ μονάδα τῶν κοινῶν γνωρισμάτων τῆς φυσικῆς ὁμοείδειας. Ἡ λέξη σωτηρία στὰ ἑλληνικά προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα σώζω-σώζομαι καὶ σημαίνει γίνομαι σώος, ὁλόκληρος, φθάνω στὴν ὁλοκληρία τῶν ὑπαρκτικῶν μου δυνατοτήτων. Ἐνῶ

στὶς δυτικὲς γλῶσσες ἡ λέξη ταυτίστηκε μὲ τὴ συντήρηση-ἐξασφάλιση, τὴν ἀποφυγὴ κακοῦ ἢ ἀπειλῆς. Μετάνοια στὰ ἑλληνικὰ σημαίνει ἀλλαγὴ-τοῦ-νοῦ, μεταβολὴ στὸν τρόπο τοῦ νοεῖν, στὴ νοοτροπία, ἐπομένως στὴ «στάση» ἢ ἐνεργὸ σχέσι μὲ τὴν ἑναντι πραγματικότητα. Στὴ Δύση ἡ λέξη σημαίνει ἀλλαγὴ γνώμης ἢ ἀπόφασης, παραδοχὴ σφάλματος, ἀναγνώριση παρεκτροπῆς.

Οἱ λέξεις θέωση, ἀγιασμός, μυστήριον κατανοοῦνται στὴ Δυτικὴ Χριστιανοσύνη σὰν ἀλληγορικὲς ἐκφράσεις, εὐφημισμός, μεταφορικὲς σημασίες. Στὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση οἱ ἴδιες αὐτὲς λέξεις κυριολεκτοῦν. Γνωρίζει αὐτὴ ἡ παράδοση (καὶ μαρτυρεῖ) δύο τρόπους ὑπαρξῆς: τὸν τρόπο τοῦ ἀκτίστου καὶ τὸν τρόπο τοῦ κτιστοῦ. Καὶ τὴ δυνατότητα ποὺ ἐγκαινιάσει (καὶ χάρισε) ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ ἀκτίστου: νὰ μπορεῖ τὸ κτιστὸ νὰ ὑπάρξει μὲ τὸν τρόπο τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀκτίστου. Καὶ ὅταν αὐτὴ ἡ δυνατότητα τελεσφορεῖ, μιλάμε γιὰ θέωση καὶ ἀγιασμό. Ὁ τρόπος παραμένει «μυστήριον» — ἡ λέξη δὲν παραπέμπει στὸ αἰνιγματικό: σημαίνει τὸ ἄρρητο. Τὸ σημανόμενον κατανοεῖται μὲν (κατέχεται) ὡς ἔννοια, γνωρίζεται ὅμως μόνο ὡς ἐμπειρία — ὅπως μόνο ὡς ἐμπειρία γνωρίζεται καὶ ὁ ἔρωτας, τὸ κάλλος, ἡ μητρότητα, ἡ πατρότητα.

Τὰ βαρβαρικὰ φύλα, ποὺ συγκρότησαν πληθυσμικὰ τὴ μετα-ρωμαϊκὴ Εὐρώπη, προσέλαβαν τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός σὰν καινούργια θρησκεία. Θρησκαιοποίησαν τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός προσλαμβάνοντάς το — τὰ κίνητρα καὶ οἱ στόχοι τῆς πρόσληψης καθόρισαν τὸ πρόσλημμα, τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός προσελήφθη γιὰ νὰ ἀλλοτριωθεῖ σὲ ἀτομοκεντρικὴ θρησκεία. Μιὰ θρησκεία ὀρέγονταν οἱ εἰσβολεῖς, «ἀνώτερη» ἀπὸ τὴς δικῆς τους πριμιτιβιστικές, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε θρησκεία.

Οἱ ἄνθρωποι, κατὰ κανόνα, «θρησκειοῦν» ἐλπίζοντας σὲ μιὰ μεταθανάτια «εὐτυχία» ὀντολογικὰ ἀδιευκρίνιστη, ὅπως καί, πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο, σὲ συνθῆκες συνύπαρξης «ἐξήμερωμένες», χάρις στὸ σέβας ἢ στὸν φόβο τοῦ ὑπερβατικοῦ. Καθόλου αὐθαίρετα συνδέουν τὴ θρησκεία μὲ τὴ στάθμη τῆς συλλογικῆς καλλιέργειας («πολιτισμὸς»): -καλύτερη θρησκεία λογαριάζουν αὐτὴν ποὺ παράγει σταθερότερες συνθῆκες εἰρήνης καὶ εὐμάρειας.

Καὶ τί σημαίνει «θρησκειοῦν»; Ἀποδέχονται καὶ καθιστοῦν ἀτομικὲς τους «πεποιθήσεις» κάποιες νοησιαρχικὲς κατασκευές, ἐρμηνευτικὲς τῶν φυσικῶν δεδομένων καὶ κανονιστικὲς τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. Ἡ πιστότητα στὸ γράμμα διατύπωσης τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀρχῶν συνιστᾷ ἀξιόμισθη ὀρθοφροσύνη. Καὶ ἡ

συνέπεια στὴν τήρηση τοῦ κώδικα συμπεριφορικῆς δεοντολογίας συνιστᾷ ἐπίσης (ἢ καὶ περισσότερο) ἀξιόμισθη ὀρθοπραξία. Ὁρθοφροσύνη καὶ ὀρθοπραξία συνιστοῦν (μὲ μετρητὴ ἀντικειμενικότητα) τὶς προϋποθέσεις τῆς αἰώνιας (ἀτελεύτητης σὲ μετρητὸ χρόνο) μεταθανάτιας σωτηρίας.

Τὴν ἀλλοτρίωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος σὲ ἀτομοκεντρικὴ θρησκεία τὴ σάρκωσαν ἱστορικά, ἀλλὰ δὲν τὴ γέννησαν τὰ βαρβάρικα φύλα τῶν ἐποίκων στὴ μετα-ρωμαϊκὴ Εὐρώπη. Ἡ θρησκευτοποίηση, ὡς ἐνδεχόμενο, παρακολουθεῖ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα — οἱ «ἰουδαϊζόντες» τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἦταν ἓνα τέτοιο σύμπτωμα. Συνυπάρχει στὸν «ἀγρὸν» τῆς Ἱστορίας ἡ Ἐκκλησία μὲ τὴ θρησκευτοποίησίν της, ὅπως συνυπάρχει στὸν ἀγρὸ τῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς τὸ σιτάρι μὲ τὰ ζιζάνια (Ματθ. 13, 24-30). Καὶ ἐπειδὴ τὸ διακύβευμα εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἡ περίσσεια ζωῆς (Ἰωάν. 10, 10) — ἡ ζωὴ ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε ὑπαρκτικὸ περιορισμὸ — γι' αὐτὸ καὶ τὸ ζητούμενο σώζεται πάντοτε μαχόμενο τὴν ἀναίρεσή του: πάντοτε «συναυξάνουν» σιτάρι καὶ ζιζάνια.

23.

Εὐρώπη εἶναι ὁ Αὐγουστίνος

Τὸ ἔγκαιρο «εὕρημα» τῶν νεήλудων στὴ Δύση ἐποίκων ἦταν ἓνας ἐπιχώριος συγγραφέας, ὁ Αὐγουστίνος: τὸ ἔργο του, μαζί μὲ τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου του Ἀμβρόσιου Μεδιολάνων, ἀποτελοῦν τὰ ἐπιφανέστερα ἴσως μέσα στὴν Ἱστορία «ζιζάνια» θρησκευτοποίησης τῆς Ἐκκλησίας. Εἶχαν προετοιμάσει, πρὶν ἀπὸ τὴ βαρβάρικὴ εἰσβολή, τὴ μετάθεσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος (καὶ εὐαγγελίου) ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ὑπαρξῆς στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς — τὴ μετάθεσιν τῆς πρόσβασης στὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς κοινωνούμενης ἐμπειρίας στὸ πεδίο τῆς ἀτομικῆς ὀρθῆς κατανόησης. Ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνου καὶ τὸν Ἀμβρόσιο μοιάζει νὰ προέκυψε, ὅχι μιὰ «σχολή» ἢ «ρεῦμα» ἀτομοκεντρικῆς θρησκευτικότητος, ἀλλὰ κάτι ἀφαντάστως εὐρύτερο: μιὰ καινούργια φάση τῆς ἀνθρώπινης Ἱστορίας, τὸ πρῶτο, ρεαλιστικὰ πραγματοποιημένο πολιτισμικὸ «παράδειγμα»

μέ ακαταμάχητη τή δυναμική τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ.

Οἱ χαρακτηρισμοὶ γιὰ τὰ πρόσωπα, τοῦ Ἀμβρόσιου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου, ἀξιολογοῦν-κρίνουν τὸν ἱστορικό τους ρόλο, ὅχι ἀρετὲς ἢ ποιότητα. Ἀφοροῦν στὴν πορεία-διαμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης Ἱστορίας, στὰ κριτήρια διάκρισης τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ μὴ-Ἐκκλησία, στὴν καισαρική διαφορά τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ θρησκεία. Γιὰ ὅσους ἀποτιμοῦν θετικὰ τὸν ἀτομοκεντρικὸ πολιτισμὸ τῆς μετα-ρωμαϊκῆς Δύσης (παγκοσμιοποιημένον σήμερα) καὶ τὰ ἐκπληκτικὰ ἐπιτεύγματά του, ὁ Αὐγουστίνος εἶναι τὸ θαυμαστὸ θεμέλιο αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ κορυφαῖος συντελεστής του. Μὲ τὰ μέτρα καὶ τὰ κριτήρια τοῦ πολιτικοῦ ἀθλήματος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν στόχων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος, ὁ Αὐγουστίνος εἶναι ἀπὸ τοὺς θλιβερότερους συντελεστὲς μιᾶς πελώριας ἱστορικῆς ὀπισθοδρόμησης.

Στὸ βιβλίο του *De civitate Dei* (Περὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ) ὁ Αὐγουστίνος θεμελίωσε τὸ ὑπόδειγμα μεταφορᾶς τῆς «ὁμοίωσης» τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ὑπαρξῆς στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς. Ἀλλάζει ριζικὰ τὸ νοηματικὸ καὶ βιωματικὸ περιεχόμενο τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λεξιλόγιου: Ἡ ἀρετὴ δὲν

εἶναι «ποιότητα διαθέσεως», εἶναι ἀτομικὴ ἀξιομισθία, ἢ πίστη δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη, ἀλλὰ μὲ ἀτομικὲς παραδοχὲς-πεποιθήσεις. Ἡ μετάνοια γίνεται μόνο μεταμέλεια, ὁ νόμος δὲν ὀριοθετεῖ τοὺς στόχους τοῦ πολιτικοῦ ἀθλήματος, τοὺς ὑποκαθιστᾷ σὰν χρηστικὸς αὐτοσκοπός. Οἱ θεσμοὶ δὲν γεννιοῦνται ἀπὸ τίς κοινὲς ἀνάγκες, ἀποφασίζονται μὲ τὴ λογικὴ τῆς συλλογικῆς ὠφελιμότητος. Ἡ παιδεία δὲν εἶναι ποδηγέτηση στὴ χαρὰ τῆς κοινωνίας τῶν σχέσεων, εἶναι ἐφόδιο καὶ ἐξοπλισμός γιὰ τὴ διεκδίκηση ὠφελημάτων. Κ.λπ., κ.λπ.

Τὸ δίπολο: πεδίο συμπεριφορᾶς/πεδίο τῆς ὑπαρξῆς, εἶναι μιὰ μεθοδολογικὴ (γιὰ λόγους μεθοδικότητος) εὐχρηστὴ σχηματοποίηση. Ἡ ἐπίγνωση τῆς συμπεριφορᾶς μᾶλλον προηγείται, τόσο χρονικὰ ὅσο καὶ ὡς ἀνάγκη. Οἱ ἐνστικτώδεις ὁρμὲς ὀριοθετοῦνται γιὰ νὰ εἶναι λειτουργικὲς, ἢ ὀριοθέτησή τους γεννάει τίς ἐπιγνώσεις «πρέπει»-«δὲν πρέπει», ὅπως καὶ τὴν «αἴσθηση» τῶν ἀρχετυπικῶν φορέων τῆς αὐθεντίας τῶν ἀπαγορεύσεων.

Ἡ αὐθεντία τῶν ἀπαγορεύσεων (ἀλλὰ καὶ τῆς χαρᾶς τοῦ ἐπιτρεπτοῦ) προβάλλεται σὲ κλιμακωτῇ, χρονικῇ διαβάθμιση τῶν ἐπιγνώσεων: ἡ μητέρα, ὁ πατέρας, ἀργότερα ὁ δάσκαλος, ὁ ἱερέας, ὁ βασιλιάς, ὁ Θεός. Ἡ κυρίαρχη πρωταρχικὴ ἐμπειρία τῆς πραγματικότητος

εἶναι μᾶλλον ἢ σχέση ὡς χρήση, καὶ ἡ ὀριοθέτηση τῆς χρήσης διαμορφώνει τὴ συμπεριφορά. Ἡ σχέση ὡς ὑπαρκτικὴ ἐμπειρία καθυστερεῖ, συχνὰ ἔχει τὴν ἀφετηρία της στὸν πόνο, στὴν ἀρρώστια, στὶς πρῶτες συνειδητοποιήσεις ἀνεπάρκειας.

Σίγουρα καὶ ἰσόβια ὁ ἄνθρωπος κυριαρχεῖται ἀπὸ ἐνστικτώδεις ἀτομοκεντρικὲς ἐνορμήσεις (αὐτοσυντήρησης, ἐπιβολῆς-κυριαρχίας, ἡδονῆς), ὅμως ὄχι ὀλοκληρωτικά: «τὸ κακὸν (ἡ ἀναγκαιότητα) παράκειται» (*Ρωμ.* 7,21), κεῖται-παρά, ὑπάρχει παράλληλα μὲ τὸν πόθο τῆς ὄντως ζωῆς, τῆς ἀγαπητικῆς αὐθυπέμβασης καὶ αὐτοπροσφορᾶς, τῆς ζωτικῆς ἐπιθυμίας νὰ κοινωνεῖται ἢ ὑπαρῇ.

Εἶναι καὶ ἡ πραγμάτωση τῆς σχέσης μιὰ φυσικὴ δυνατότητα — ὡς εἶδος ὁ ἄνθρωπος ἐπιβιώνει χάρις στὴ δυνατότητα κοινωνίας τῆς χρείας ἢ «καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας», ὁδηγούμενος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη. Ἀλλὰ ἡ σχέση, παρὰ τὴν καταγωγή της ἀπὸ μιὰ φυσικὴ ἐπίσης ἀναγκαιότητα, συνιστᾷ ταυτόχρονα καὶ τὴ δυνατότητα τῆς ὑπαρκτικῆς αὐθυπέμβασης, τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴ φυσικὴ νομοτέλεια: Στὴ σεξουαλικὴ σχέση νὰ ἀνθίξει τὸ θαῦμα τοῦ ἔρωτα, ἡ ἐμπορικὴ σχέση νὰ εἶναι ἀγαπητικὴ κοινωνία τῆς ἀνάγκης, ἡ σχέση μὲ τὸ χρῶ-

μα, τοὺς ἤχους, τὸ μάρμαρο νὰ εἶναι «τέχνη», δηλαδὴ γλώσσα κοινωνούμενης, ἀμικτης ἀπὸ σκοπιμότητες, ἀλήθειας. Ἡ κοινωνία τῆς χρείας (καταμερισμὸς ἐργασίας) νὰ ὑπηρετεῖ («ὑπουργεῖ») τὸ ἄθλημα τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐκκλησίας, νὰ καθιστᾷ τὶς ἀναγκαῖες σχέσεις ἀγαπητικῆς, δηλαδὴ ἐλεύθερες ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητά τους.

Καθόλου τυχαῖα, ὁ ἀτομοκεντρισμὸς συνδέεται καὶ ἱστορικὰ (αἰτιωδῶς) μὲ τὸν πρωτογονισμό (τὴ βαρβαρότητα). Ἀντίθετα οἱ σχέσεις (τεκμήρια αὐθυπερβατικῆς ἐλευθερίας) συνδέονται μὲ τὸ κοινωνικὸ γεγονός, τὴν «καλλιέργεια» (*cultura*), τὸν «πολιτισμό» (*civilitas*). Κατὰ τοῦτο συνιστᾷ σκάνδαλο γιὰ τὴ θεωρητικὴ σκέψη καὶ ἐκπληξή γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία ἡ περίπτωση τοῦ σημερινοῦ πολιτισμικοῦ «παραδείγματος», ρεαλιστικότερα παγκοσμιοποιημένου.

Τὸ σημερινὸ «παραδειγμα» ἐνσαρκώνει μιὰν ἱλιγγιώδη ἀνάπτυξη ὅλων τῶν δυνατοτήτων ὠφελιμοθρίας, τόσο στὶς πρακτικὲς ἐφαρμογὰς τῶν ἐπιστημῶν ὅσο καὶ στὴν ὀργάνωση λειτουργικότητα τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν. Πρόκειται γιὰ ἕναν συνεπέστατο, ἀπολυτοποιημένο ἀτομοκεντρισμό, ποὺ ὅμοιον δὲν γνώρισε ποτὲ ἡ Ἱστορία. Στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ «παραδείγματος», ἡ μετάθεση τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ

ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ὑπαρξῆς στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς ἐνδιαφέρει σήμερα ὅχι ὡς ὀφειλὴ ἱστορικῆς ἐνημερότητας (γιά τὴ σημασία τοῦ Ἀμβρόσιου, τοῦ Αὐγουστίνου, τῆς εἰσβολῆς καὶ κυριαρχίας βαρβαρικῶν φύλων στὴν Εὐρώπη), ἀλλὰ ὡς θεμελιῶδες πρόβλημα ταυτότητας τῆς Εὐρώπης σήμερα.

Πρόβλημα ταυτότητας δημιουργοῦν ὅχι οἱ ἱστορικὲς συγκυρίες, ἀλλὰ οἱ ὑπαρκτικὲς ἐπιλογές — οἱ ἐπιλογές νοήματος (αἰτίας καὶ σκοποῦ) τῆς ὑπαρξῆς, πὺ αὐτὸ καθορίζει στόχους, ἐξάρχηση ἀναγκῶν, προτεραιότητες ἐπιδιώξεων. Διλήμματα ὅπως: πόλις ἢ χρησιμοθηρία, ἐκκλησία ἢ θρησκεία, δημιουργία ἢ κατανάλωση, εἶναι συνάρτηση τῆς ὑπαρκτικῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ ἀνθρώπου: μόνος αὐτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ ὑπαρκτὰ μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἀναγκαιότητα (ἔστω σὲ κάποιο ποσοστὸ), νὰ γευθεῖ κάτι, ἔστω ὡς νοσταλγία, ἀπὸ τὴν ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία.

24.

Πολιτικὰ μορφώματα θρησκευτικοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ

Ἡ θρησκευτικοποίηση τῆς Ἐκκλησίας ἄλλαξε τὸν ἱστορικὸ ὀρίζοντα, τουλάχιστον τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ μεσανατολικῶν κοινωνιῶν. Ἦταν ἡ μόνη πρόταση νοήματος (τῆς ὑπαρξῆς, τοῦ κόσμου, τῆς Ἱστορίας) πὺ λειτούργησε (γιά κάποιους αἰῶνες) στὸ πεδίο φωτισμοῦ τοῦ ὑπαρκτικοῦ τρόπου, καὶ ὅχι ἀπλῶς στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς, τῆς κανονιστικῆς δεοντολογίας. Ἀφοροῦσε ἡ Ἐκκλησία στὴ ζωὴ καὶ στὸ «περισσὸν τῆς ζωῆς» — ποτὲ σὲ ἀτομικὲς ἐπιδόσεις ἀξιόμισθης ἀρετῆς, σὲ κατορθώματα αὐτοκυριαρχίας τοῦ ἀτόμου.

Εἶναι σκάνδαλο γιά τὴν ὀρθολογικὴ σκέψη (τὴ λογικὴ τῆς ἀποτελεσματικότητας) ἡ πιστοποίηση τῆς θρησκευτικοποίησης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος — ἑκατομμύρια ἄνθρωποι μέσα στοὺς αἰῶνες νὰ περνοῦν ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ νὰ φεύγουν, ἀπόλυτα βεβαιωμένοι ὅτι εἶναι «Χριστιανοί», ἀνυποψίαστοι ὁμῶς γιά τὴν πραγμα-

τικότητα της Έκκλησίας. Βέβαια, τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἔρωτα ἢ τὴν ἀληθινὴ Τέχνη σὲ κάθε της ἔκφανση — τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβεῖ μὲ τὴ φιλία, μὲ τὴ μητρότητα καὶ τὴν πατρότητα — ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων ἴσως δὲν ὑποψιάζονται οὔτε καὶ γεύονται ποτὲ τὸ «θαῦμα» τῆς ἀγαπητικῆς αὐθυπέμβασης καὶ αὐτοπροσφορᾶς. Ὡστόσο, παρὰ τὴν ποσοτικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἀποτυχίας, ὁ ἔρωτας, ἡ Τέχνη, ἡ φιλία, ἡ μητρότητα, ἡ πατρότητα δὲν παύουν νὰ συνιστοῦν, πάντοτε, μιὰν ἀνοιχτὴ στὸν καθένα ὑπαρκτικὴ δυνατότητα — γιὰ ὅλους ἐφικτὴ, ἀλλὰ ὄχι καὶ κατορθωτὴ ἀπὸ ὅλους ἢ σὲ συλλογικὰ σχήματα.

Μία ἀπὸ τίς ἀναγνώσεις ποὺ ἐπιδέχεται ἡ ἱστορικὴ φαινομενικότητα, θὰ μπορούσε νὰ ἐντοπίσει τὴν καταγωγικὴ ἀφετηρία ἢ τὸν «πύρην» θρησκευτικοποίησης τῆς Έκκλησίας στὸν ἐνστικτώδη ἀτομοκεντρισμό: στὴν ὁρμὴ αὐτοσυντήρησης τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ἐνορμητικὴ ἀνάγκη γιὰ ἀτομικὴ σωτηρία: Νὰ κατασφαλιστεῖ τὸ ἐγὼ μὲ τεκμηριωμένη τὴ βεβαιότητα τῆς ἀθανασίας του, ἐξαγορασμένη μὲ μετρητὰ ἀνταλλάγματα ἀγαθοεργίας, ἠθικῆς αὐτοκυριαρχίας, τήρησης νομικῶν διατάξεων.

Πῶς μεταποιεῖται σὲ πολιτικὸ μῶρφωμα ὁ θρησκευτικὸς ἀτομοκεντρισμός; Τὰ μετρητὰ ἀτομικὰ ἐπιτεύγματα πρέπει κάποιος νὰ τὰ πι-

στοποιεῖ-ἀξιολογεῖ, ὥστε ἡ κατοχύρωση τοῦ ἐγὼ νὰ εἶναι «ἀντικειμενικὰ» βεβαιωμένη. Αὐτὸς ὁ ρόλος ἀνατίθεται στὸν κλῆρο (ἐπισκόπους-πρεσβυτέρους). Παρακάμπτεται ἡ κατηγορηματικὴ καὶ θεμελιώδης διαστολὴ τοῦ παιδαγωγοῦ ἀπὸ τὸν πατέρα, ποὺ διατύπωσε ὁ Παῦλος — τὸ ἔργο τοῦ παιδαγωγοῦ ἀφορᾷ στὴ συμπεριφορὰ, ὁ ρόλος τοῦ πατέρα ἀφορᾷ στὴν ὑπαρξή. Στὸ πλαίσιο τῆς θρησκευτικοποίησης τὰ πάντα μεταφέρονται καὶ κατανοοῦνται στὸ ἐπίπεδο τῆς συμπεριφορᾶς, ὥστε νὰ ἐλέγχονται-ἀξιολογοῦνται σὰν μετρητὰ μεγέθη. Ὅποτε καὶ ἡ πατρότητα νοεῖται μεταφορικὰ-εἰκονολογικὰ, ὄχι κυριολεκτικὰ. Χαρακτηρίζεται «πνευματικὴ» ἡ πατρότητα ποὺ ἀσκεῖ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος, ὥστε νὰ ἀντικειμενοποιεῖται σὲ ψυχολογικὴ διαδικασία.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸ γεγονὸς τῆς Έκκλησίας θὰ ἐκληφθεῖ ὡς «ἔργο» συμπεριφορικῆς παιδαγωγίας, οἱ προϋποθέσεις (τὰ κριτήρια) ἀτομικῆς οἰκείωσης τοῦ «ἔργου» εἶναι, αὐτονοήτως, δύο: ἡ ὀρθοφροσύνη καὶ ἡ ὀρθοπραξία. Τὸ μέλος τῆς Έκκλησίας ὀφείλει νὰ ἔχει ὀρθὲς πεποιθήσεις καὶ ὀρθὴ συμπεριφορὰ. Τὴν «ὀρθότητα», πεποιθήσεων καὶ συμπεριφορᾶς τὴ διδάσκει καὶ τὴν ἐλέγχει ὁ κλῆρος. Τὸν κλῆρο (ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους) δὲν τοὺς κρίνει ἡ κοινωνούμενη εὐθύνη καὶ ἐμπειρία τῆς πα-

τρότητας, δηλαδή ο θεσμός συνόδου τῶν ἐπισκόπων. Στὴ θρησκευοποιημένη Ἐκκλησία ἐλέγχει τὸν κληρὸ ἓνας ἡγεμονικὰ «πρῶτος», μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων, ἐπίσκοπος, πὺν τὸ πρωτεῖο τοῦ ὀρίζεται μὲ κριτήρια στοὺς ἀντίποδες τῶν ἐκκλησιαστικῶν: κριτήρια ἱστορικῶν τίτλων καὶ ἱεροποιημένων προνομίων.

Ἡ «λογικὴ» ὀρισμοῦ μιᾶς ἀνώτατης ἀρχῆς καὶ αὐθεντίας στὴ θρησκευοποιημένη «ἐκκλησία» εἶναι παιδαριώδης, ἀπηχεῖ τὸ ἐπίπεδο τῶν βαρβαρικῶν ἐποίκων τῆς Εὐρώπης στὴ μετα-ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Ἡ «λογικὴ» αὐτὴ λέει: ὁ Χριστὸς ἦταν ὁ «ἰδρυτὴς» τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὅπως ὁ Βούδας τοῦ Βουδισμού, ὁ Ζωροάστρης τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, ὁ Μωάμεθ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Ὁ Χριστὸς ἐμπιστεύτηκε τὸ ἔργο τοῦ στοὺς μαθητὲς-ἀποστόλους τοῦ. Ποιός, ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ ἦταν ὁ κορυφαῖος, ὁ ἡγετικὰ πρῶτος; Ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν «Ἀγίων Γραφῶν» συνάγεται (ὅχι μὲ ὁμόφωνες συναγωγές) πὺς ἦταν ὁ Πέτρος. Ὁ Πέτρος ἐπισκέφθηκε τὴ Ρώμη καὶ μαρτύρησε ἐκεῖ, ἐπομένως τὸν ὑποθέτουν πρῶτο ἐπίσκοπο τῆς Ρώμης, ἔστω καὶ παραβιάζοντας τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Κάθε ἐπίσκοπος Ρώμης εἶναι διάδοχος τοῦ πρώτου ἐπισκόπου Ρώμης: τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Ὁ Πέτρος ἦταν «πρῶτος» μεταξὺ τῶν ἀποστόλων, ἄρα καὶ κάθε διά-

δοχὸς τοῦ εἶναι ὁ «πρῶτος» μεταξὺ τῶν ἐπὶ γῆς ἐπισκόπων. Ὡς «πρῶτος» μπορεῖ νὰ θεωρεῖται «ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ» (vicarius Christi): ἀπόλυτη ἐπὶ γῆς αὐθεντία.

25.

Ἀλλοτρίωση τῆς Ἐκκλησίας σὲ «ὁμολογία»

Οἱ ὑπερβολές ἐξουσιαστικῆς ἐπιβολῆς καὶ αὐθαιρεσίας τοῦ ἐπισκόπου-πάπα Ρώμης κυοφόρησαν (μὲ ἀπόλυτη συνέπεια στὴ «φυσιολογία» τῆς Ἱστορίας) τὴν ἐπαναστατικὴ ἔκρηξη τῆς «Διαμαρτύρησης» (Protestantismus). Ὁ Προτεστантиσμός (Διαμαρτύρηση) δὲν ἀρνήθηκε τὸν ὁλοκληρωτισμὸ τῆς ὑποταγῆς σὲ μιὰν ἀλάθητη αὐθεντία, ἀρνήθηκε τὴν προσωποποιημένη αὐθεντία μεταθέτοντας τὸ «ἀλάθητο» στὴν αὐθεντία τῶν «Ἱερῶν Γραφῶν» (Sola Scriptura). Ἔτσι ἡ ἐξουσιαστικὴ ἰσχὺς τῆς ἀντικειμενοποιημένης ἀλήθειας ἔγινε προσιτὴ σὲ κάθε εὐφυῆ ἢ ἐπιδέξιό ἢ «χαρισματικὸ» ἑρμηνευτὴ τῶν Ἱερῶν Γραφῶν — ἡ «ἀλήθεια» τῆς Διαμαρτύρησης διασπάστηκε σὲ τόσες ἐκδοχές ὅσοι καὶ οἱ ταλαντοῦχοι ἑρμηνευτές της.

Ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια ἔπαψε νὰ εἶναι γηγονός, κοινὸ ἐπίτευγμα-χάρισμα μετοχῆς στὴνπραγμάτωση τοῦ εὐ-αγγελίου. Ἐπαψε νὰ εἶναι

Ἐκκλησία, σῶμα κοινωνίας σχέσεων. Ἐγινε Ὁμολογία: ὀργανωτικὸς συντονισμὸς ἀτομικῶν παραδοχῶν, «πεποιθήσεων», νοητικῶν καὶ θεληματικῶν βεβαιότητων. Ἡ μεταφορὰ τοῦ παπικοῦ ἀλαθήτου σὲ ἐπιμέρους ἐρμηνευτικὲς ἐκδοχὲς τῆς «θεόπνευστης» ἀλήθειας τῶν «Γραφῶν» γέννησε, γιὰ πρώτη φορά, τὸ φαινόμενο τῆς ἰδεολογίας.

Ὅταν μιᾶς γιὰ «θρησκευοποίηση» τῆς Ἐκκλησίας προσδιορίζουμε ὅχι μιὰ παρανόηση ἢ παράχρησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος, ἀλλὰ τὴν ἀλλοτρίωσίν του, τὴν παραποίηση, μετάπλασιν, μεταλλαγὴν του. Γίνεται ἡ Ἐκκλησία κάτι ἀλλότριο, ξένο, διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶναι, μιὰ ἄρνησις, ἢ νόθευσις ἢ διαστροφή τῆς ἀλήθειας τῆς. Ἡ Ἐκκλησία ἀφορᾷ στὴν ὑπαρξιν, στὸν τρόπο τῆς ὑπαρξίνης, στὴν κοινωνία τῆς ὑπαρξίνης. Ἡ θρησκεία ἀφορᾷ σὲ ἀτομικὲς μεταφυσικὲς πεποιθήσεις, σὲ ἀτομικὸ τρόπο συμπεριφορᾶς, διαγωγῆς, ἥθους.

Εἶναι ἄλλο τὸ πεδίο τῆς ὑπαρξίνης καὶ ἄλλο τὸ πεδίο τῶν πεποιθήσεων καὶ τῆς συμπεριφορᾶς. Κανένα ἀπὸ τὰ ὑπαρκτά (οὔτε καὶ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος) δὲν μπορεῖ νὰ παρέμβει στοὺς ὅρους (δεδομένα) τῆς ὑπαρξίνης του. Δὲν διάλεξε νὰ ὑπάρχει οὔτε τὸ πῶς ὑπάρχει: δὲν μπορεῖ νὰ μεταβάλλει ὁ ἄνθρωπος τὸ ἀνάστημά του, τὸ

φύλο του, τὴ σωματικὴ του διάπλασιν, τὴ νοητικὴ του ἀξιοσύνη, δὲν ἐπέλεξε τοὺς γονεῖς του, τὴ μητρικὴ του γλῶσσα, τὴν κοινωνία, τὴ φυλὴν, τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴ χρονικὴ περίοδο ὅπου βρέθηκε νὰ ζεῖ. Τὶς ὑπαρκτικὰ διαφορὰς ποὺ τὸν καθορίζουν δὲν τίς πιστοποιεῖ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος μόνο μὲ τὴ νοητικὴ του λειτουργία (λειτουργία κατανόησης), ἀλλὰ πρωτίστως ἐμπειρικά, ποὺ θὰ πεῖ: μετέχοντας σὲ γεγονότα σχέσεων ποὺ συγκροτοῦν τὸ γίνεσθαι τῆς ὑπαρξίνης του. Τὴ μητρικὴ ἀγάπη, τὸν ἔρωτα, τὴν ἑτερότητα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μύρια ἀνάλογα, δὲν τὰ γνωρίζει κατανοώντας πληροφορίες, ἀλλὰ μετέχοντας σὲ σχέσεις μὲ τὴν πραγματικότητα στὴν ὁποία εἶναι ἐνταγμένος.

Ἀντίθετα, στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ παρέμβει ἀποφασιστικά: Νὰ θέτει ὅρους-ὅρια, στόχους-ἐπιδιώξεις, κίνητρα-προϋποθέσεις συμπεριφορᾶς. Νὰ ἐπιβάλλει, συναινετικά ἢ μὲ τὴν ἰσχὺ τῆς πλειοψηφίας, ἀρχὲς Δικαίου, κανονιστικὰς διατάξεις, ἠθικοὺς κανόνες, θεσμοὺς εὐταξίας καὶ σωφρονισμοῦ. Καταγωγικὴ ἀφετηρία αὐτῶν τῶν παρεμβάσεων εἶναι ἡ νοημοσύνη τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κατανόησις (διαπιστωτικὴ ἢ καὶ προληπτικὴ) τῶν ἀναγκῶν του, ἡ ἱεράρχησίν τους καὶ ὁ ἐντοπισμὸς (διασάφησις) τῆς ἱκανοποίησίν τους.

Ἄν κατανοηθεῖ ὀρθὰ ἡ χρησιμότητα-ὠφελιμότητα-ἀποτελεσματικότητα τῶν ἐνεργημάτων-πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν προθέσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ «ὀρθότητα» τῆς κατανόησης κωδικοποιεῖται, λειτουργεῖ ὡς μέτρο ἀξιολόγησης τῆς συμπεριφορᾶς. (Ἡ κωδικοποίηση, βεβαίως, εἶναι συμβατική-χρηστική, ποτὲ οἱ ἀτομικὲς ἐκτιμήσεις τῆς «ὀρθότητος» δὲν συμπίπτουν ἀπολύτως.)

Ἐνδεικτικὲς κατηγορίες (γλωσσικὰ σημαίνοντα) ποὺ ἀναφέρονται στὸ ὑπαρκτικὸ γεγονός (ἢ καὶ τὸ προσδιορίζουν) εἶναι: Ἡ γέννηση-ὁ θάνατος, ἡ αὔξηση-ἡ φθίση, ἡ ὀλοκληρία-ἡ στέρξη, ἡ δύναμη-ἡ ἀδυναμία, ἡ ὠριμότητα-ἡ ἀνωριμότητα, ἡ ὑγεία-ἡ ἀσθένεια κ.ἄ.ἄ. Ἐνδεικτικὲς κατηγορίες (γλωσσικὰ σημαίνοντα) ποὺ ἀναφέρονται στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς, εἶναι: Τὸ σωστὸ-τὸ λάθος, τὸ δίκαιο-τὸ ἄδικο, τὸ νόμιμο-τὸ ἄνομο, τὸ ἠθικὸ-τὸ ἀνῆθικο, τὸ πρέπει-τὸ δὲν πρέπει κ.ἄ.ἄ.

Ἡ κατανόηση τῆς ὁρολογίας καὶ μόνο καταδείχνει (φωτίζει) τὴν καίρια διαφορά τῶν δύο πεδίων: Τὰ δεδομένα τοῦ ὑπαρκτικοῦ πεδίου συντελοῦνται-λειτουργοῦν ἐρήμην τῆς θέλησης (ἐλευθερίας) τοῦ ἀνθρώπου — μόνο ἔμμεσα (μὲ «ἀσκηση»-προγραμματικὴ προσπάθεια) μπορεῖ, ἴσως, νὰ ἐπηρεάσει ὁ ἄνθρωπος κάποιους συντελεστὲς τῆς ὑπαρκτικῆς του ταυ-

τότητας (μὲ δίαιτα καὶ γυμναστική, λ.χ., νὰ ἐλέγξει τὴ σωματικὴ του κατάσταση ἢ μὲ κατάλληλη διδασκαλία νὰ ἐθισθεῖ στὴν πραότητα, στὴ μετριοφροσύνη) — ὅμως μὲ τὰ παραδείγματα αὐτὰ ἔχουμε ἤδη διολισθήσει στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς. Σίγουρα, ἡ συμπεριφορὰ ἐπηρεάζει τὴ λειτουργία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος, ὅπως καὶ κάποιες ὑπαρκτικὲς λειτουργίες ἐπηρεάζουν τὴ συμπεριφορὰ. Ὁ ἐπηρεασμὸς εἶναι ἀμοιβαῖος, ἀλλὰ ὄχι καθοριστικός, ὄχι νομοτελειακός.

Ἡ παραπάνω συντομογραφικὴ «ταξιθέτηση» φωτίζει-διευκρινίζει δυὸ παράπλευρα δεδομένα τῆς κοινῆς ἐμπειρίας: Ὅτι μόνο στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι λογικὸ (ὄχι καὶ ἀπαραίτητο) νὰ γεννιέται τὸ αἶτημα τῆς ἀτομικῆς (ἐγωτικῆς) ἀξιομισθίας. Τὸ ἴδιο αἶτημα εἶναι καταφανῶς παράλογο νὰ προβληθεῖ στὸ ὑπαρκτικὸ πεδίο. Ἐχει κάποια λογικὴ ἢ καύχηση γιὰ συμπεριφορικὲς «ἀρετές» (αὐτοκυριαρχία, σύνεση, πραότητα, ἐντιμότητα ἢ ὅ,τι ἀνάλογο). Δὲν ἔχει καμιά λογικὴ ὁ κομπασμὸς (γι' αὐτὸ καὶ γίνεται κωμικὸς) γιὰ τὴν ὀξύνοια, τὸ σωματικὸ κάλλος, τὴν ὀξυωπία, τὴν καλλιφωνία ἢ ὅ,τι ἀνάλογο.

26.

Πολιτικῆς τριαδικὸ ἀρχέτυπο

Ὁ κρίσιμος ὅρος γιὰ τὴν πιστοποίηση καὶ τὴν κατανόηση τοῦ γεγονότος τῆς Ἐκκλησίας (τῆς διαφορᾶς τῆς ἀπὸ τῆ θρησκείας) καὶ τοῦ γεγονότος τῆς πόλεως (τῆς διαφορᾶς τῆς ἀπὸ τὴν ἐξουσιαζόμενη συνύπαρξη) εἶναι ἡ λέξι σχέση.

Τόσο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ (τῆς πόλεως) παράδοση ὅσο καὶ γιὰ τὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἡ λέξι σχέση ἀναφέρεται στὸ πεδίο τῆς ὑπαρξῆς καὶ μόνο καταχρηστικά (ὡς ἐξομωτικὴ παραλληλία) στὸ πεδίο τῆς συμπεριφορᾶς. Γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες οἱ λογικὲς (κατὰ λόγον-τάξη-ἁρμονία) σχέσεις τῶν ὑπαρκτῶν εἶναι παράγων προϋποθετικὸς τῆς ὑπαρξῆς τους. Ὑπάρχουν τὰ ὑπαρκτά, ἐπειδὴ συνυπάρχουν κατὰ λόγον, εἶναι ὁ λογικὸς τρόπος τῆς συνύπαρξῆς τους, τρόπος τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως, ποὺ καθορίζει αἰτιωδῶς τὴν ὑπαρξὴ τῶν ὑπαρκτῶν.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι γιὰ τὸ σύνολο τῶν ὑπαρ-

κτῶν (για τὸν κόσμον στὴν ὁλότητά του) ὁ τρόπος τῶν λογικῶν σχέσεων εἶναι ὁ τρόπος τοῦ εἶναι, οἱ λογικὲς σχέσεις (τάξη, ἁρμονία, κοσμιότητα) εἶναι ὁρος προϋποθετικὸς τοῦ εἶναι, τρόπος τῆς ἀθανασίας. Αὐτὴ ἡ «ἀλήθεια» (φανέρωση τῆς ἀθάνατης λογικῆς κοσμιότητος) εἶναι ὀριστικὰ καὶ ἀνερμήνευτα δεδομένα, δηλαδή συνιστᾷ ἀναγκαιότητα καθοριστικὴ κάθε ἐκφάνσεως τοῦ ὑπάρχειν: ἀτεγκτὴ νομοτέλεια δεσμευτικὴ (τῆς ὑπαρξῆς καὶ τοῦ ρόλου) ἀκόμα καὶ τῶν θεῶν. Ἡ θαυμαστὴ σύλληψη τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἀ-λήθεια ὡς φανέρωση τῆς ἀθανασίας (τοῦ ἀθάνατου τρόπου ἢ τοῦ πῶς τῆς συμπαντικῆς κοσμιότητος) συνοδευόταν ἀπὸ τὴ λογικὰ ὑποχρεωτικὴ παραδοχὴ μιᾶς ἀνερμήνευτα (νομοτελειακᾶ) δεδομένης ἀναγκαιότητος. Στὴν κοσμοαντίληψη τῶν Ἑλλήνων δὲν ὑπῆρχε περιθώριο γιὰ τὴν ὑπαρκτικὴ ἐλευθερία, γιὰ τὴν ἀπροκαθόριστὴ ὑπαρξὴ καὶ τὴν ὑπαρκτικὴ ἑτερότητα. Ἡ λογικότητα τῶν πάντων ἦταν ἀνερμήνευτα δεδομένη.

Ὡστόσο, ἡ ταύτιση τῆς ἀθανασίας-ἀλήθειας μὲ τὴ λογικὴ κοσμιότητα τῶν σχέσεων, μόνῃ αὐτῇ ὡς ἐπίγνωση καὶ στόχος, θὰ γεννήσει μέσα στὴν Ἱστορίαν τὴν ἑλληνικὴ πόλιν, τὸ «κοινὸν ἄθλημα» τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ τῆς δημοκρατίας, ὡς καρπὸ τῆς ἰδιαιτερότητος τῶν Ἑλλήνων νὰ «ὀρέγονται ἀθανασίας»: νὰ δίνουν

προτεραιότητα στὸ ἀληθὲς καὶ ὄχι στὸ χρήσιμον. Καὶ ἡ ἐνεργὸς συνείδηση τῆς νομοτέλειας-ἀναγκαιότητος τοῦ λόγου-τρόπου ποὺ διέπει καθολικὰ τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς, θὰ γεννήσει τὴν ἑλληνικὴ τραγωδίαν, πρώτη καὶ κορυφαία μνημείωση, στὴν ἀνθρώπινη γραμματεία, τοῦ πόθου ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας.

Ὅ,τι χαρακτηρίστηκε ὡς εὐ-αγγέλιον τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ μαρτυρίας, ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀπάντηση στὸ ὄντολογικὸ ἀδιέξοδο τῆς νομοτέλειας-ἀναγκαιότητος ποὺ διέπει, καταγωγικὰ καὶ τελειωτικὰ, τὸ ὑπαρκτικὸ γεγονὸς στὴν ἑλληνικὴ ἐρμηνευτικὴ ὀπτική. Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία, ἡ λογικότητα τῶν σχέσεων ποὺ συγκροτοῦν τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ συνύπαρξιν τῶν ὑπαρκτῶν, δὲν εἶναι μιὰ δεδομένη, ἀνερμήνευτὴ ἀναγκαιότητα, ἀλλὰ ἡ φανέρωση-λόγος μιᾶς ἀπεριόριστης προσωπικῆς ἐλευθερίας. Ἐχομε ἀναλύσει καὶ σὲ προηγούμενες ἐδῶ σελίδες τὴ θεμελιακὴ ἀφετηρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαφορᾶς: Αἰτιώδης Ἀρχὴ τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῶν ὑπαρκτῶν εἶναι γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία ἡ ἐλευθερία μιᾶς κοινωνούμενης ἀγάπης, ἡ ὁποία ἐλευθερία ὑπάρχει, ἐπειδὴ θέλει νὰ ὑπάρχει καὶ θέλει νὰ ὑπάρχει, ἐπειδὴ ἀγαπάει.

Ἡ ἀνθρώπινη γλώσσα (καὶ νόηση) ἐπιχει-

ρεῖ νὰ ἐπι-σημάνει αὐτὴ τὴν πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ κτιστοῦ κόσμου (ὅρια καὶ τῆς γλώσσας μας) πραγματικότητα, χαρακτηρίζοντας τὴν Αἰτιώδη Ἀρχὴ-τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῶν ὑπαρκτῶν ὅχι ὡς «Θεό» (ποὺ δεσμεύεται νὰ ὑπάρχει μὲ τὶς ἀναγκαιότητες μιᾶς προδιαγεγραμμένης θείας οὐσίας), ἀλλὰ ὡς «Πατέρα»: Μὲ τὴ λέξη *Πατήρ*, δηλώνεται γλωσσικὰ μιὰ ἔλλογη ὑπαρξῆς ποὺ «ὑποστασιάζει» (συνιστᾷ-κάνει πραγματικότητα) τὸν ἐκ-στατικὸ (ἀγάπης) τρόπο τῆς ὑπαρξῆς τῆς «γεννώντας» καὶ «ἐκπορεύον-τας» τοὺς ἀποδέκτες καὶ ἐλεύθερους λογικοὺς ἀνταποδότες τῆς ἀγάπης τῆς, χωρὶς νὰ μερίζε-ται-διαιρεῖται ἢ ὁμοεῖδεια τοῦ τρόπου τῆς ὑπαρξῆς, δηλαδή ἡ οὐσία τοῦ τριαδικοῦ αὐτοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος.

Ἡ ἔννοια-εἰκόνα τῆς πατρότητας δηλώνει, στὸν γλωσσικὸ μας κώδικα, μιὰν ὑποστατική-ἐνεργητικὴ ἐλευθερία ὅχι ἀτομικῆς βούλη-σης, ἀλλὰ κοινωνούμενης ἀγάπης. Ἡ ἐλευθε-ρία μιᾶς ἀτομικῆς βούλησης ἐξαντλεῖται στὶς ἀνεμπόδιστες ἀτομικὲς ἐπιλογές-προτιμήσεις, ἡ ἐλευθερία τῆς κοινωνούμενης ἀγάπης συνι-στᾷ τρόπο τῆς ὑπαρξῆς ἐλεύθερον ἀπὸ κάθε νο-μοτέλεια-ἀναγκαιότητα.

Ὑπάρχει ὁ *Πατήρ*, ἐπειδὴ «γεννᾷ» τὸν *Υἱὸ* καὶ «ἐκπορεύει» τὸ *Πνεῦμα* «ἀχρόνως καὶ ἀ-γαπητικῶς». Δὲν προηγεῖται χρονικὰ ἢ ἀξιολο-

γικά, ὡς ὑποστατικὴ μονάδα, καὶ στὴ συνέχεια «γεννᾷ» καὶ «ἐκπορεύει», ἀλλὰ ὑπάρχει (εἶναι) ἐπειδὴ «γεννᾷ» καὶ «ἐκπορεύει» ἀγαπητικῶς (ἀπολύτως ἐλεύθερα) — ὑπάρχει ὡς ἐλευθερία, δηλαδή ὡς ἀγάπη, δηλαδή «γεννώντας» καὶ «ἐκπορεύοντας». Αὐτὸ ποὺ εἶναι ἡ Αἰτιώδης Ἀρχὴ τοῦ ὑπάρχειν, ὁ τρόπος τῆς ὑπαρξῆς τῆς, ἡ οὐσία τῆς, ὁ ὁρισμὸς τῆς, δὲν εἶναι κάτι δε-δομένο, ἀλλὰ μιὰ ἄχρονη (χωρὶς πρὶν καὶ μετὰ) ἐλεύθερη πραγμάτωση ἀγάπης — ὑποστατικὴ (ὅχι ἀπλῶς θελητικὴ) πραγμάτωση («γέννα» καὶ «ἐκπόρευση»). «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» (1 *Ἰωάν.* 4, 16), ἡ Αἰτιώδης Ἀρχὴ τοῦ ὑπάρχειν εἶναι μιὰ ἀπόλυτη ἐλευθερία.

27.

Γνώση δὲν εἶναι ἡ κατανόηση

Ἡ εἰκόνα (ἐκδοχή) ποὺ σχηματίζει γιὰ τὴ συμ-
παντικὴ πραγματικότητα μιὰ κοινωνία ἀνθρώ-
πων, ἡ ἐρμηνεία ποὺ ἐπιλέγει καὶ υἱοθετεῖ γιὰ
τὴν καταγωγή καὶ λειτουργία τοῦ κοσμικοῦ ὅ-
λου, μοιάζει νὰ ἀντανακλᾶται στὸν τρόπο μὲ
τὸν ὁποῖο ἀρθρώνεται καὶ λειτουργεῖ ἡ συγκε-
κριμένη κοινωνία. Ἡ μονοθεϊστικὴ ἐκδοχή τῆς
αἰτίας καὶ λειτουργίας τοῦ σύμπαντος παρα-
πέμπει εὐθέως σὲ μορφώματα ἐξουσίας ὅπως
ἡ βασιλεία, ἡ μοναρχία, ἡ δεσποτεία. Ἡ πολυ-
θεΐα μᾶλλον ἀπηχεῖται σὲ σχήματα πυραμιδω-
τοῦ πολυμερισμοῦ τῆς ἐξουσίας. Ἐνας συνεπὴς
ἀγνωστικισμὸς ὡς πρὸς τὴ μεταφυσικὴ σκοπο-
θεσία τῆς πραγματικότητος ἢ μιὰ ἀπλοϊκὴ πα-
ραδοχὴ τῆς «τυχαιότητος» ὡς Αἰτιώδους Ἀρ-
χῆς τοῦ ὑπάρχειν, ὁδηγεῖ στὴν ἀναγκαιότητα
νὰ ὀργανωθεῖ ἡ ἀνθρώπινη συνύπαρξη-συμβίω-
ση μὲ βάση μιὰ συλλογικὴ συνθήκη-σύμβαση,
ποὺ νὰ δεσμεύει μὲ τοὺς ὅρους τῆς τὰ μέλη τῆς

συλλογικότητας σὲ στοιχειωδῶς χρηστικούς αὐτοπεριορισμούς.

Γιὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ δημοκρατία καὶ γιὰ τὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία (τὸ πολιτικὸ μὶκροσκόπιο τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς «οἰκουμένης») ἡ μαρτυρία τῶν πηγῶν δὲν ἀφήνει περιθώρια ἐρμηνευτικῶν ἀμφιβολιῶν: Καταγωγικὴ ἀφετηρία καὶ τῶν δύο πολιτικῶν μορφωμάτων ἦταν ἡ κοινὴ καὶ ἐμπειρικὰ κοινωνούμενη θέληση-ἐπιθυμία-στόχευση νὰ πραγματώνει ἡ ὁργάνωση καὶ λειτουργία τῆς συλλογικότητας τὸν τρόπο τοῦ ἀληθεύειν: Τὸν ἀθάνατο καὶ ἀναλλοίωτο τρόπον τῆς τοῦ παντός διοικήσεως (τῆς λογικῆς κοσμιότητος καὶ ἁρμονίας) ἢ τὸν τρόπο τῆς ἀγαπητικῆς ἐλευθερίας (τριαδικῆς ἀλληλοπεριχώρησης τοῦ ὑπάρχειν), τὴν ταύτιση τοῦ ὑπάρχειν μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ αὐθυπερβατικοῦ αὐτοκαθορισμοῦ.

Τὴν ἀρχαιοελληνικὴ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐκδοχὴ τῆς πολιτικῆς (καὶ τῆς ἐξουσίας) μοιάζει μᾶλλον ἀδύνατο νὰ τὴ γνωρίσουμε σήμερον: — ἡ κατανόηση τῶν σημαίνοντων δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ ὁδηγηθοῦμε στὴ γνώση τῶν σημειωμένων. Ἐχομε παγιωμένους ἐθισμοὺς (αὐτόματα ἀνταντασιαστικά) νὰ συλλαμβάνουμε τὴν ὑπαρξὴ σὰν ἀτομικὴ ὄντοτητα, ὅχι ὡς γιγνώμενη ἑτερότητα, ὅχι ὡς ἐλευθερία σχέσης, ὅχι ὡς

ἀνυπότακτο σὲ προκαθορισμένες «σταθερές» γεγονόδες ποὺ αὐτοκαθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία του. Προϋποθέτουμε (αὐτονόητα) ὅτι προηγεῖται ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἐνέργημα (οἱ σχέσεις).

Δὲν πρόκειται γιὰ θεωρητικὰ διαφορές, πρόκειται γιὰ ἀσύμβατους καὶ ἀσύμπτωτους τρόπους σκέψης καὶ πράξης. Πρόκειται γιὰ ριζικὰ ἀντιθετικούς καὶ ἀλληλοαποκλειόμενους στόχους τῆς ὑπαρξὸς καὶ τοῦ βίου. Τὴν ἀρχαιοελληνικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐκδοχὴ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐξουσίας τίς χωρίζει ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ δυτικοευρωπαϊκὴ καὶ τὴ σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη ἐκδοχὴ τὸ ἀγεφύρωτο χάσμα ποὺ ἀντιθέτει τὴν ἀλήθεια στὴ χρησιμότητα — τὴν ἀλήθεια, ὡς κοινωνούμενη στόχευση ὑπαρκτικῆς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὴ χρησιμότητα ὡς ἀτομοκεντρικὴ κατασφάλιση καὶ ἡδονή.

Οἱ κοινωνιοκεντρικὲς προτεραιότητες καὶ οἱ ἀτομοκεντρικὲς προτεραιότητες εἶναι ἡ διαφορὰ ποὺ τέμνει στὰ δύο τὴν Ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀτομοκεντρικὲς προηγοῦνται χρονικᾶ-ἐξελικτικᾶ, ἀπηχοῦν ἐναργέστερα τὸν πρωτογονισμό, τὴν ὑποταγὴν στὰ ἔνστικτα, στὴν αὐτασφάλισιν τοῦ ἐγώ. Οἱ κοινωνιοκεντρικὲς προτεραιότητες γεννιοῦνται, ὅταν κυριαρχηθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς ἀθανασίας, ἔχοντας

γευθεῖ τὸ ἀκατάλυτο κάλλος τῆς λογικῆς (ἁρμονίας καὶ κοσμιότητος) (καὶ τοῦτο ὁρέγεται καὶ ἐπὶ τοῦτο ὁρμᾷ).*

Εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο, σχεδὸν ἀδύνατο, ἔστω καὶ νὰ κατανοήσουμε σήμερα τὴν ὑπαρκτικὴ ἀλήθεια-ἀθανασία ὡς ἀνάγκη ὑπέρτερη τῆς χρηστικῆς ἀτομικῆς κατασφάλισης: μᾶς λείπουν οἱ ἐμπειρικὲς προσλαμβάνουσες — ἡ κατανόηση τῶν σημαινόντων δὲν ἐπιφέρει τὴ γνώση τῶν σημαινομένων. Δυσχερέστατο νὰ προσεγγίσουμε ὡς πραγματικότητα τὴν ταύτιση τοῦ ὑπάρχειν μὲ τὸ κοινωνεῖν, προϋποθέτουμε δεδομένη τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἐνέργημά της τὴ σχέση-κοινωνία. Ἐπομένως δυσκολότατο καὶ νὰ νοήσουμε τὴν Αἰτιώδη Ἀρχὴ τοῦ ὑπάρχειν ὅχι ὡς ἀτομικότητα (ἓναν «Θεὸ»), ἀλλὰ ὡς ἀγάπη, δηλαδή ὡς ὑπαρκτικὸ γεγονὸς σχέσης, ὡς πατρότητα, υἱότητα, πνεῦμα τοῦ πατρός. Ἀντίστοιχα δυσκολότατο νὰ ταυτίσουμε τὴ δημοκρατία μὲ τὸ κοινὸν ἄθλημα τοῦ κοινωνεῖν-ἀληθεύειν — ὅχι μὲ τὴν κατὰ σύμβαση προστασία τῶν ἀτομικῶν μας δικαιωμάτων.

Σεπτέμβρης 2018

* ΠΛΑΤΩΝ, Πολιτεία Δ, 439b.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΩΝ